

พัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลง
ในช่วงฤดูน้ำหลาก : พื้นที่ศึกษา บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

โดย

นางสาวปริยานุช คำสนอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ภาควิชาสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

พัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในช่วง
ฤดูน้ำหลาก : พื้นที่ศึกษา บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

โดย

นางสาวปริยานุช คำสนอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ภาควิชาสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**DEVELOPMENT OF VERNECULAR ARCHITECTURE AND THE WAY OF LIFE IN
RELATION TO CHANGES IN FLOODING SEASONS : CASE STUDY AT BAN
KHOAHONG TAMBOL TAKAINLUEAN NAKHON SAWAN**

By

Preeyanud Khamsanong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Architecture

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2008

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ พัฒนาการของ
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในช่วงฤดู น้ำหลาก :
พื้นที่ศึกษา บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ” เสนอโดย นางสาว
ปริญานุช คำสนอง เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิจชัย จิตขจรวานิช

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์ เกียรติคุณอรศิริ ปาณินท์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิจชัย จิตขจรวานิช)

...../...../.....

50057206 : สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

คำสำคัญ : สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น / พัฒนาการ / ฤดูน้ำหลาก / นครสวรรค์

ปริญญานุช คำสนอง : พัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในช่วงฤดูน้ำหลาก : พื้นที่ศึกษา บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผศ.ดร.กิจชัย จิตขจรวานิช. 162 หน้า.

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อทำความเข้าใจวิถีการดำเนินชีวิตที่อยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทำให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวให้เหมาะสม จนองค์ความรู้เหล่านี้ได้พัฒนาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่ ในพื้นที่ได้ศึกษาผ่านรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะเรือนพื้นถิ่น การศึกษาถึงพัฒนาการของรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ภายใน วัสดุและเทคโนโลยีในการก่อสร้าง ทำให้ทราบถึงภูมิปัญญา การดำรงชีวิต และการปรับตัวให้เหมาะสมกับช่วงเวลาต่างๆ โดยกรอบการศึกษานี้อยู่ในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านเกาะหงษ์มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการทำเกษตรกรรม การเกิดน้ำท่วมในพื้นที่เกิดจากกระแสน้ำจากทางภาคเหนือที่ไหลลงมาในช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม ภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาน้ำท่วมส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิต การเตรียมความพร้อมก่อนเกิดน้ำท่วม การปรับตัวเมื่อเกิดน้ำท่วม การเพาะปลูกพืชและการสัญจรเมื่อเกิดน้ำท่วม ส่วนพัฒนาการขององค์ความรู้เหล่านี้เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นในปัจจุบัน

ในงานสถาปัตยกรรมพบว่า สามารถแบ่งลำดับพัฒนาการของเรือนออกได้เป็น 5 ยุค คือ จากเรือนไทยภาคกลางผ่านการต่อเติม จนมาเป็นเรือนปั้นหยา เรือนหน้าจั่วแบนและเรือนครึ่งตึกครึ่งไม้ในยุคปัจจุบัน พัฒนาการของเรือนเกิดขึ้นจากรูปแบบของเรือน จำนวนสมาชิก วัสดุและเทคโนโลยีในการก่อสร้าง ส่วนการแก้ปัญหาน้ำท่วม พบว่าเรือนพื้นถิ่นมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิต สามารถตอบรับกับความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและ การปรับตัวของผู้อยู่อาศัยในช่วงที่เกิดน้ำท่วมได้ อันแสดงถึงความสามารถในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

ภาควิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2551

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....

50057206 : MAJOR : VERNACULAR ARCHITECTURE

KEY WORD : VERNECULAR ARCHITECTURE / DEVELOPMENT / FLOODING SEASON /
NAKHONSAWAN

PREEYANUD KHAMSAONONG : DEVELOPMENT OF VERNECULAR
ARCHITECTURE AND THE WAY OF LIFE IN RELATION TO CHANGES IN FLOODING
SEASONS : CASE STUDY AT BAN KHOAHONG TAMBOL TAKAINLUEAN NAKHON SAWAN.
THESIS ADVISOR : ASST. PROF. KITCHAI JITKHAJORNWANICH. Ph.D. 162 pp.

The study aims to understand the relationship between vernacular architecture and the way of life associated to the changes during flooding season in an area of Ban Khoahong, Tambol Takhianluean, Amphur Muang, Nakhornsawan Province. The particular purpose is to describe how the folks live with natural environmrnt, the changes, how local wisdom developed in contents of house styles, functional utilization of house spaces, material, equipment and technology of construction.

The result shows that the people in Ban Khoahong have settled their own community since the late era of Ayutthaya Period. The land is fertile and appropriate for cultivation. It floods annually , due to overwhelming flow from the river in the North during September to October. The folks in the area have developed their means to cope with flooding problem. Then this collective knowledge became local wisdom. It is related to the environment, the way of life, cultivation, transportation preparation and adaptation. This inclusive knowledge expresses vernacular houses, there by transforming according to the environmental changes and technological developments.

House styles can be divided into five periods : Thai style house of the mainland ; houses of cards which adapted from Thai style house ; Thai style house with flat gable roof; and modern style house constructed from wood and bricks that are found in nowadays. Seemingly, there is a certain evidencs showing the development of vernacular houses ; it is derived from house style, number of family member, equipments and technology of construction. Adaptation of vernacular architecture coresponding to flooding can be seen through the way of life. Also, it shows the capabilily of living that relates to the environment changes.

Department of Architecture Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2008

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้สำเร็จลุล่วงได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องด้วยความอนุเคราะห์สนับสนุนช่วยเหลือ จากบุคคล สถาบัน และองค์กรต่างๆ จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ นอ.สำราญ คำสนอง บิดา นางเบ็ญจา คำสนอง มารดา และนางสาวสุธาสินี คำสนอง พี่สาว ที่ให้ความช่วยเหลือค่าใช้จ่าย ช่วยขับรถพาเดินทางไปในพื้นที่ศึกษา รวมทั้งให้ความดูแล และร่วมสัมภาษณ์สอบถามข้อมูลจากชาวบ้าน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิจชัย จิตขจรวานิช อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่คอยให้คำปรึกษาแนะนำในการทำวิจัย อาจารย์เฉลิมชัย เगरังษี อาจารย์ที่ให้คำปรึกษาและแนะนำพื้นที่สำหรับทำการวิจัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ตำนกิตติกุล , ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ ที่กรุณาได้รับเป็นประธานและกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ตลอดจนคณาจารย์ในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ให้การศึกษาระดับปริญญาตรี และแนะนำเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ขอขอบคุณ นายหัส หาดูชนะ , นายปราโมทย์ ทองอ่อน , นายบุญ น้อยฉิม และนายสุรศักดิ์ ขลิบทอง ที่ให้ข้อมูลประวัติของชุมชน การเกิดน้ำท่วม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องของนายสุวิก พันธิรักษ์ , นายสมพร เรือนไทย , นางสาวเข็มทอง คุ่มพุ่ม , นายณรงค์เดช น้อยฉิม และนางประไพ ศรีสด เจ้าของเรือน ผู้ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรือนในงานศึกษาวิจัย ขอขอบคุณชาวบ้านในพื้นที่ที่ให้ความร่วมมือ ให้ความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อ คอยดูแลและให้ความร่วมมือในการลงพื้นที่สำรวจเป็นอย่างดี ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อนที่มอบภาพถ่ายของชุมชน และข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการศึกษา เจ้าหน้าที่หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร หอสมุดคณะสถาปัตยกรรม ที่ได้สืบค้นเอกสารและให้คำแนะนำที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย สุดท้ายนี้ ต้องขออภัยที่อาจไม่สามารถกล่าวชื่อนามบุคคลที่มีส่วนร่วมให้ความช่วยเหลือทั้งหมด ที่ทำให้งานวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

สารบัญ

		หน้า
	บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
	บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
	กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
	สารบัญภาพ.....	ฎ
	สารบัญแผนผัง.....	ฏ
	บทที่	
1	บทนำ.....	1
	ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา.....	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษา.....	2
	วัตถุประสงค์ในการศึกษา	3
	ปัญหา และคำถามในการศึกษา.....	4
	กรอบกระบวนการความคิด	4
	ข้อตกลงเบื้องต้น	5
	เกณฑ์ในการศึกษา	5
	เกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ศึกษา	5
	เกณฑ์ในการเลือกเรือ่นสำหรับการศึกษา	5
	ขอบเขตการศึกษา	6
	ขอบเขตทางด้านพื้นที่	6
	ขอบเขตด้านเนื้อหา	7
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
	แหล่งข้อมูล	9
2	ทฤษฎี แนวความคิด และวิธีวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
	ความเป็นมาและพัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่น	10
	การตั้งถิ่นฐานและชุมชนริมน้ำในประเทศไทย	15
	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม อัตลักษณ์ของเรือนเสาสุงริมน้ำภาคกลาง .	23
	เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์	29
	เรือนเสาสุงหรือเรือนใต้ถุนสูง	33

บทที่		หน้า
	พัฒนาการของเรือนบกหรือเรือนเสาสูง	36
3	ระเบียบ และวิธีวิจัย	38
	ขั้นตอนของการศึกษา	38
	อุปกรณ์ที่ใช้ในการลงพื้นที่ศึกษา	39
	ประเภทของข้อมูล	39
	การวิเคราะห์ข้อมูล	39
	ระยะเวลาในการดำเนินการ	40
4	ข้อมูลพื้นที่จากการลงพื้นที่ภาคสนาม	41
	ข้อมูลพื้นที่	41
	ข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ	44
	ข้อมูลจำนวนประชากร พื้นที่การปกครอง และประชากร	44
	ข้อมูลการบริการพื้นฐาน	45
	ข้อมูลชุมชนและวิถีชีวิตของชาวบ้านเกาะหงษ์จากการสำรวจ	46
	ข้อมูลเกี่ยวกับการเกิดน้ำท่วม และการแก้ปัญหา	51
	ความสนุกสนานในช่วงน้ำท่วม การละเล่นในช่วงฤดูน้ำหลาก	55
	ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิต และงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากการสำรวจ	57
	ข้อมูลงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	58
	กรณีศึกษาที่ 1 เรือนของนายสุวิก พันธิวัฑ์	58
	กรณีศึกษาที่ 2 เรือนของจ.ส.อ.พงษ์พันธ์ ทองหล่อ	62
	กรณีศึกษาที่ 3 เรือนของนายสด นางสนั่น (ไม่ทราบนามสกุล)	65
	กรณีศึกษาที่ 4 เรือนของนายสมพร เรือนไทย	68
	กรณีศึกษาที่ 5 เรือนของนางสาวบุญมี คุ่มพุ่ม	73
	กรณีศึกษาที่ 6 เรือนของนายณรงค์เดช น้อยฉิม	77
	กรณีศึกษาที่ 7 เรือนของนางประไพ ศรีสด	79
	ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จากการสำรวจ	84
	ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม	84
	ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต	86
	ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม	90

บทที่		หน้า
	ภูมิปัญญาในการคมนาคม	91
5	การวิเคราะห์ผลจากการศึกษา	93
	รูปแบบของเรือน การแก้ปัญหา และพัฒนาการของเทคโนโลยีการก่อสร้างที่ เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	93
	การตั้งถิ่นฐาน	93
	สถาปัตยกรรม	94
	ระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ และระบบสุขภาพ	95
	รูปแบบของเรือน	97
	พิธีกรรมและคติความเชื่อ	107
	การก่อสร้างและโครงสร้าง	108
	สถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต	112
	การปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยระหว่างช่วงเวลาปกติกับช่วงฤดูน้ำ หลาก	116
	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์โดยรอบ	121
	การคาดคะเนความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใน อนาคต	124
	ความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรม	124
	ความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับการคมนาคมขนส่ง	125
	ความเปลี่ยนแปลงที่มาจากระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ	126
	ความเปลี่ยนแปลงของการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน	127
	พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาท้องถิ่น	128
	ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม	128
	ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต	129
	ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม	129
	ภูมิปัญญาในการเดินทางคมนาคม	130
6	อภิปรายผล	131
	ภูมิปัญญาท้องถิ่น	131
	การตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ริมน้ำ	134

บทที่	หน้า
	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและอัตลักษณ์ของเรือนเสาสสูง
7	ตอบคำถามการศึกษา และข้อเสนอแนะ
	ตอบคำถามการศึกษา
	ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยในอนาคต
	บรรณานุกรม.....
	ภาคผนวก.....
	ประวัติผู้วิจัย.....

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ขอบเขตพื้นที่ศึกษาในบริเวณบ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน.....	7
2	การตั้งถิ่นฐานแบบ river linear ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก	18
3	การตั้งถิ่นฐานแบบ cluster ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น.....	18
4	เรือนแพในแม่น้ำน่าน บริเวณปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์.....	20
5	เรือนเสาสูงในพื้นที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์	22
6	ภาพเรือนริมน้ำในพื้นที่อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม	26
7	เรือนแพในแม่น้ำน่าน บริเวณวัดเกรียงไกรกลาง จังหวัดนครสวรรค์	32
8	เรือนทรงไทยพื้นถิ่น ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์	35
9	อุโบสถหลังเก่าของวัดเกาะหงษ์ตำบลตะเคียนเลื่อน	46
10	เสาหงส์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านเกาะหงส์	47
11	เรือหม้ออายุประมาณ 100 ปี ที่อยู่ในบริเวณเรือนกรณีศึกษาที่ 6	48
12	เรือหมู (ลำที่อยู่ด้านบน) และเรือมาด (ลำที่อยู่ด้านล่าง) ที่พบในพื้นที่ศึกษา	50
13	เส้นทางของน้ำที่ไหลเข้ามาในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ ในช่วงฤดูน้ำหลาก	52
14	พื้นที่น้ำไหลทรายมูล (พื้นที่เกษตรกรรม) ในช่วงเวลาปกติ	53
15	พื้นที่น้ำไหลทรายมูล (พื้นที่เกษตรกรรม) ในช่วงฤดูน้ำหลาก	53
16	แนวเขื่อนหินถมป้องกันการกัดเซาะของแม่น้ำ บริเวณวัดเกาะหงษ์.....	54
17	การแข่งขันเรือในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์.....	57
18	ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 1	61
19	ระบบโครงสร้างหลังคาและกระเบื้องดินขอ ในส่วนที่เป็นเรือนไทย	61
20	การแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนด้วยธรณีประตู ในส่วนของเรือนไทย	62
21	การกำหนดพื้นที่ใช้สอยด้วยกิจกรรมในพื้นที่ทำงาน และที่นอน	62
22	ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 2	65
23	ลักษณะของพื้นไม้ระแนงในส่วนที่คาดว่าเป็นครัวในอดีต	65
24	ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 3	68
25	ระบบโครงสร้างพื้นที่เป็นระบบรอด ไม่มีตงมารองรับพื้นเรือน	68
26	ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 4	71

ภาพที่		หน้า
27	เรือมาดของครอบครัวที่เก็บอยู่บริเวณใต้ถุนเรือน	72
28	ประตูบานเฟี้ยมที่ใช้ในการแบ่งที่ว่างภายในเรือน	72
29	ลักษณะการตีฝาเพดานภายในเรือน บริเวณห้องเก็บของ	72
30	ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 5	76
31	ลักษณะภายนอกของเรือนทางด้านหลัง บริเวณที่มีการต่อเติมในยุคแรก	76
32	การใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนเรือนในช่วงเวลาปกติ	77
33	ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 6	79
34	ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 7	82
35	โครงสร้างภายใน ของส่วนเรือนไทยที่ค่อนข้างทรวดโถม	83
36	ประตูบานเฟี้ยมบนเรือนในส่วนของเรือนไทย	83
37	ระบบโครงสร้างของเรือนที่ใช้วิธีการเข้าสลักเดือย และวิธีการต่อเสา	83
38	สภาพแวดล้อมของเรือนกรณีศึกษาที่ 7 ในช่วงเวลาปกติ	85
39	สภาพแวดล้อมของเรือนกรณีศึกษาที่ 7 ในช่วงฤดูน้ำหลาก	85
40	ทางเดินชั่วคราวเมื่อเกิดน้ำท่วมของเรือนกรณีศึกษาที่ 4	87
41	ทางเดินชั่วคราวเมื่อเกิดน้ำท่วมของเรือนกรณีศึกษาที่ 5	88
42	ตะเกียงน้ำมันปลาที่ยังมีอยู่ในปัจจุบัน	89
43	การใช้เรือเป็นพาหนะในเรือนกรณีศึกษาที่ 6.....	91
44	ระบบประปาหมู่บ้าน บ้านเกาะหงษ์ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเกาะหงษ์	96
45	รายละเอียดของฝาเรือน และลายสลักเครือเถาบนหย่องของหน้าต่างในเรือนยุคแรก	99
46	เรือนในกรณีศึกษาที่ 3 จัดว่าเป็นเรือนยุคแรก	99
47	เรือนยุคแรกในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์	100
48	เรือนในกรณีศึกษาที่ 1 จัดว่าเป็นเรือนในยุคที่สอง.....	101
49	เรือนในยุคที่สองในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์	102
50	เรือนในกรณีศึกษาที่ 4 จัดว่าเป็นเรือนในยุคที่สาม	103
51	เรือนในยุคที่สามในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์	104
52	เรือนในยุคที่สี่ในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์	105
53	เรือนในยุคที่สี่ในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์	105
54	เรือนในยุคที่ห้า หรือเรือนในยุคปัจจุบันในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์	106

ภาพที่	หน้า
55	เรือนในยุคที่ห้า หรือเรือนในยุคปัจจุบันในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ 106
56	เสาเรือนที่ทำขึ้นจากไม้ในเรือนยุคแรก 110
57	เสาเรือนคอนกรีตในเรือนยุคที่สอง 110
58	การยึดโครงสร้างฝาเรือนด้วยพริง และการเข้าสลักเดือย 112
59	ภาพขยายรอยด ตง และการเข้าสลักเดือยบริเวณหัวเสา 112
60	การยกระดับพื้นเพื่อแบ่งแยกพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนกรณีศึกษาที่ 7..... 113
61	ลักษณะฝาเรือนแบบฝาสำหรับวด ในเรือนกรณีศึกษาที่ 3 114
62	ลักษณะฝาเรือนแบบฝาปะกน หรือฝาสายบัว ในเรือนกรณีศึกษาที่ 7 114
63	ลักษณะภูมิทัศน์โดยรอบเรือนในช่วงเวลาปรกติ 122
64	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเรือนในช่วงที่มีการเพาะปลูก 122
65	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเรือนในช่วงหลังการเก็บเกี่ยว และมีการตัดสวนต้นพืชออกไปแล้ว 123
66	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเรือนเมื่อเกิดน้ำท่วม 123
67	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการกระจายตัวของชุมชนบ้านเกาะหงษ์ 135
68	เรือนกรณีศึกษาที่ 4 ในช่วงเวลาปรกติ..... 137
69	เรือนกรณีศึกษาที่ 4 ในช่วงฤดูน้ำหลาก 137
70	รายละเอียดของลวดลายแกะสลักช่องระบายอากาศบนประตูบานเฟี้ยม 140
71	การเชื่อมต่อโครงสร้างส่วนต่างๆ ภายในส่วนของเรือนไทย 141
72	โครงสร้างผนัง และหลังคาในเรือนกรณีศึกษาที่ 7 141
73	ลักษณะโครงสร้าง และการเชื่อมต่อเสากับโครงสร้างพื้นเรือนในพื้นที่ปากน้ำโพ.... 142
74	ลักษณะโครงสร้าง และการเชื่อมต่อเสากับโครงสร้างพื้นเรือนในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ 142
75	การต่อเติมเรือนแบบต่อเพิง หลังคาคลุมชาน ในเรือนกรณีศึกษาที่ 1 143
76	สภาพของพื้นที่ริมแม่น้ำ ที่มีลักษณะลาดจากตลิ่งลงไปยังแม่น้ำ 146
77	สภาพของพื้นที่ริมแม่น้ำ ที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม 146
78	การใช้เรือพาหนะเดินทางในช่วงฤดูน้ำหลาก ของบ้านเกาะหงษ์ 148

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่		หน้า
1	แผนผังเรือนกรณีศึกษาที่ 1.....	59
2	การต่อเติมพื้นที่ในกรณีศึกษาที่ 1	60
3	ผังบริเวณโดยรอบเรือนกรณีศึกษาที่ 1 และเรือนกรณีศึกษาที่ 2.....	63
4	ผังพื้นเรือนกรณีศึกษาที่ 2	64
5	การต่อเติมพื้นที่เรือนในกรณีศึกษาที่ 2	64
6	ผังบริเวณโดยรอบเรือนกรณีศึกษาที่ 3	66
7	ผังพื้นเรือนกรณีศึกษาที่ 3	67
8	การต่อเติมพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาที่ 3	67
9	ผังพื้นเรือนกรณีศึกษาที่ 4	70
10	ผังพื้นที่ชั้นล่างของเรือนกรณีศึกษาที่ 5	74
11	ผังพื้นที่ชั้นบนของเรือนกรณีศึกษาที่ 5	74
12	การต่อเติมพื้นที่ภายในเรือนกรณีศึกษาที่ 5 ในผังพื้นที่ชั้นล่าง	75
13	การต่อเติมพื้นที่ภายในเรือนกรณีศึกษาที่ 5 ในผังพื้นที่ชั้นบน	75
14	ผังพื้นของเรือนกรณีศึกษาที่ 6	78
15	ผังบริเวณโดยรอบเรือนกรณีศึกษาที่ 7 (เรือนवासสุด)	80
16	ผังพื้นของเรือนกรณีศึกษาที่ 7	81
17	การต่อเติมพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาที่ 7	82
18	การตั้งเรือนในพื้นที่ศึกษา จากกรณีศึกษาที่ 4 -7 ที่เป็นการตั้งเรือนในหมู่ เครีอญาตี	95
19	แสดงผังเรือนกรณีศึกษาที่ 4 และความต้องการต่อเติมเรือนในอนาคต	97
20	การแบ่งพื้นที่ตามลักษณะการใช้งานของเรือนกรณีศึกษาที่ 3	98
21	การต่อเติมพื้นที่ภายในเรือนกรณีศึกษาที่ 1 แบ่งตามอายุ.....	101
22	ลักษณะการแบ่งแยกพื้นที่ครัวในเรือนกรณีศึกษาที่ 4	103

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

วิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยมีความเกี่ยวข้องกับสายน้ำมาอย่างยาวนาน และยังเป็นจุดกำเนิดของรูปแบบสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ โดยปรากฏให้เห็นทั่วไปในกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ เนื่องจากปัจจัยในการตั้งถิ่นฐาน ที่ต้องคำนึงถึงแหล่ง น้ำสำหรับการอุปโภคบริโภคเป็นสิ่งสำคัญ และสามารถใช้ ประโยชน์จาก เส้นทางน้ำในการ เป็นเส้น คมนาคมติดต่อระหว่าง ชุมชน การดำเนินชีวิตที่ พึ่งพาอาศัยสายน้ำเป็นหลักในวัฒนธรรมไทย ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันกับสภาพแวดล้อม จากลักษณะของน้ำในประเทศไทยมีรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างกันไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์ การเรียนรู้ที่จะอยู่อาศัยร่วมกับลำน้ำจึงเป็นภูมิปัญญาที่ทำให้ผู้ที่อาศัย หรือมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้นๆ สามารถใช้ประโยชน์ และอยู่ร่วมกันกับความเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ ของสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม

ในการปลูกสร้างอาคารก็เช่นเดียวกัน การกำหนดรูปแบบของเรือน หรือการกำหนดที่ตั้งของเรือน ล้วนแต่มีที่มาจากการอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อม ช่างผู้ปลูกเรือน จึงต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติระดับหนึ่ง โดยเฉพาะองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับน้ำ และสภาพภูมิอากาศ ที่เกี่ยวข้อง โดยสิ่งเหล่านี้มีที่มาจากการสังเกตสภาพแวดล้อมรอบ ตัว หรือจากการศึกษา เรียนรู้จากช่างในรุ่นก่อนๆ เพื่อให้สามารถปลูกเรือนได้อย่างเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และการใช้งาน

วัสดุที่ใช้สำหรับ การปลูกเรือน ในอดีต ส่วนใหญ่ เป็นสิ่งที่มีอยู่รอบ ตัว มีอยู่แล้วแต่เดิม หรือหาได้ในพื้นที่ เมื่อผนวกเข้ากับภูมิปัญญาเชิงช่างของช่างที่ปลูกเรือนหรือปลูกสร้างอาคารก็ทำให้เกิดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันมากมาย เรือนเหล่านี้มีการพัฒนาของรูปแบบ วัสดุ และเทคโนโลยีก่อสร้าง เรื่อยมา เพื่อตอบสนองความต้องการ และการใช้งานของผู้เป็นเจ้าของ นอกจากนี้ตัวเรือนเองยังเป็นสิ่งบ่งบอกสถานะ ทางสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านทางรูปแบบของเรือน การใช้พื้นที่ภายใน และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่างๆ

แนวความคิดในการออกแบบตัวเรือนให้ตอบสนองต่อการใช้งาน และสภาพแวดล้อมที่มีความเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ นั้น เป็นองค์ความรู้ที่ อันเป็นพื้นฐานในการออกแบบงาน

สถาปัตยกรรม โดยทั่วไป แต่ความรู้เหล่านี้กำลังเลือนหายไปตามความแปรผันทางสังคม ทำให้เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในแต่ละครั้ง โดยเฉพาะการเกิดน้ำท่วมในช่วง ฤดูฝน ทำให้เกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัย และการคมนาคม ตามมาในภายหลัง

พื้นที่บ้าน กเกาะ หงษ์ แห่งนี้ เป็นชุมชน ในจังหวัดนครสวรรค์ ที่ตั้งอยู่ บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา โดยถือได้ว่าเป็นชุมชนริมแม่น้ำที่มีความเก่าแก่ ชุมชนหนึ่ง รูปแบบของเรือนส่วนมาก เป็นเรือนบก หรือเรือนใต้ถุนสูงที่ ปลูกสร้างขึ้นในหลายช่วงเวลา ทำให้สามารถสังเกต และศึกษาถึงพัฒนาการของตัวเรือนได้ชัดเจน และง่ายดาย ชาวบ้านส่วนใหญ่ตั้ง จะบ้านเรือน และประกอบอาชีพเกษตรกรรม ในพื้นที่ริมแม่น้ำ ซึ่ง ในแต่ละปีเมื่อถึง ช่วงฤดูน้ำหลากพื้นที่ริมน้ำเหล่านี้ มักประสบกับน้ำท่วมอยู่เป็นประจำ เนื่องจากระดับน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาที่สูงขึ้น (ช่วงเดือน สิงหาคม - ตุลาคม) แต่ชาวบ้านในพื้นที่ยังสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข อันเนื่องมาจากการออกแบบเรือนพักอาศัย รวมถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในแต่ละช่วงเวลา โดยภูมิปัญญาเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนแห่งนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวกับการเสด็จประพาสต้นของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี ร .ศ.125 (พ.ศ. 2449) โดยมีหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับวัดเกาะหงษ์ที่ตั้งอยู่ในชุมชน ดังนี้

“วัดเกาะหงษ์ เป็นวัดเก่าแก่อายุมากกว่า 200 ปี ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา วัดเกาะหงษ์ก่อตั้งในปี พ .ศ.2336 ภายในบริเวณ ยังคงเหลือสถาปัตยกรรมที่สำคัญคือวิหาร (โบสถ์เก่า) ลักษณะศิลปะแบบอยุธยาตอนปลาย - รัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายในมีรูปจิตรกรรมฝาผนังรูปเทพชุมนุมหลายองค์ เขียนต่อเนื่องกันไป ตามแบบงานจิตรกรรมสมัยอยุธยา เป็นฝีมือช่างหลวง ชาวบ้านในพื้นที่เป็นกลุ่มคนไทยชนเชื้อสายมอญ ที่มีการเล่นสะบ้า ลูกช่วง มอญซ่อนผ้า ประเพณีแข่งเรือ การปิดทองไหว้พระ และงานประเพณีสงกรานต์

เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2449 (ร.ศ.125) พระพุทธเจ้าหลวง หรือพระปิยะมหาราชาธิราชกาลที่ 5 ได้เสด็จประพาสต้นมาทางภาคเหนือ และได้ทรงแวะที่วัดเกาะหงษ์ เนื่องจากมีปรากฏหลักฐานในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสต้น พระองค์ได้เสด็จขึ้นไปกราบนมัสการพระประธาน ในพระอุโบสถ ทรงเห็นพระสังกัจจายน์ (พระสังกัจจายน์ แบบยืน) ทรงพอพระทัยมาก จึงได้ทรงขออัญเชิญพระสังกัจจายน์นั้นไป และพระราชทานพระราชทรัพย์จำนวน 1 ชั่ง (80 บาท) เพื่อให้

จัดสร้างขึ้นใหม่แทน ปัจจุบันพระสังกัจจายน์ที่ได้สร้างขึ้นใหม่นั้น ยังคงประดิษฐาน อยู่ในอุโบสถ วัดเกาะหงษ์¹

การศึกษาเกี่ยวกับเรือนพื้นดิน ในพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะหงษ์นี้จะมุ่งเน้นไปที่เรือนบก หรือ เรือนใต้ถุนสูง ที่ตั้ง อยู่ในพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากเรือนเหล่านี้ส่วนใหญ่ประสบกับการ เกิดน้ำท่วมอยู่เป็นประจำมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขอบเขตของการศึกษา จะครอบคลุมเกี่ยวกับ พัฒนาการของตัวเรือน ความเปลี่ยนแปลงของวัสดุโครงสร้าง และการปรับเปลี่ยนการใช้สอยพื้นที่ ภายใน เรือน เมื่อเกิดน้ำท่วม เพื่อ นำมา วิเคราะห์ถึงภูมิปัญญาในการอยู่อาศัย การปรับตัวที่ เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม และสภาพพื้นที่ ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละฤดูกาล โดยเฉพาะเมื่อเกิด น้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาพบว่าระดับน้ำในพื้นที่ต่างๆ มีความเปลี่ยนแปลงมากกว่าในอดีต อันมีที่มาจากสภาวะความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ทำให้ ปัจจุบันในหลายพื้นที่ของประเทศ ไทยประสบปัญหาอุทกภัยเป็นประจำ และคาดว่าจะมีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากขาดการ จัดการระบบน้ำที่มีประสิทธิภาพ ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และขาดข้อมูลใน การออกแบบอาคารที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพการ ดำเนินชีวิตในพื้นที่ริมแม่น้ำนี้ จึงเป็นวิธีการที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับ ภูมิปัญญา และแนวความคิดที่ เกี่ยวข้องในการออกแบบสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับน้ำ เพื่อเป็นพื้นฐานในการแก้ปัญหา เกี่ยวกับการจัดการ สภาพแวดล้อมและการปรับตัวเมื่อเกิดน้ำ หลาก สำหรับผู้ที่สนใจในอนาคต

2. ความมุ่งหมายของการศึกษา

เพื่อทำการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเรือน การปรับตัว และรูปแบบ การใช้สอยพื้นที่ ในเรือนพื้นดิน ของคนในชุมชน ที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ โดยเฉพาะเมื่อเกิดน้ำ ท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก ผ่าน รูปแบบการดำเนินชีวิต เพื่อให้ทราบถึง ภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกับ สภาพแวดล้อม รวมถึงผลกระทบของปัจจัยที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น สภาพแวดล้อมทาง ภูมิศาสตร์ หรือนโยบายของภาครัฐ เพื่อให้ผลการศึกษานี้สามารถนำไปเป็นแนวทางสำหรับ ผู้ที่

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา , ประวัติวัดที่ ๑ ราชอาณาจักร เล่ม 6 (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ , ม.ป.ป.), 287.

สนใจในการนำไปใช้ออกแบบงาน สถาปัตยกรรม หรือนำไปเป็นแนวทางในการแก้ ปัญหา การเกิด อุทกภัยในพื้นที่อื่นๆ

3. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

3.1 เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนบก หรือเรือนใต้ถุน สูงในเรื่องที่เกี่ยวกับรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม และเทคโนโลยีการก่อสร้างของเรือนที่อยู่ใน บริเวณที่เกิดน้ำท่วมว่ามีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพเปลี่ยนแปลง ของสภาพแวดล้อมในช่วงฤดูน้ำหลากอย่างไร

3.2 เพื่อศึกษาการปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ในตัวเรือน และบริเวณโดยรอบที่สัมพันธ์กับ การเกิดน้ำท่วม และการดำเนินชีวิต

3.3 เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการชุมชน ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางสังคมของชุมชน ชน การขยายตัวของชุมชน และแนวการวางผังเรือนจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป อย่างไร

3.4 เพื่อศึกษาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น และรูปแบบการดำเนินชีวิต ที่สัมพันธ์กับความ เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม

4. ปัญหา และคำถามในการศึกษา

4.1 จากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีผลต่อ รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนอย่างไร

4.2 พัฒนาการของเทคโนโลยีการก่อสร้าง และการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบของเรือนที่ ปรากฏในพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องอย่างไรกับการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก

4.3 ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิต เพื่อรับมือกับการเกิดน้ำท่วมใน พื้นที่อย่างไรเมื่อเปรียบเทียบกับการดำเนินชีวิตในเวลาปกติ

4.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในพื้นที่ และมีวิวัฒนาการของภูมิปัญญาจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไร

5. กรอบกระบวนการความคิด

การศึกษานี้ใช้กรอบความคิดจากหนังสือ **เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก** ของ ที พย์วาณี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่บอกเล่าเรื่องราวของสังคมไทยในอดีตผ่านทางรูปแบบการดำเนินชีวิต โดยมีการสอดแทรกเรื่องราวของงานสถาปัตยกรรมรวมอยู่ด้วย ทำให้สามารถมองเห็นความสัมพันธ์

ระหว่างกันได้อย่างชัดเจน เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างชัดเจน

6. ข้อตกลงเบื้องต้น

การศึกษานี้เน้นศึกษาความเปลี่ยนแปลงของเรือนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบใต้ถุนสูง และการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่ ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการปรับตัว และภูมิปัญญาพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องในการ ดำเนินในช่วงฤดูน้ำหลาก การนำเสนอจะใช้การเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาปกติ และช่วงฤดูน้ำหลาก ผ่านทางวิถีชีวิตของคนในชุมชน

7. เกณฑ์ในศึกษา

7.1 เกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ศึกษา

7.1.1 พื้นที่ทำการศึกษาคือต้องเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเกิดน้ำท่วมอยู่บ่อยครั้ง หรือเกิดขึ้นเป็นประจำ แต่ชาวบ้านยังสามารถปรับรูปแบบการดำเนินชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้

7.1.2 พื้นที่ทำการศึกษา ต้องเป็นพื้นที่ที่สามารถเดินทางไปได้อย่างสะดวก โดยการเดินเข้าไปในพื้นที่ต้องสามารถเข้าถึงได้จากทางบก เนื่องจากผู้ทำการศึกษาไม่สามารถว่ายน้ำได้

7.1.3 พื้นที่ทำการศึกษา ต้องมีความปลอดภัยในการ เก็บข้อมูลภาคสนาม และต้องปลอดภัยจากปัญหาเสพยาเสพติด หรือปัญหา อาชญากรรม เนื่องจากการเก็บข้อมูลภาคสนามต้องใช้ระยะเวลาค่อนข้างมากและต้องทำอย่างเนื่อง หรือในบางครั้งผู้ทำการศึกษาคือ ต้องลงพื้นที่เพียงลำพัง พื้นที่ที่ปราศจากอาชญากรรม ทำให้สามารถทำการ เก็บข้อมูลได้อย่างปลอดภัยและได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านในพื้นที่ได้มากกว่า การเก็บข้อมูลจึงทำได้ง่ายและได้ข้อมูลในการศึกษาที่ถูกต้องสมบูรณ์

7.1.4 พื้นที่ทำการศึกษาคือต้องมีงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัยปลูกสร้างอยู่ เพื่อให้สามารถทำการศึกษารูปแบบ และแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมได้

7.2 เกณฑ์ในการเลือกเรือนสำหรับการศึกษา

7.2.1 เรือนที่ทำการศึกษาคือต้องมีอายุมากกว่า 30 ปีขึ้นไป โดยจะทำการตรวจสอบอายุของเรือนจากการสอบถาม และสัมภาษณ์ เจ้าของเรือน หรือชาวบ้านในพื้นที่

7.2.2 เรือนที่ทำการศึกษาคือต้องประสบกับน้ำท่วม อยู่เป็นประจำ หรือบ่อยครั้ง

7.2.3 เรือนต้องมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์ โดยอ้างอิงลักษณะของเรือน จาก วิทยานิพนธ์ **เรือนพื้นถิ่นนครสวรรค์** ของธัญลักษณ์ นิรมวัฒน์ ส่วนเรือนที่มีสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกจะไม่ถูกนำมาศึกษาในงานวิจัยนี้

7.2.4 เรือนที่ทำการศึกษาค้นคว้าใช้ระบบ โครงสร้าง และวัสดุ ในท้องถิ่นในการก่อสร้าง ตัวอย่างของ ระบบโครงสร้างท้องถิ่น ได้แก่ ระบบรอดคาน การใช้ ฝาเรือนแบบฝาปะกน หรือฝา สายบัว เป็นต้น และวัสดุก่อสร้างในพื้นที่ ได้แก่ ไม้ กววดแม่น้ำ ส่วนเรือนที่มีการใช้วัสดุก่อสร้างที่ ผลิตขึ้นในระบบอุตสาหกรรม หรือ ไม่ได้ผลิตขึ้นในท้องถิ่น เช่น คอนกรีต ไม้ฝาสำเร็จรูป ประตูหรือ หน้าต่างสำเร็จรูป มาใช้เป็นวัสดุก่อสร้างหลักของเรือนจะไม่ถูกนำมาศึกษาในงานวิจัยนี้

8. ขอบเขตการศึกษา

8.1 ขอบเขตทางด้านพื้นที่

ขอบเขตของพื้นที่ศึกษาครอบคลุมพื้นที่ของหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยมีพื้นที่ตั้งแต่บริเวณวัด ตะเคียนเลื่อน ผ่านถนนเลียบบแม่น้ำ ผ่านถนนเลียบบเมืองสายนครสวรรค์-กำแพงเพชร จนมาสิ้นสุดที่ วัดเกาะหงษ์ และขอบเขตอีกด้านจะเริ่มจากริมแม่น้ำเจ้าพระยาไปจนถึงพื้นที่ริมถนนสายโกรก พระ - นครสวรรค์ งานสถาปัตยกรรมในพื้นที่นี้ประกอบไปด้วย

- เรือนพักอาศัย
- ร้านค้า
- สถานที่ราชการ
- พื้นที่เกษตรกรรม
- ศาสนสถาน

งานวิจัยนี้ทำการศึกษาเฉพาะเรือนพักอาศัยในพื้นที่ ที่มีการปรับตัวให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี รวมถึงการศึกษาพัฒนาการของรูปแบบอาคารที่มีอยู่ในพื้นที่

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาในบริเวณบ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน
ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศดิจิทัล ,จังหวัดนครสวรรค์[ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์
2552. เข้าถึงได้จาก [http : // web.pointasia.com/th/](http://web.pointasia.com/th/)

8.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

8.2.1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพื้นที่ มีที่มาจากเอกสารทางราชการ และ
เอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น

- ข้อมูลวัดตะเคียนเลื่อน และวัดเกาะหงษ์
- ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน
- ข้อมูลของจังหวัดนครสวรรค์

และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่

8.2.2 การศึกษาเชิงกายภาพมุ่งเน้นศึกษาอาคารสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยใช้วิธี

การศึกษา

- การสำรวจการใช้พื้นที่ภายในตัวเรือน และการปรับเปลี่ยนการใช้สอยเมื่อ
เกิดน้ำท่วม

- การทำผังเรือน และการทำผังบริเวณ
- การทำผังชุมชน และเส้นทางคมนาคม
- การสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของเรือน และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน
- การสัมภาษณ์ช่างปลูกเรือน หรือช่างฝีมือที่เกี่ยวข้อง

เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเรือน เทคโนโลยีในการก่อสร้าง และองค์
ความรู้ที่ใช้ในการปรับตัวของคนในชุมชน

8.2.3 การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม
โดยการลงพื้นที่สำรวจ และสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่

9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากการ ศึกษาวิจัยในโครงการนี้ คาดว่า ทำให้ทราบถึง ความสัมพันธ์ ระหว่าง
สภาพแวดล้อม กับวิถีการดำรงชีวิต ของชาว บ้านในพื้นที่ ที่ อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมทาง
ธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอยู่เกือบตลอดเวลา เพื่อใช้ เป็นพื้นฐานในการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการ
รูปแบบ วัสดุ และเท คโนโลยีการก่อสร้าง รวมถึงแนวความคิดในการออกแบบเรือนพื้นถิ่น ให้
สอดคล้องกับวิถีชีวิต และนอกจากนี้จะมีกา รทำการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง
เพื่อให้การศีก ษานี้ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง กับการอยู่อาศัยและ การดำเนินชีวิต ของ
ชาวบ้านในพื้นที่ทั้งในเวลาปกติ และช่วงฤดูน้ำหลาก

โดยผลการศึกษาจะสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่แ ่งนี้ใน
อนาคต นอกจากนี้ข้อมูลเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมเรือน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังสามารถ
นำไปใช้เป็นแนวทางในการออกแบบงานสถาปัตยกรรม ให้กับผู้ที่สนใจได้ และถ้าหากมี การนำ
ความรู้จากงานวิจัยชิ้นนี้ไปขยายผลเพิ่มเติม อาจ สามารถป้องกัน และจัดการการปัญหาที่เกิดจ าก
น้ำท่วม ในพื้นที่ที่ประสบปัญหาในลักษณะที่คล้ายคลึงกันได้

10. แหล่งข้อมูล

- องค์การบริหารส่วนตำบลตำตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
- สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏนครสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
- วัดตะเคียนเลื่อน ตำบลตำตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
- วัดเกาะหงษ์ ตำบลตำตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
- ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติฯ ตำบลตำตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

บทที่ 2 ทฤษฎี แนวคิด และวิธีวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำการวิจัย เกี่ยวกับ พัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับ ความเปลี่ยนแปลงในช่วงฤดูน้ำหลาก : พื้นที่ศึกษา บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ได้มีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม เนื้อหาจากวรรณกรรมสามารถสรุปประเด็นได้ 4 ประเด็น คือ

1. ความเป็นมาและพัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. การตั้งถิ่นฐานและชุมชนในพื้นที่ริมน้ำในประเทศไทย
3. องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม อัตลักษณ์ของเรือนเสาสูงริมน้ำในภาคกลาง
4. เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์

1. ความเป็นมาและพัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากวิถีการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน กล่าวได้ว่ามนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเพื่อให้สามารถ ดำเนินชีวิตอยู่ได้ แม้ว่าเราจะมีพัฒนา การทางวิทยาศาสตร์ ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิต ให้สะดวกสบายมากขึ้น แต่วิทยาการเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ในกรอบความคิดที่พัฒนาขึ้นมาจากการศึกษาเกี่ยวกับ ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม จากความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่เกิดขึ้น ในปัจจุบัน ทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์มีความยากลำบากมากกว่าในอดีต ปัญหาเหล่านี้แสดงให้เห็นในรูปของปัญหามลพิษ ปัญหาสิ่งแวดล้อม การเกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาการขาดแคลนอาหาร ทรัพยากร และปัญหาสภาวะโลกร้อน

โดยปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมส่วนใหญ่ เกิดขึ้นจากการบริโภคทรัพยากรที่เกินกว่าความสามารถของธรรมชาติที่จะสร้างขึ้นได้ทันต่อความต้องการของมนุษย์ วิธีการแก้ปัญหาที่เราต้องประสบ นั้น คนบางกลุ่มเลือกที่จะใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ บางกลุ่มใช้วิธีการลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และบางกลุ่มเรียนรู้ที่จะอยู่อาศัยร่วมกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และทำการฟื้นฟูธรรมชาติควบคู่กันไป

การที่มนุษย์เราเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วม กับธรรมชาติในสภาพแวดล้อมต่างๆ อาจมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่มนุษย์ได้ถือกำเนิดขึ้น เนื่องจากความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต พวกเขาจึง

ต้องแสวงหาสิ่งเหล่านี้จาก สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ซึ่งการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้นั้นต้อง คุ่มค่า และมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ ในแต่ละท้องถิ่น นั้นจะมี รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตที่ แตกต่างกัน อันเป็นผลมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ ที่เป็น จุดกำเนิดให้ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เหล่านั้นมีการบ่มเพาะองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับ สภาพแวดล้อม หรือระบบนิเวศ จนองค์ความรู้ได้ตกผลึกกลาย เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ที่ สืบ ทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

ดังนั้นภูมิปัญญาเพื่อการดำรงชีวิตในแต่ละท้องถิ่นนี้จึงเป็นองค์ความรู้ของมนุษย์ที่ไม่ได้ เกิดขึ้นลอยๆ หากแต่เป็นความรู้ที่กำเนิดขึ้นและลงหลักปักฐานอยู่ในระบบนิเวศของท้องถิ่น โดย ที่ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นนี้เป็นกระบวนการที่คนและชุมชน ใช้ในการปรับตัวให้เข้ากับระบบ นิเวศชุดใดชุดหนึ่ง มีการสั่งสมและพัฒนา จนกลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ หรือภูมิปัญญา ท้องถิ่นของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ¹

เนื่องจากความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบทของระบบนิเวศชุด หนึ่ง อาจมีพืชพันธุ์ สัตว์ แมลง หรือสิ่งมีชีวิตเฉพาะถิ่น ทำให้แต่ละระบบนิเวศมีลักษณะเฉพาะ มีพืชสมุนไพร มีสูตรยาและอาหาร เฉพาะถิ่น ภูมิปัญญาจึงเป็นองค์ความรู้ที่มนุษย์ได้คิดค้นขึ้น โดยมีรากฐานมาจากความสัมพันธ์ อย่างแน่นแฟ้นกับธรรมชาติ หรือระบบนิเวศที่พวกเขาดำรงชีวิตอยู่ การที่ระบบนิเวศถูกทำลาย ไม่ ว่าด้วยสิ่งใดก็ตาม จะส่งผลต่อภูมิปัญญาของระบบนิเวศ แห่งนั้นให้เลือนหายหรือถูกทำลายไปได้ ดังนั้นการนำภูมิปัญญา หรือองค์ความรู้เหล่านี้ ไปใช้ประโยชน์ ในพื้นที่ที่มีระบบนิเวศรูปแบบอื่น หรือพื้นที่อื่น ผลที่ได้รับอาจแตกต่างหรือมีประสิทธิภาพน้อยกว่าในระบบนิเวศแบบเดิม

การคิดค้นภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความสัมพันธ์อย่างมาก กับธรรมชาติ ซึ่งแตกต่างกับ วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีความคิดแบบสากล เนื่องจากแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์มีวิธีการคิด ที่แบ่งแยกธรรมชาติออกต่างหาก แต่แนวความคิดทั้งสองแบบ นี้ต่างมีกระบวนการคิด และพัฒนา บางประการ ที่คล้ายคลึงกัน คือ เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิ สูจน์ทดลอง คัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาอย่างเป็นระบบ เช่นเดียวกัน แต่ถึงกระนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นก็มีข้อแตกต่าง จากวิทยาศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญ 2 ประการคือ

ประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะ เจงเฉพาะท้องถิ่น หรือระบบนิเวศ ชุดหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระหว่างมนุษย์ พืช สัตว์

¹ ยศ สันตสมบัติ , ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนา อย่างยั่งยืน (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์ , 2542), 47- 48.

พลังตามธรรมชาติและลักษณะทางภูมิประเทศ ที่อยู่ในอาณาบริเวณนั้นโดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงถือกำเนิดและพัฒนาขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดแจ้งในสรรพสิ่ง และสรรพชีวิตต่างๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่ และแตกดับไป ภายในระบบนิเวศชุดนั้น ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จึงนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน ต่างกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นสากล มากกว่า ทำให้ไม่สามารถนำมาใช้พัฒนา และจัดการทรัพยากร ภายในระบบนิเวศในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งได้เสมอไป

ประการที่สอง ลักษณะจำเพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวพัน กันอย่างมาก กับมิติทางสังคมและสิทธิของชุมชน กล่าวคือ จากมุมมองในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น นั้น ระบบนิเวศ ทุกชุด ประกอบขึ้นบนเครือข่ายของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติ ชุมชน และสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่นๆ ที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน ในระบบนิเวศ วิธีคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศในลักษณะนี้ ถูกนำเสนอในเรื่องเล่า หรือนิทานพื้นบ้าน ที่กล่าวถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นๆ และระหว่างมนุษย์ กับมนุษย์ ที่ เชื่อมโยงกันทางสายเลือด การแต่งงาน หรือการเป็นพันธมิตรในรูปแบบต่างๆ²

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ผ่านขั้นตอนที่เกิดจากการสังเกต สภาพแวดล้อม และเรียนรู้ถึงการเปลี่ยนแปลง ต่างๆ โดยที่มนุษย์ต้องใช้ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิต มีการลองผิดลองถูก การปรับปรุงแก้ไขและพัฒนา เพื่อให้ได้วิธีที่เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลง ของธรรมชาติ ซึ่งวิธีการดังกล่าว ก็ไม่ต่าง กับการค้นคว้าทดลองทางวิทยาศาสตร์แต่อย่างใด นอกจากนี้ ภูมิปัญญา ยังมีกรอบ จารีตประเพณี ท้องถิ่นที่ คอยกำหนดวิธีการ และ เป็นตัวขัดเกลาให้ องค์ความรู้ เหล่านี้มีความเหมาะสมกับระบบนิเวศ สังคมและผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่น มากขึ้น ประเพณี และวัฒนธรรม ที่กำหนดรูปแบบ ภูมิปัญญานั้นจะแสดงในรูปของกฎข้อห้าม จารีตประเพณีประจำท้องถิ่น หรือความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ เช่น การนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ การนับถือผี หรือเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมิได้ถูกจำกัดอยู่แต่เพียงข้อมูลเกี่ยวกับพืช และสัตว์ พฤติกรรม และการใช้ประโยชน์ แต่ยังรวมไปถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสรรพชีวิตต่างๆ ภายในระบบนิเวศอีกด้วย

² ยศ สันตสมบัติ , ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์ , 2542), 51-52.

สำหรับชนพื้นเมือง ความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับอำนาจของจิตวิญญาณ ที่มีบทบาทสำคัญในการพิทักษ์รักษาความสืบเนื่องของสังคม วัฒนธรรม และความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อม โดยสิ่งนี้ทำหน้าที่ควบคุมและกำหนดขอบเขตการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน ในขณะที่นักนิเวศวิทยาหรือนักวิทยาศาสตร์อาจจะจำกัดประเด็นความสนใจไว้แต่เพียงเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เท่านั้น แต่ชนพื้นเมืองกลับมีวิถีคิดที่แตกต่างออกไป เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมและระบบนิเวศมิได้เป็นเพียง “ข้อมูล” ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพชีวิตภายในระบบนิเวศเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ทั้งภายในชุมชนเดียวกันและกับต่างชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งปวง รวมทั้งอำนาจเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ท้องถิ่น จึงมิใช่เป็นเพียงข้อมูลสำหรับการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หรือเป็น “วัตถุดิบ” สำหรับให้บุคคลภายนอกใช้ประโยชน์ แต่ เป็นวิถีชีวิตและความเป็นจริงทางสังคม และวัฒนธรรม³ การสอดแทรกคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชนลงไปในวิถีการดำรงชีวิตนั้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศที่ผู้คนและชุมชนอาศัยอยู่ กฎข้อห้ามที่เกิดขึ้น มีผลให้เกิดระบบการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ อีกทั้งเป็นวิธีที่ทำให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรได้อย่างยั่งยืนวิธีหนึ่ง

ในความพยายามที่จะเข้าใจพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม มนุษย์ได้อาศัยวัฒนธรรมเป็นเสมือนอุปกรณ์ในการปรับตัว ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ การถ่ายทอด หรือการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ได้มีการอาศัยสื่อกลางต่างๆ เช่น เทคโนโลยี ภาษา รูปแบบการจัดระเบียบ จัดกลุ่ม และอุดมการณ์ ซึ่งเป็นวิธีที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ สะสม อบรมบ่มนิสัย บ่มเพาะวัฒนธรรมและประเพณี ที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน ทำให้มนุษย์เรียนรู้และสามารถดัดแปลงสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับความต้องการของตน⁴

การสืบทอดความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้พบว่า ในแต่ละพื้นที่จะมีผู้ที่ชำนาญ ผู้รู้ในเรื่องต่างๆ หรือ อาจเป็นผู้สูงอายุในชุมชน ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ไป

³ ยศ สันตสมบัติ และวิฑูรย์ ปัญญากุล , ความหลากหลายทางชีวภาพ มิติทางสังคมและนิเวศ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คบไฟ , 2536), 84.

⁴ ชันัญ วงษ์วิภาค , นิเวศวัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2532),

ยังคนรุ่นต่อไป โดยวิธีการส่งต่อนั้นอยู่ในรูปของ การส่งสอนแบบครู อาจารย์ไปยังลูกศิษย์หรือไปยังลูกมือที่เป็นผู้ช่วย หรือ การส่งสอน แบบบอกเล่าความรู้ผ่านนิทาน และเรื่องเล่าในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดความรู้โดยการสอดแทรกคติความเชื่อเข้าไปในวิถีชีวิต ยกตัวอย่างเช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเรือน ที่องค์ความรู้จะถูกส่งต่อไปยังเจ้าของ หรือผู้อยู่อาศัย และการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรท้องถิ่น จากหมอยาไปยังผู้ป่วยที่ได้รับการรักษา ทำให้พวกเขาสามารถใช้สมุนไพรรักษาอาการป่วยของตน และคนในครอบครัวได้ในเวลาต่อมา ในบางท้องถิ่นการสืบทอดองค์ความรู้จะถ่ายทอดกันเฉพาะในหมู่เครือญาติ หรือในกลุ่มตระกูลเท่านั้น เนื่องจากบรรพบุรุษทางสังคมของชุมชนนั้นอาจจะให้ความสำคัญกับผู้รู้ หรือผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ ในระดับขั้นที่สูงกว่าคนทั่วไป ทำให้องค์ความรู้มีการกระจายตัวอยู่ในวงจำกัด แต่หากเรามองถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในระบบนิเวศ ที่พวกเขาอยู่อาศัย แล้ว จะพบว่าคนส่วนใหญ่ ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น มีความรู้เหล่านี้ติดตัวอยู่แล้ว เนื่องจากความจำเป็นในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ

ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้ ที่เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะมนุษย์หรือสิ่งแวดล้อม ย่อมส่งผลต่ออีกสิ่งหนึ่ง อย่างแน่นอน ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าหากมนุษย์เปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตจากวิถีแบบพอเพียง ที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก มาเป็นวิถีชีวิตแบบทุนนิยม ที่กลไกการตลาดมีผลต่อการดำเนินชีวิต ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งในทางตรงและทางอ้อม และ หากสภาพแวดล้อมในระบบนิเวศเกิดการเปลี่ยนแปลง ก็ย่อมส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศแห่งนั้นด้วยเช่นกัน

จากข้อสรุปนี้ทำให้เห็นว่า ในสภาพสังคมปัจจุบัน มนุษย์กับธรรมชาติ กำลังถูกแบ่งแยกออกจากกัน ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีวิตถูกละเลย เลือนหายไป และถูกแทนที่ด้วยแนวความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ มนุษย์จึงขาดความรู้ความเข้าใจใน สภาพความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ และมองความเปลี่ยนแปลงนั้นว่าเป็นปัญหาที่สร้างความเดือดร้อน ในหลายพื้นที่จึงใช้วิธีแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ โดยไม่คำนึงถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ขึ้น เลย การแก้ปัญหาส่วนมาก ทำโดยการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ และใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาจัดการ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ช้ำยังเกิดผลกระทบต่อพื้นที่ใกล้เคียง และสภาพแวดล้อมโดยรวม ยกตัวอย่างเช่น การแก้ปัญหาหน้าท่วมในพื้นที่ภาคกลางที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี ซึ่งแท้จริงแล้วเกิดจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ภาคกลางที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มและเป็นที่รวบรวมน้ำจากทางภาคเหนือที่ ไหลมาในช่วงหลังฤดูฝน ช่วงเดือนตุลาคม ถึงเดือนพฤศจิกายน ดังนั้นการ

แก้ปัญหาโดยการถมดินและสร้างเขื่อนกันน้ำ จึงเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ที่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ อย่างถาวร ทำให้ในปัจจุบันเมื่อน้ำหลากมาคราใด จะมีผู้คนที่เดือดร้อนจนแทบสิ้นเนื้อประดาตัว เพราะปริมาณน้ำที่เอ่อท่วมไปทั่ว พื้นที่กลับไหลเข้าท่วมทันจนเอ่อล้นในบางพื้นที่ที่ไม่มีความสามารถที่จะถมดิน หรือสร้างเขื่อนกันน้ำ⁵

อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สาธารณชนเริ่มหันมาให้ความสนใจ และเล็งเห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้นเป็นลำดับ แม้ความสนใจนั้นจะยึดติดอยู่กับความรู้เชิงเทคนิค มากกว่าระบบการจัดการทรัพยากรก็ตาม แต่หากมีการทำความเข้าใจ และสร้างความตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างถ่องแท้ แล้ว การขยายกรอบความคิดออกไปให้กว้างขึ้น และย้อนกลับไปทบทวน ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับ บริบททางสังคมวัฒนธรรม ย่อมทำให้เกิดการ “เรียนรู้ใหม่” (re-learn) เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละแห่งในแต่ละพื้นที่นั้น พัฒนาขึ้นมาได้อย่างไรและภายใต้เงื่อนไขอะไร การเรียนรู้ใหม่ในลักษณะดังกล่าว ทำให้จำเป็นต้องทบทวนวิถีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ระบบการจัด การและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการทำความเข้าใจกับขีดจำกัดในระบอบนิเวศด้วย

2. การตั้งถิ่นฐานและชุมชนริมน้ำในประเทศไทย

ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง ในการตั้งถิ่นฐานคือ แหล่งน้ำ เนื่องจากความต้องการใช้น้ำ สำหรับการอุปโภคบริโภคขั้นพื้นฐาน เพื่อการเกษตรและในบางพื้นที่แหล่งน้ำยังมีความสำคัญในด้านการเป็นเส้นคมนาคมขนส่ง หรือแม้แต่ในในระบบอุตสาหกรรมในปัจจุบัน ทำให้แหล่งน้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง

ในอดีตการอยู่อาศัยร่วมกันกับน้ำของชุมชนไทยนั้น มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น จนทำให้เกิดรูปแบบของวัฒนธรรมเฉพาะ ที่เรียกว่า **วัฒนธรรมน้ำ** อันเป็นวิถีแห่งความเจริญที่มี

⁵ เกรียงไกร เกิดศิริ, ชุมชนและภูมิทัศน์วัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

น้ำเป็นป่อเกิด น้ำจึงมีบทบาทสอดแทรกอยู่ในวัฒนธรรมของไทย ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม⁶

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าการตั้งถิ่นฐานในบริเวณริมแหล่งน้ำ หรือริมแม่น้ำ ลำคลองในประเทศไทยนั้น ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อมีการพัฒนารูปแบบจาก ชุมชนที่มีการล่าสัตว์เพื่อเป็นอาหาร มาเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มี การปลูกพืชเพื่อเป็นอาหาร ทำให้เกิดการอพยพ ของกลุ่มคนหรือชุมชนลงมา ยังพื้นที่ราบลุ่ม แหล่งน้ำจึงมีความสำคัญ เนื่องจาก ความต้องการน้ำในการทำเกษตรกรรม เมื่อชุมชนเหล่านี้มีการพัฒนามาสู่สังคมเมือง ในสมัยทวารวดีในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ก็เกิดการรวมตัวขึ้นเป็นเมืองตามริมแม่น้ำลำคลอง เกิดเป็น **รัฐตาม แม่น้ำลำคลอง** ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบ เศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม มีการแลกเปลี่ยนสินค้า และผลผลิตกันระหว่างเมืองกับเมือง หรือระหว่างชุมชนกับชุมชน สิ่งนี้ทำให้แม่น้ำลำคลอง ยิ่งเพิ่ม ความสำคัญในการเป็นเส้นทางคมนาคม ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในสมัยสุโขทัยสืบเนื่องถึงสมัย กรุงศรีอยุธยา ที่มีการค้าขายสินค้าอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา กับ เมืองอื่นๆ การคมนาคมทางน้ำก็ยิ่งทวีความสำคัญยิ่งขึ้น จนในบางครั้งมีการใช้อำนาจทางการเมืองในการปิดเส้นทางคมนาคมทาง น้ำจนเกิดเป็นกรณีพิพาท ขึ้น เพราะในอดีต การสร้างเมืองในบริเวณริมแม่น้ำ ลำคลอง จะใช้ เส้นแนวของแม่น้ำ ในด้านยุทธศาสตร์การสงคราม โดยทำหน้าที่เป็น ปราการธรรมชาติในการ ป้องกันศัตรูเหมือนกับเป็น กำแพงเมืองด้านหนึ่ง⁷ นอกจากนี้ยังมีการใช้ แม่น้ำ ลำคลองในการ ระบายสิ่งโสโครกออกไปจากชุมชนหรือเมือง กล่าวคือ ในช่วงฤดูน้ำหลาก กระแสน้ำจะทำหน้าที่ ชะล้างสิ่งสกปรกออกไป

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนที่อยู่บริเวณริมน้ำจะ มีความสอดคล้องไปกับลักษณะ ทางกายภาพ ของแหล่งน้ำในแต่ละท้องถิ่น อันส่งผลต่อ รูปแบบการกระจายตัวของชุมชน โดย รูปแบบของชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำหรือลำคลอง จะมีการกระจายตัวเป็นกลุ่มยาวไปตามลำ

⁶ วีระ อินพันทัง , ปลูกเรือนค้ำยตามแผ่นดิน ปักถิ่นค้ำยตามสายน้ำ รวมบทความทางวิชาการว่าด้วยสถาปัตยกรรม และภูมิปัญญาชาวบ้าน (กรุงเทพมหานคร : บริษัทกิเลนการพิมพ์ , 2550) , 109.

⁷ พีรพน พิสูจน์พงษ์ , “แต่แม่น้ำลำคลองที่ถูกลืม,” THE EARTH MAGAZINE 2 , 16 (2538), 54 -55.

น้ำ เรียกรูปแบบการกระจายตัวนี้ว่า **river linear** แต่ถ้าเป็นการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ใกล้กับบึงน้ำ หรือหนองน้ำ การกระจายตัวของชุมชนจะเป็นแบบกระจุก ที่เรียกว่า **cluster**⁸

นอกจากนี้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานจะต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และภูมิภาค กล่าวคือ **ภาคเหนือ** ชาวบ้านส่วนใหญ่มีชีวิตอยู่ร่วมกับภูเขาและสายน้ำ คนเหล่านี้จึงเรียนรู้และมี ภูมิปัญญาในการบังคับ กำกับน้ำมาหล่อเลี้ยงไร่นาได้เป็นอย่างดี พวกเขายังตระหนักถึงคุณค่าของป่า อันเป็นรากฐานในการสร้างบ้านเมือง และวัฒนธรรมเชียงใหม่ ล้านนา

ใน**ภาคกลาง** ความใกล้ชิดกับแหล่งน้ำ ทำให้เรียนรู้ความแปรผันของน้ำในแต่ละช่วงเวลา มีการปรับตัวและวิถีชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อม การสร้างชุมชนและเมืองจึงวางตัวขนานไปกับลำน้ำ ด้วยสภาพพื้นที่เป็นที่ราบกว้างใหญ่ มีกำลังคนจำนวนมาก รวมทั้งมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่ เชื่อมต่อกับทะเล ทำให้มี การติดต่อสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างแดน เป็นบ่อเกิดของอารยธรรมอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ภาคอีสาน กลุ่มคนในที่ราบสูงมักประสบกับการมีน้ำและการขาดน้ำสลับกันอยู่เป็นประจำ จากพื้นที่ที่กว้างใหญ่และมีความหลากหลาย คนอีสานจึงเรียนรู้ที่จะเลือกพื้นที่ทำกิน พวกเขามีความชำนาญในการเลือกพื้นที่ **ดินดำน้ำชุ่ม** และเรียนรู้ที่จะปรับตัวกับความแห้งแล้ง ความมีน้ำอดน้ำทนเป็นลักษณะนิสัยของคนในภูมิภาคนี้ ผู้คนส่วนใหญ่อาศัยน้ำจากแม่น้ำโขง และลำน้ำสาขาในการสร้างชุมชน หรืออารยธรรม เช่น อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสงคราม ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง เป็นต้น

ภาคใต้ จากการที่พื้นที่ทั้งสองด้านขนาบข้างด้วยทะเล มีฝนตกชุกเกือบตลอดทั้งปี ส่วนลึกเข้าไปในแผ่นดินก็เป็นป่าร้อนชื้น อันอุดมไปด้วยพืชสมุนไพร เครื่องเทศและไม้ผล รวมถึงพื้นที่ราบชายทะเลที่ใช้ทำการเกษตรกรรมและประมง ทำให้พื้นที่ภาคใต้มั่งคั่งไปด้วยความ อุดมสมบูรณ์ และทรัพยากร จากความได้เปรียบของสภาพพื้นที่ ที่อยู่ติดกับทะเลทำให้การติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับเมืองอื่นๆ โดยการเดินทางบนเส้นทางคมนาคมทางทะเล เสริมให้ภูมิภาคนี้สร้างภูมิปัญญา อารยธรรมไชยา สทิงพระ นครศรีธรรมราช และปัตตานี⁹

⁸ ศรีศักร วัลลิโภดม , เรือนไทย บ้านไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ , 2543), 14.

⁹ เอกวิทย์ ณ ถกลาง , ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิต และกระบวนการเรียนรู้ของชาวไทย (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , 2540), 17.

ภาพที่ 2 การตั้งถิ่นฐานแบบ **river linear** ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศดิจิทัล, จังหวัดพิษณุโลก [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://web.pointasia.com/th/>

ภาพที่ 3 การตั้งถิ่นฐานแบบ **cluster** ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศดิจิทัล, จังหวัดขอนแก่น [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://web.pointasia.com/th/>

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนในแต่ละภูมิภาคมีความเป็นเอกลักษณ์ ของตนเอง และมีการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับสายน้ำได้อย่างสงบสุข เนื่องมาจากวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่อาศัย โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นตัวกลางที่ช่วย ในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม และกลมกลืน

สำหรับรายละเอียดของ พื้นที่ภาคกลาง อิทธิพลที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน คือ ประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางสังคม เนื่องจาก พื้นที่นี้เป็นศูนย์กลางการปกครองของไทย และได้รับอิทธิพลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการที่มีแม่น้ำสายสำคัญอยู่ 4 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำแม่กลอง เมื่อมีการสร้างเมืองในพื้นที่นี้ ก็มักตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำ เนื่องจากความต้องการ ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคม และแนวคูเมือง การตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มมีอยู่หลายรูปแบบ บางชุมชนตั้งอยู่บนที่ดอนเรียกว่า บ้านดอน หรือบ้านโนน บางก็ตั้งอยู่ในน้ำ หรือริมคลอง ชื่อที่เรียกมักขึ้นต้นด้วยคำว่า บาง ซึ่งหมายถึง ชุมชนที่อยู่กับน้ำ ซึ่งชุมชนเหล่านี้จะกระจายตัวยาวไปตามแนวแม่น้ำลำคลอง เช่น บางกอกน้อย บางปลาหมอ เป็นต้น หากเป็น การวางผัง เมืองก็จะมีลักษณะยาว ชานไปตามลำน้ำ มีกำแพงเมืองหรือป้อมปราการอยู่ปากใดปากหนึ่งหรือทั้งสองปากของแม่น้ำ เมืองที่มีรูปแบบเช่นนี้เรียกว่า เมืองอกแตก เมืองในลักษณะนี้ได้แก่ เมืองพิษณุโลก เมืองสุพรรณบุรี เป็นต้น¹⁰

การที่ภูมิภาคนี้มีแม่น้ำหลายสาย แต่ละสายเชื่อมต่อระหว่างกันด้วยลำคลอง ที่แบ่งย่อยกระจายไปทั่วพื้นที่ ทำให้ภูมิภาคนี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการ ทำเกษตรกรรม แต่ในช่วงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก น้ำจากทางภาคเหนือ จะไหลลงมาวมกันในพื้นที่ภาคกลาง ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่น้ำทะเลหนุนสูงสุด จึงทำให้เกิดน้ำท่วม ท้องทุ่งนาพื้นที่เกษตรกรรมก็ถูกน้ำท่วมทัน จนมองดูเว้งว่างคล้ายทะเลสาบขนาดใหญ่ ปรากฏการณ์เช่นนี้จะเกิดในช่วง เดือนตุลาคม ถึงเดือนพฤศจิกายน ชาวบ้านต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ในเวลาต่อมาจึง ได้สอดแทรก ความรู้เหล่านี้ เข้าไปในประเพณี วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง กับวิถีการดำรงชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น งานสถาปัตยกรรมก็เป็นสิ่งหนึ่งที่แสดง ให้เห็นถึง ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติของมนุษย์ในระบบนิเวศแบบต่างๆ ทำให้เกิดรูปแบบของเรือนที่สอดคล้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์และการดำรงชีวิต

¹⁰

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา , น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร :

ในย่านที่เป็นเขตเมือง จุดที่แม่น้ำลำคลองมาบรรจบกัน มักมีเรือนอยู่แออัด ทั้งบริเวณชายน้ำที่มักมีการสร้างบ้านเรือนแบบ เรือนแพและเรือนสะพานน้ำสะพานบก ตามแนวสองฝั่งลำน้ำ หากสังเกตรูปแบบของเรือนเหล่านี้ จะพบว่าส่วนของ**เรือนแพ**เรียงรายอยู่เป็นแถว เรือนแพเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเรือนของพ่อค้าแม่ค้าที่นำของมาขาย ตัวเรือนสามารถเปิดฝาเรือนด้านหน้าออกได้เพื่อไว้วางสินค้า ส่วนพื้นที่ด้านหลังจะถูกใช้เป็นที่พักผ่อนและที่นอน รูปแบบของเรือนแพมักเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว วางอยู่บนแพลูกบวบไม้ไผ่ ที่ทำหน้าที่พยุงเรือนให้สามารถลอยตัวอยู่เหนือน้ำ ทำให้เรือนแพสามารถลอยตามระดับการขึ้นลงของกระแสน้ำที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอได้ สิ่งสำคัญคือต้องผูกยึดเรือนไว้กับเสาที่มั่นคง เพื่อไม่ให้เรือนไหลลอยไปตามกระแสน้ำ ส่วนวิธีการโยกย้ายเรือนก็สามารถทำได้ง่ายๆ โดยการปลดเชือกที่ยึดตัวเรือนออก แล้วช่วยกันถ่อหรือลากโยงเพื่อเคลื่อนเรือนทั้งหลายไปยังตำแหน่งที่ต้องการ

ภาพที่ 4 เรือนแพในแม่น้ำน่าน บริเวณปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์

เรือนแพที่กล่าวมานี้ เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา เจ้าของเรือนส่วนมากจะเป็นชาวจีน ในบริเวณที่มีเรือนแพ มักมีความสำคัญ ต่อชุมชนหรือเมือง ในด้านที่เป็น พื้นที่ค้าขาย สินค้าของชาวสวนหรือชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียง ที่พายเรือเข้ามาในช่วงเช้าและเย็น ทำให้เกิดพื้นที่ที่เรียก

กันว่า ตลادن้า รูปแบบของเรื้อนแพและตลادن้าที่เกิดขึ้นตามเมืองริมน้ำนั้นยังสืบเนื่องมาอย่างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์¹¹

เรื้อนที่ตั้งถัดจากเรื้อนแพ ขึ้นมา คือ เรื้อนแบบสะเทินน้ำสะเทินบก หรือเรื้อนชายน้ำ การเรียกชื่อ เรื้อนประเภทนี้ว่าเรื้อนสะเทินน้ำสะเทินบก เกิดจากลักษณะทางกายภาพของตัวเรื้อน กล่าวคือ ในช่วงเวลาปกติ เรื้อนแบบนี้จะมองดูเหมือนกับเรื้อนเสาสูงที่ตั้งอยู่บนตลิ่ง แต่ในช่วงฤดูน้ำหลาก ระดับน้ำในแม่น้ำลำคลองจะสูงขึ้นจนท่วมเสาเรื้อน ทำให้มองดูเหมือนเรื้อนลอยอยู่บนน้ำ รูปแบบของเรื้อนลักษณะนี้ก็คล้ายกับการเอาเรื้อนแพขึ้นไปตั้งไว้บนบก และเนื่องด้วยจากตลิ่งมีความเปียกชื้นและลาดเอียงซึ่งไม่เอื้ออำนวยต่อการอยู่อาศัย ทำให้ต้องมี การทำเสารับพื้นเรื้อนให้ตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง เปรียบไปแล้วก็อาจจะเหมือนกับเสาที่ใช้สำหรับปักยึดโยงเรื้อนแพไว้ไม่ให้ลอยไปตามน้ำ แต่เปลี่ยนมาเป็นเสาหลักทำหน้าที่ค้ำจุนเรื้อนอย่างสมบูรณ์ เรื้อนแบบนี้จึงถูกติดตั้งอยู่กับที่ ไม่ลอยขึ้นลงตามระดับความเปลี่ยนแปลงของน้ำ หรือลอยไหล ย้ายถิ่นที่ได้ อย่างง่ายดายอีกต่อไป สำหรับ ความยาวของเสา เรื้อนจะสั้นยาวแตกต่างกันกับความลาดเอียงของตลิ่ง ส่วนการวางทิศทางของเรื้อนนั้นเรื้อนของคนไทยจะหันด้านยาวของ เรื้อนเข้าหาลำน้ำ เรียกว่าการวางเรื้อนตามน้ำ ตรงกันข้ามกับเรื้อนชาวมอญที่จะหันด้านหน้าสกัดของเรื้อนเข้าหาลำน้ำ

รูปแบบของเรื้อนอีกแบบหนึ่ง ที่ตั้งอยู่บริเวณริมน้ำบนตลิ่ง คือ เรื้อนบก หรือเรื้อนเสาสูง หมายถึง เรื้อนที่ปลูกอยู่บนแผ่นดิน การเปลี่ ยนจากอยู่บนน้ำมาอยู่ บนแผ่นดิน ก็ไม่ได้หมายความว่าตัดขาดจากน้ำ อย่างสิ้นเชิง ยามฤดูน้ำหลาก โดยเฉพาะในเดือนตุลาคม ถึงเดือนพฤศจิกายน ผืนน้ำจะไม่ถูกจำกัดขอบเขตโดยฝั่งน้ำอีกต่อไป เมื่อผืนดินกลายเป็นผืนน้ำด้วย กันทั้งหมด ก็จะมีสภาพเป็นทะเล สาบขนาดใหญ่ ฤดูกาลนี้ไม่ว่าเรื้อนแพ เรื้อน ชายน้ำ หรือเรื้อนบนบก ต่างตกอยู่ในสภาพเดียวกัน คือ รองจากพื้นเรื้อนก็จะเป็นผืนน้ำ การปลูกเรื้อนบนบกเป็น เรื้อนเสาสูงจึงเป็นทางออก อย่างดีของผู้คนในภูมิภาคนี้ เนื่องจากลักษณะการใช้พื้นที่ภายในบนพื้นเรื้อนที่ยกสูง ขึ้นไป คือ พื้นที่อยู่อาศัยหลัก มีชานที่ยื่นออกไปจากตัวเรื้อน สามารถใช้เป็นพื้นที่นั่งรับแขก ทำกิจกรรมในครัวเรือน ซักล้างและวางกระถางต้นไม้ ส่วนพื้นที่ได้ฤๅนเรื้อนนั้นจะถูกน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี เมื่อน้ำลดแล้วความชื้นแฉะก็ยังคงอยู่ระยะหนึ่ง ไม่เหมาะที่จะใช้ประโยชน์ใดๆ จึงปล่อยให้ว่าง และใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ วั กองเก็บข้าวของ รวมทั้งเก็บเรือที่จำเป็นต้องมีไว้เพื่อใช้

11

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา , น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร :

เป็นพาหนะในยามที่แผ่นดินกลายเป็นผืนน้ำด้วย ใต้ถุนเรือนไม่ใช่ที่อยู่อาศัยของคน อย่างดีก็มีเพียงเพื่อพักผ่อนยามกลางวันในฤดูแล้ง ซึ่งเป็นช่วงที่แดดแรงและร้อนบนเรือน¹²

ภาพที่ 5 เรือนเสาสสูงในพื้นที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์

รูปแบบของเรือนที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น แสดงให้เห็นถึงวิธีการ ที่ผู้คนใช้ในการดำรงชีวิต ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติอย่างปรกติสุข แต่การดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมนี้ กำลังเปลี่ยนแปลงไปในสังคมปัจจุบัน จากชุมชนริมน้ำที่มีการคมนาคมทางน้ำเป็นหลักถูกแทนที่ ด้วยการตั้งชุมชนตามแนวถนนที่เป็นการคมนาคมรูปแบบใหม่ แม่น้ำลำคลองถูกละเลย ถมทับ เพื่อสร้างถนน หรือถูกแปรสภาพกลายเป็นทางระบายน้ำเสียของชุมชน เรือนพื้นดินถูกปล่อยร้าง ถูกรื้อถอนเพื่อปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ หรืออาคารคอนกรีต เหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการ ละทิ้งภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต ทำให้ในปัจจุบันประเทศไทยต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับ สภาพแวดล้อมเนื่องจากการขาดความรู้และความเข้าใจในท้องถิ่นที่พวกตนอาศัยอยู่

¹² วีระ อินพันทัง , ปลูกเรือนค้ำยตามแผ่นดิน ปักถื่นค้ำยตามสายน้ำ รวมบทความทางวิชาการว่าด้วยสถาปัตยกรรม และภูมิปัญญาชาวบ้าน (กรุงเทพมหานคร : บริษัทกิเลนการพิมพ์ , 2550),113-119.

3. องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม อัดลักษณะของเรือนเสาสสูงริมน้ำในภาคกลาง

เรือนเสา สูง หรือเรือนบก เป็ นรูปแบบของ เรือนประเภทหนึ่งที่สามารถพบเห็นได้ใน ท้องถิ่นทุกภูมิภาคของประเทศไทย รูปทรงของตัวเรือน แสดงออกถึงพัฒนาการ และความสามารถ ในการปรับตัวของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ของท้องถิ่นนั้นๆ โดยแรกเริ่มวัสดุในการก่อสร้างก็ หาเอามาจากในท้องถิ่น มีการทดลองใช้วัสดุต่างๆ รวมไปถึงการพัฒนารูปทรงของเรือนให้เหมาะสม กับ การ ก่อสร้าง ของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งสามารถสะท้อน ถึงภูมิปัญญา ในการอยู่ร่วมกันกับ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้

นอกจากนี้ตัวแปรที่มีผลต่อรูปทรงของตัวเรือนยังเกิดจากลักษณะการอยู่อาศัย สภาพ ภูมิประเทศและกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ความแตกต่างในรูปลักษณะทางกายภาพของเรือนตาม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ถือเป็นลักษณะเด่นและเสน่ห์ของเรือนพื้นถิ่น แฝง ด้วยวิถีชีวิตแบบไทยๆ ที่มี ความสัมพันธ์แนบแน่นกับวิถีชีวิตและระบบนิเวศ ที่สะท้อนให้เห็น คุณค่าของ **สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม (sustainable architecture)** ได้อย่างดีเยี่ยม¹³

ในภาคกลางลักษณะรูปแบบของเรือนเสาสสูง ส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากเรือนไทยโบราณ ของภาคกลาง กล่าวคือ¹⁴

- เป็นเรือนอยู่บนเสาสสูง มีใต้ถุนโล่งสำหรับใช้งาน ใช้เป็นที่ เก็บเกี่ยว เก็บเรือสำหรับไว้ ใช้ในช่วงฤดูน้ำหลาก
- ความยาวของตัวเรือนจะใช้การวัดจาก กว้างเสา เรียกการวัดแบบนี้ว่า **ห้อง** โดยแต่ละ เรือนนั้นจะสามารถเพิ่มจำนวนห้องไปได้เรื่อยๆ ตั้งแต่ 1 – 6 ห้อง หรือมากกว่านั้น ส่วนความ กว้าง ของเรือนเท่ากับ 2 ห้อง
- ตัวเรือ จะมีหน้าจั่วสูง หรือจั่วแหลม เพื่อถ่ายเทความร้อน และมีชายคาที่ยื่นยาว ป้องกันฝนสาด
- ฝาผนัง และโครงสร้างเอนเข้าหากันตลอด บางกรณี ฝาจะเป็นฝาแบบขัดแตะ เช่น ใน ครัว เพื่อให้ลมสามารถพัดทะลุผ่านได้

¹³ เกียรติกร เกิด ศิริ , ชุมชนและภูมิทัศน์วัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อุษาคเนย์ , 2551) , 60.

¹⁴ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา , น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์ , 2529) , 98.

- ตัวเรือนจะมีขนาดเรือนใหญ่ บางส่วนมีหลังคาคลุม คิดเป็น เนื้อที่ประมาณ ร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมดของตัวเรือน

รูปทรงของเรือนในภาคกลางที่มีลักษณะเช่นนี้ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ มีแม่น้ำลำคลองกระจายอยู่ทั่วไปคล้ายกับโครงข่ายใยแมงมุม อีกทั้งยังมีฝนตกชุก เพราะการได้รับอิทธิพลของ ลมมรสุมจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ ที่หอบเอาเมฆฝนมา ตก ตั้งแต่เดือนเมษายน ถึงเดือนกันยายน ส่วนในช่วงเดือนธันวาคม จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ จะมีสภาพอากาศแบบแห้งเย็น เนื่องจากการได้รับอิทธิพลของลมมรสุม จากทิศตะวันออก เฉียงเหนือ ครั้นปลายเดือนกุมภาพันธ์ อากาศจะเริ่มร้อนอบอ้าวไปจนถึงเดือนเมษายน ก่อนจะเวียนเข้าสู่ฤดูฝนอีกครั้ง

จากอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นทำให้ เรือนในภาคกลางนิยมปลูกตามแนวตามตะวัน คือ การวาง เรือนตามทิศตะวันออก – ตะวันตก และปลูกอุยุมน้ำ เพื่อการใช้ประโยชน์ในการใช้น้ำและการคมนาคม แต่ในพื้นที่บริเวณนี้ในช่วง ฤดูน้ำหลากจะเกิดน้ำท่วมเป็นประจำ ทำให้ต้องปลูกเรือนเป็นเรือนใต้ถุนสูง รูปทรงของเรือนค่อนข้าง โปร่งโล่งถ่ายเทอากาศได้ดี ฝาเรือนจะเป็นไม้ฝาปะกน หรือฝาสายบัว หลังคาทรง จั่ว สูงมีบันลม และหน้าจั่ว ผนังเรือน เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดสามห้อง (แปดเสา) มีหน้าต่าง หรือช่องเปิดทั้งสี่ด้านเพื่อให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก ส่วนใหญ่มีเสาดต่อชาน หรือระเบียง และชานเรือนออกไปจากห้องนอน เพื่อให้ได้พื้นที่สำหรับนั่งเล่น นอนเล่นหรือทำครัว และทำกิจกรรมบนเรือนในเวลากลางวัน

การขยายต่อเติมเรือน เมื่อต้องการพื้นที่ มากขึ้น ก็มักสร้างเป็นเรือนแผดขึ้นขนานกัน มีหลังคาอยู่เคียงกัน หรือมีฉะนั้นก็ปลูกเป็นเรือนขนาดใหญ่ มีเรือนครัววางตัดตอนปลาย ด้านหนึ่งของเรือน เรือนครัวนิยมใช้วัสดุที่ต่างไปจากเรือนใหญ่ ที่เป็นเรือนไม้ โดยฝาเรือนเป็นฝาขัดแตะทำด้วยไม้ไผ่ เพื่อให้ระบายอากาศได้ดี เรือนส่วนใหญ่มักนิยมปลูกอยู่บริเวณชายน้ำ และอยู่ติดๆกัน เรือนในพื้นที่เดียวกันหรือใกล้เคียง ส่วนมากมักเป็นเรือนของหมู่เครือญาติเดียวกันมีทางเดินติดต่อถึงกันได้ และมีทำน้ำหรือเรือนทำน้ำร่วมกัน¹⁵

¹⁵ เอกวิทย์ ฤ ฤกลาง , ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : ค้นคว้า และเรียบเรียงโดย เอกวิทย์ ฤ ฤกลาง (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ , 2544), 62 – 68.

ดังนั้นจึงสามารถสรุป แนวความคิดเกี่ยวกับการวางผังเรือนและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนเสาสสูง ได้ดังนี้¹⁶

1. การวางอาคาร

เป็นการวางอาคารที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของคลอง เช่น วางแนวเรือนหรือแนวของอาคาร ยาวขนานไป ตามแนวลำคลอง เพื่อรับลม และทำให้เกิดการ ระบาย ถ่ายเท อากาศได้อย่างเต็มที่ (cross ventilation) โดยการหันหน้าเรือนสู่คลอง ส่วนด้านหลังอาจเป็นพื้นที่สวนสำหรับเพาะปลูก

2. ความสัมพันธ์ของตัวเรือนกับน้ำ

การปลูกอาคารมีลักษณะที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับ วิถีชีวิต และกิจวัตรประจำวัน เช่น การยื่นตัวเรือนบางส่วนออกไปในน้ำ ที่อาจเป็นส่วนของชานหรือ ศาลาท่าน้ำ และบันไดที่สามารถลงสู่น้ำ หรือใช้สำหรับเป็นท่าเทียบเรือ เป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อกับสังคม และภายนอก

3. เชื้อน

วัตถุประสงค์ของการสร้างเชื้อนตามแนวตลิ่ง เพื่อการป้องกันน้ำเซาะหรือบรรเทาแรงคลื่นที่เกิดจากความเร็วของเรือที่สัญจร เชื้อนเหล่านี้มีหลากหลายลักษณะ อาจเป็นโครงสร้างถาวรหรือกึ่งถาวร เช่น เชื้อนแบบ ก่อหินเรียงซ้อน หรืออาจยึดหินเข้าด้วยกันด้วยซีเมนต์ อาจเป็นเชื้อนคอนกรีตเสริมเหล็ก และในบางกรณีอาจเป็นวัตถุประสงค์อื่นซึ่งมีลักษณะชั่วคราว เช่น การผูกไม้ไผ่เป็นมัด และยึดหลักด้วยเสาในน้ำ เชื้อนลักษณะนี้ยังสามารถบอกถึงอาณาเขตได้อีกด้วย

4. รั้ว

กรณีที่ต้องมีรั้ว ก็เพื่อความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัย ส่วนมากเป็นรั้วโปร่งเพื่อรับลม และระบายถ่ายเทอากาศ ที่สร้างขึ้นจากวัสดุในท้องถิ่น หรืออาจเป็นแนวของต้นไม้ เช่น กระจิน หรือมะนามเทศ แนวรั้วจะสร้างความต่อเนื่องระหว่างตัวอาคารกับน้ำ

5. ศาลา

องค์ประกอบที่สำคัญของอาคารที่พักอาศัยริมน้ำ คือ ชานหรือศาลานั้น อาจมีหน้าที่ใช้สอยเฉพาะหรือเป็นพื้นที่ใช้สอยแบบอเนกประสงค์ โดยเฉพาะชานหน้าบ้านซึ่งเป็น

¹⁶ อรศิริ ปาณินท์, บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น(กรุงเทพมหานคร : สมาคมสถาปนิกสยาม , 2539), 15.

สัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อระหว่างภายในและภายนอก ระหว่างน้ำและอาคาร ภายในศาลามักมีม้านั่งสำหรับนั่งหรือนอนพักผ่อน อาจมีศาลพระภูมิ หรือตกแต่งด้วยไม้กระถางเพื่อความสดชื่น

6. หลังคา

คือ ส่วนที่กำบังแดดและฝนทำให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย อบอุ่น และเสริมความรู้สึกทางจิตวิทยาว่า บ้านคือวิมานของเรา ในแง่ของการใช้สอยทางกายภาพ เป็นลักษณะของการทิ้งชายคาหรือเป็นปีกนกบังแดด กันฝน ได้หลังคามีช่องลมระบายถ่ายเทอากาศ

นอกจากนี้ยังมี องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ สัมพันธ์กับภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมอีกอย่างหนึ่ง คือ หน้าต่าง การที่มีเจาะช่องเปิดที่ผนังให้มาก เพื่อการถ่ายเทอากาศที่ไม่ต่างไปจากการตีฝากระแนงหรือบานเกล็ดไม้

ภาพที่ 6 เรือนริมน้ำในพื้นที่อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

ที่มา : ภาพถ่าย ,เรือนริมน้ำ[ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2552. เข้าถึงได้จาก <http://web.oknation.com/th/>

รูปทรงของเรือนลักษณะนี้ยังสามารถพบได้ ในปัจจุบัน ในจังหวัดที่มีพื้นที่ติดกับแม่น้ำ เช่น อโยธยา อ่างทอง และสุพรรณบุรี เป็นต้น ซึ่งการอยู่อาศัยในเรือนเหล่านี้สามารถสะท้อนภาพวิถีชีวิตคนไทยในอดีตได้ ในที่นี้จะยกตัวอย่างเรือนพื้นถิ่นริมน้ำในจังหวัดอยุธยา¹⁷

วิถีชีวิตของคนอยุธยานั้นผูกพันแนบแน่นกับสายน้ำมาเนิ่นนาน รูปรอยของการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชนชาวน้ำยังปรากฏให้เห็นผ่านลักษณะ ของกลุ่มบ้าน หรือที่เรียกว่า “บ้าน” เช่น บ้านมอญ บ้านเสากระโดง บ้านแปง บ้านห่อหมก หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมน้ำ มักมีหลังบ้านเป็นส่วน ถัดสวนออกไปเป็นทุ่งนา ถัดจากทุ่งนาเป็นป่าละเมาะ ไกลออกไปมักเป็นที่รกร้าง จากริมน้ำถึงพื้นที่เพาะปลูกเชื่อม ต่อกันด้วยคลองเล็กๆ ทำหน้าที่นำน้ำจากแม่น้ำใช้ในการเพาะปลูก โดยลักษณะการปลูกเรือนจะสะท้อนถึงการ ใช้ชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ สภาพภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ผสานคติความเชื่อทางศาสนา

เรือนริมน้ำในอยุธยา ส่วนใหญ่ เป็นเรือนเสาสูง ที่นอกจากช่วยระบายอากาศร้อน และสามารถป้องกันน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากได้แล้ว ได้ถูกเรือนยังใช้เป็นที่พักผ่อนในการทำนา เช่น ไถ ลื้อ เกวียน หรืออุปกรณ์หาลา เช่น ลอบ ไซ แห สวิง และยังเป็นเสมือนห้องรับแขกอย่างไม่เป็นทางการ แคร่ไม้ไผ่ตัวยาวใต้เรือนเป็นที่นั่งเล่นพักผ่อนของคนในครอบครัวและยัง ใช้เป็นพื้นที่ทำงาน แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร สร้างสรรค์งานหัตถ กรรม อันเป็นรายได้ทางหนึ่งของครอบครัว ยกตัวอย่าง เช่น ย่านปั้นหม้อที่คลองสระบัว ย่านตีมีดอรัญญิก

เรือนริมน้ำอยุธยาในปัจจุบันมีสองแบบ แบบแรกเป็น แบบหลังคาทรงสูงระหง ที่ยังคงพบเห็นได้ทั่วไปตามแม่น้ำ ลำคลอง รอบเกาะเมือง และในต่างอำเภอ ส่วนใหญ่เป็นฝาปะกน ฝาบานเพี้ยม หรือฝาสายบัวที่ผสมลายฉลุรูปดอกไม้ หรือรูปสัตว์ต่างๆ เรียกว่าลายเถา หลังคามี บันลม ปลายบันลมเป็นแบบตัวหงา

แบบที่สองเป็น แบบหลังคาทรงเตี้ย ปลายบันลมเป็นแบบหางปลา หน้าจั่วเป็นรูปพระอาทิตย์ หรือรูปปลาตะเพียน ฝาครัวเป็นฝาไม้ขัดแตะ กรอบไม้สัก ฝาตัวเรือนเป็นฝาปะกน หลังคาเรือนด้านหัวท้ายเป็นรูปสามเหลี่ยมยอดแหลมแสดงความเป็นชาวน้ำ สันนิษฐานว่า ลักษณะดังกล่าวคล้ายกับทรงจอมแห ซึ่งแขวนตากแห้งโดยจับใจกลางแขวนขึ้น และถ่างปาก แหตอนล่าง หลังคาเรือนประดับด้วยบันลม อันเป็นสัญลักษณ์ของนาซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งน้ำ

¹⁷ เทพมนตรี ลิ้มปวยอ และคณะ , *ชีวิตชุมชนริมน้ำอยุธยา มรดกไทย...มรดกโลก*

(กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) , 2540), 120-127.

ตัวเรือนนิยมทำทรงสอบ ต้นเสา เอนเข้าหา ศูนย์กลางเรือน เมื่อประกอบฝาเรือนเข้าด้วยกัน ตัวเรือนจึงดูลาดเอียงเหมาะสำหรับบ้านเรือนในเขตร้อน เพราะช่วยระบายลมทำให้เรือนเย็นและเมื่อลมปะทะฝาเรือนก็จะตีไล่จากตีนฝาเรือนไปตามความลาดเอียงของ ฝาเรือน ขึ้นไปพัดอยู่ใต้หลังคา ช่วยระบายความร้อนจากใต้หลังคามีให้ลงมาในเรือน การวางแนว ตัวเรือนจะหันหน้าออกสู่ลำน้ำ

พื้นที่ภายในมีลักษณะโปร่ง เชื่อมต่อกันทั้งภายในและภายนอก รวมทั้งเชื่อมกิจกรรมของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวเข้าด้วยกัน โดยส่วนของครัวไทยแยกอยู่มุมใดมุมหนึ่งของเรือน ผังครัวมักมีลักษณะที่โปร่งและระบายอากาศได้ดี นอกจากนี้ใช้เป็นสถานที่หุงต้มอาหารและเก็บของแห้งแล้วยังใช้เป็นที่พักผ่อนใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวันอีกด้วย

ในบริเวณเรือนนิยมปลูกไม้ผลยืนต้นขนาดกลางและขนาดย่อม นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้ที่สามารถใช้ดอก ใบ หรือผลประกอบอาหาร และอาจมีไม้ดอก ไม้ใบขนาดเล็ก หรือว่านชนิดต่างๆ ปลูกไว้ชายน้ำ ไม้กอ ปลูกใกล้ลำน้ำ ส่วนตลิ่งริมคลองมักปลูกผักบุ้ง ผักกะเฉด หลังบ้านใกล้ เรือนครัว มักปลูกพริก มะเขือและพืชสวนครัวอื่นๆ

ศาลาริมน้ำเปรียบเสมือนห้องรับแขกของชาวบ้าน นิยมปลูกไม้กระถาง ประเภทไม้ มงคล และไม้ดอก เช่นว่านยายค่อม เป็ยเขียน เฟื่องฟ้า บาง เรือนตกแต่งศาลาริมน้ำด้วยไม้ฉลุ ลาย หรือทาสีสันเจิดจ้า

เรือนที่ตั้งอยู่ริมน้ำ ส่วนใหญ่มีเรือไว้ใช้อย่างน้อย เรือหนึ่งลำ ที่จอดเรือของชาวบ้าน มักสร้างเป็นเพิงง่ายๆ จากไม้ ชุมชนของชาวอยุธยา มีลักษณะเป็น ชุมชนเกษตรกรรม ที่ตั้งอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง มีรูปแบบการดำเนินชีวิต ทั้งในด้านการทำมาหากิน ทำนา ปลูกข้าว ประกอบพิธีกรรม ความเชื่อทั้งพุทธและไสยศาสตร์

นอกจากเรือน พักอาศัย จะมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมริมน้ำแล้ว ชาวบ้านยังมีพาหนะที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในบริเวณนี้คือ **เรือ**¹⁸ ที่ยังสามารถพบเห็นได้บ้างในปัจจุบัน ชีวิตชาวอยุธยาส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับ**เรือ** โดยเฉพาะในช่วงหน้าน้ำหรือช่วงฤดูน้ำหลาก คือตั้งแต่เดือน 11 ถึงเดือน 12 เรือที่ชาวอยุธยาใช้มีหลายชนิด มีทั้ง **เรือขุด** และ**เรือต่อ** แต่ส่วนใหญ่ที่มีกันแทบทุกหลังคาเรือน คือ **เรือบด** ซึ่งเป็นเรือต่อลำเล็กๆ สำหรับพายไปเก็บผักซื้อของ และ **เรือ**

¹⁸ ราวตรี โตเพงทรัพย์, ตลาดน้ำ : วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง (กรุงเทพมหานคร :

พายผ้า ที่เป็นเรือขุดมีไว้สำหรับเกี่ยวหญ้า แต่ในหน้าน้ำชาวบ้านจะปูแคร่เต็มเพื่อทำเป็นเรือเพลง เล่นเรือเพลง เรือประเภทนี้ใช้ชนของทุกอย่าง เพราะลำเรือจะรีดน้ำไม่ลู่ น้ำจึงพายได้เร็ว

ในอดีตอยุธยาเป็นชุมทาง การซื้อขายสินค้า จากทุกภูมิภาค เนื่องจากการคมนาคมทางน้ำยังคล่องตัว แม่น้ำลำคลองเชื่อมต่อกันได้ตลอด แต่การเดินทางค้าขายทางน้ำ ก็เริ่มคลายความนิยมลงในช่วง พ.ศ.2500 เมื่อมีการเปิด **เขื่อนเจ้าพระยา** หรือเขื่อนชัยนาทที่จังหวัดชัยนาท ทำให้ผู้คนหันไปใช้ถนนในการสัญจรอย่างจริงจัง เรือที่เคยสัญจรอยู่ในแม่น้ำก็ บางตาลง ชาวเรือนแพส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพค้าขายก็ ทำการอพยพขึ้นบก เรือนแพที่มีอยู่เดิมก็ยุติการทำธุรกิจค้าขาย กลายเป็นที่ เรือนอยู่อาศัย ชำเกิดปัญหาเกี่ยวกับการซ่อมแซม เรือน เพราะวัสดุดิบ และอุปกรณ์หาซื้อได้ยาก ทำให้ช่างฝีมือทางด้านนี้ก็หันไปประกอบอาชีพอื่นแทน¹⁹

ในด้านผลกระทบที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศพบว่า แม่น้ำลำคลองส่วนใหญ่มีสภาพตื้นเขินขึ้น เนื่องจากไม่มีการขุดลอกและเมื่อมีการเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยา ก็ทำให้น้ำท่วมหลากในพื้นที่ช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมหายไป การชะดินออกจากร่องน้ำจึงไม่เกิดขึ้น ทำให้คูคลองตื้นเขินขึ้นเรื่อยๆจนไม่สามารถเดินทางในแม่น้ำลำคลองได้ เมื่อเป็นเช่นนี้เรือนแพจึงหายไปจากท้องน้ำถึงแม้ว่าจะยังมีเหลืออยู่บ้างก็มักอยู่ในบริเวณน้ำลึก ตลาดน้ำของอยุธยาที่เคยเป็นภาพที่คุ้นตาจึงหายไปที่สุดในที่สุด

ความเปลี่ยนแปลงของการดำเนินชีวิตของชุมชนริมน้ำในจังหวัดอยุธยา แสดงให้เห็นถึงการเกิดผลกระทบอย่างชัดเจนระบบนิเวศ รูปทรงของเรือน อาคาร วัสดุก่อสร้างที่ แตกต่างไปจากอดีตก็เป็นสิ่งหนึ่งที่บ่งบอกถึงกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางประการได้มีการสืบทอดมาสู่เรือนริมน้ำในปัจจุบัน เช่น การสร้างเรือนเสาสูง หรือการที่มีช่องเปิดหรือหน้าต่างจำนวนมาก อันแสดง ให้เห็นถึงการยอมรับภูมิปัญญาในการอยู่อาศัยในพื้นที่ริมน้ำ

4. เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์

เรือนพื้นถิ่นที่กระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดนครสวรรค์ มีความสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ หลายประการ ได้แก่

1. สภาพทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้งเรือน

¹⁹ วาตรี โตเพงทรัพย์, ตลาดน้ำ : วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2543), 38.

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมีผลต่อรูปแบบของเรือน โดยในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ จะมีเรือนพื้นถิ่นอยู่ในบริเวณ

- พื้นที่ย่านการค้าใจกลางเมือง เรือนที่พบได้แก่ เรือนแถว และเรือนคหบดี
- พื้นที่ริมแม่น้ำ เรือนที่พบได้แก่ เรือนแพและเรือนชานน้ำหรือเรือนสะเทินน้ำสะเทินบก
- พื้นที่นอกเมือง เรือนที่พบได้แก่ เรือนเสาสูง

2. การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

เรือนที่ตอบรับกับการใช้สอยพื้นที่ และกิจกรรมของผู้อยู่อาศัย ทำให้เกิดรูปแบบที่มีความเฉพาะตัว เช่น ผู้ที่ทำการค้าขาย จะอยู่ในเรือนแถว ที่มีประตูแบบบานเฟี้ยม เนื่องจากประตูแบบนี้สามารถเปิดออกได้ กว้างเพื่อวางสินค้า ส่วนผู้ที่ทำอาชีพเกษตรกรรมก็มักอาศัยอยู่ในเรือนเสาสูงที่สามารถเก็บอุปกรณ์ต่างๆ เช่น ไถ จอบ เสียม หรือเกวียน ในพื้นที่ได้ถนัด

3. ประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

เนื่องจากในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีคติความเชื่อเฉพาะตัว ซึ่งทำให้ลักษณะการใช้พื้นที่ภายในตัวเรือนแตกต่างกันออกไป เช่น ในเรือนของชาวจีน จะมีบริเวณตั้งศาลเจ้าขนาดเล็ก ส่วนเรือนของชาวมอญจะมีส่วนตั้งหิ้งผี และชาวลาวจะมีห้องบรรพบุรุษอยู่บนเรือน เป็นต้น

4. วัสดุและเทคโนโลยีในการก่อสร้าง

สิ่งนี้สัมพันธ์กับพัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะรูปแบบและการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ในการศึกษานี้ทำการศึกษาเฉพาะเรือน เฉพาะเรือนที่สามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสมตอบรับกับ ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ได้แก่ เรือน แพ เรือนชานน้ำ (เรือนสะเทินน้ำสะเทินบก)และเรือนเสาสูง (เรือนใต้ถุนสูง)

1. เรือนแพและเรือนชานน้ำหรือเรือนสะเทินน้ำสะเทินบก

เรือนทั้งสองประเภทนี้เป็นเรือนที่ตั้งอยู่ในบริเวณริมแม่น้ำและรอบบึงบอระเพ็ด ส่วนใหญ่ผู้ที่อาศัยเรือนลักษณะนี้จะประกอบอาชีพประมง เพาะเลี้ยงสัตว์ น้ำ และรับจ้าง เรือนเหล่านี้สามารถตอบรับกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมสิ่งนั้นก็คือ ความเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำ การดำรงชีวิตและการอยู่อาศัย เรือนประเภทนี้มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ²⁰

²⁰

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดนครสวรรค์ , การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบึงบอระเพ็ด (นครสวรรค์ : ไทศาลกราฟฟิค , 2548), 9.

1.1 การอยู่อาศัยในแม่น้ำ ลำคลอง หรือบึง

ส่วนใหญ่จะใช้เรือนแพในการอยู่อาศัย เนื่องจากเรือนแพสามารถเคลื่อนตัวขึ้นลงตามระดับน้ำที่เปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล และสามารถเคลื่อนย้ายไปยังพื้นที่ที่ต้องการได้ วัสดุที่ใช้ทำแพในยุคแรก คือ กอสวะที่เป็นพืชน้ำ เช่น ผักตบชวาและสนุ่น ซึ่งลอยน้ำได้ นำมามัดรวมกับไม้ไผ่ใช้เป็นฐานรองตัวเรือน เรียกว่า **แพสนุ่น** แพสนุ่นรับน้ำหนักเรือนได้มาก แต่มีอายุการใช้งานสั้น ต่อมาจึงพัฒนาโดยใช้ไม้ไผ่เพียงอย่างเดียว เรียกว่า **แพลูกบวบ** แพลูกบวบมีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ประมาณ 5-6 ปี แต่ก็ขึ้นอยู่กับระดับน้ำในบริเวณที่เรือนตั้งอยู่ หากบริเวณนั้นมีระดับน้ำน้อยหรือตื้น จะส่งผลให้ไม้ไผ่แห้งและแตกง่าย ในปัจจุบันได้นำแท่งโลหะ (แผ่นโลหะที่เชื่อมกับเป็นรูปทรงกล่อ่ง ทำให้ลอยน้ำได้) มาใช้แทนแพลูกบวบ เนื่องจากมีความทนทานและมีอายุการใช้งานที่ยาวนานกว่า ลักษณะโดยรวมของเรือนแพ คือ เป็นเรือนไม้จริงที่วางโครงสร้างเรือนลงบนแพ ฝาเรือนเป็นไม้จริงตีตามแนวนอน ยกเว้นบางหลังที่เป็นเรือนแพคหบดีจะใช้ฝาเรือนอย่างประณีต เช่น ฝาเพ็ชรม หรทอฝาปะกน มีองค์ประกอบ ตกแต่งอย่างสวยงาม หลังคาเรือนแพเกือบทุกหลัง ในปัจจุบันจะมุงด้วยสังกะสีแทนกระเบื้องว่าวแบบในอดีต องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ของเรือนแพสามารถแบ่งออกได้ดังนี้²¹

1.1.1 **การวางผังเรือน** ขนานไปกับแนว แม่น้ำทั้งสองฝั่ง ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ เรือนเหล่านี้จะอยู่ในบริเวณแม่น้ำน่าน ตั้งแต่บริเวณตลาดเทศบาล ไปจนถึงวัดเกรียงไกรกลาง ส่วนบริเวณบึงบอระเพ็ดเรือนแพจะอยู่ริมบึงและลำคลองสาขาที่แยกออกมาจากบึง

1.1.2 **ผังพื้น** มีขนาดแตกต่างกัน เรือนแบบจั่วเดี่ยวขนาดเล็ก มีพื้นที่ภายในประมาณ 4.50 x 6.00 เมตร มีทางเดินรอบ โดยที่บางด้านอาจปรับเปลี่ยนเป็นชาน เพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย เรือนแพบางหลังแยกครัวและห้องส้วมออกจากแพใหญ่ ส่วนเรือนจั่วแฝดและเรือนสามจั่วมีผังพื้นที่ใหญ่ขึ้นประมาณ 7.50 x 9.00 เมตร ถึง 12.00 เมตร และแบบสุดท้าย คือ เรือนผสมระหว่างหลังคาจั่วและหลังคาปั้นหย้า

1.1.3 **ระบบโครงสร้าง** โครงสร้างของเรือนแพจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ตัวเรือนที่ ประกอบด้วยเสา พื้น และผนัง ที่เหมือนกับเรือนบนบกทุกประการ และส่วนที่มีความแตกต่าง คือ ระบบโครงสร้างฐาน อันได้แก่ คานและตัวลูกบวบ ส่วนใหญ่ เป็นลูกบวบไม้ไผ่ ประกอบด้วยไม้ไผ่มัดติดกันเป็นพอนๆ ประมาณ 30 ลำ โดยจำนวนของลำไม้ไผ่นี้จะมากหรือน้อย

²¹ อรศิริ ปาณินท์, หมู่บ้านลอยน้ำของไทย (THAI FLOATING VILLAGE)

(กรุงเทพมหานคร : เจ.พีริ้น ท่าพระจันทร์ , 2546), 7-11.

ขึ้นอยู่กับขนาดของตัวเรือน ลูกบวบถูกยึดติดกันด้วยคานหัวท้าย และกรอบประกบหัวคานทางตั้ง เพื่อกันลูกบวบหลุดลอยไป หลังจากนั้นก็จะวางคานกรอบเรือนบนลูกบวบ คานนี้ทำหน้าที่รับเสา เรือนพร้อมๆ กับกระจายน้ำหนักของโครงสร้างทั้งหมดลงบนลูกบวบ

โครงหลังคาถ้าเป็นเรือนขนาดเล็กก็จะเหมือนกับเรือนไทยโดยทั่วไป แต่ถ้า เป็นเรือนขนาดใหญ่ที่ช่วงเสากว้าง มักจะใช้ระบบการตั้งตุ้กดตาบนซื่อ เพื่อช่วยรับน้ำหนักจันทัน อีกต่อหนึ่ง วัสดุบุผนังภายในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นสังกะสี แทนที่กระเบื้องว่าวหรือกระเบื้องดินขอ

ภาพที่ 7 เรือนแพในแม่น้ำน่าน บริเวณวัดเกรียงไกรกลาง จังหวัดนครสวรรค์

1.1.4 ฝาเรือนและระบบการระบายอากาศ เรือนแพคหบดีจะใช้ ฝาปะกนหรือ ฝาตีตามนอนชั้นนอกเกล็ด มักใช้เป็นฝาเรือนภายในของในอดีต ส่วนฝาเพ็ญไม้สักและฝาบาน กระทุ้งใช้ เป็นฝาเรือนภายนอก การระบายอากาศ จะระบายออกตาม ช่องลมเหนือผนังที่มักจะ เป็นช่องลมไม้ตีตามแนวตั้งเว้นร่อง สำหรับเรือนคหบดีช่องลมจะเป็นแผ่นไม้ฉลุลวดลายเครือเถา อย่างประณีตสวยงาม

1.1.5 ห้องน้ำ ห้องส้วม มีทั้งสร้างเป็นแพแยกต่างหากจากตัวเรือน หรือที่ง่าย ที่สุดคือการกั้นฝาเดี่ยว บริเวณชานข้างเรือน และถ่ายลงน้ำ ปัจจุบันนิยมแยก ส่วนครัว และ ห้องน้ำห้องส้วมออกจาก เรือนใหญ่ แต่ยังใช้ถ่ายลงน้ำโดยตรง ส่วนกา รอบน้ำจะอาบในแม่น้ำ หรือตักอาบข้างๆ แพ

ปัญหาในการอยู่อาศัย ของเรือนแพและชุมชนลอยน้ำ ในปัจจุบัน คือ ปัญหาที่เกี่ยวกับการกำจัดขยะ และคุณภาพของน้ำที่มีผลต่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และการทำประมงที่เป็นรายได้หลักของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านไม่สามารถจัดการได้เอง ต้องใช้การบริการขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่เกี่ยวกับการซ่อมบำรุงเรือนแพ การซ่อมแซมเล็กน้อย จะต้องทำเป็นประจำ และในทุก 3-5 ปี ก็ต้องมีการเปลี่ยนลูกบวบไม้ไผ่ใหม่ ซึ่งมีค่าใช้จ่ายประมาณ 5,000 – 12,000 บาท นับเป็นจำนวนเงินค่อนข้างสูงของชาวแพ ปัจจุบันบางแพหลังจึงแก้ปัญหาโดยใช้ ถังน้ำมัน 200 ลิตร เสริมกับลูกบวบไม้ไผ่ ที่แก้ปัญหาได้มาก แต่ สิ่งผลต่อวิสัยทัศน์ที่ขัดแย้งกับแพ ลูกบวบแบบเดิม ทำให้เรือนแพจำนวนหลายหลังได้ อพยพขึ้นไปอยู่บนบก หรือไม่ก็ปล่อยให้ผุพังไปตามกาลเวลา

1.2 การตั้งบ้านเรือนถาวรอยู่ริมแม่น้ำลำคลองหรือบึง

เรือนลักษณะนี้มีรูปแบบของการก่อสร้างที่ยกตัวเรือนให้สูง เพื่อหลีกเลี่ยงจากระดับน้ำในฤดูน้ำหลาก เรือนแบบนี้ คือ เรือนแบบสะเทินน้ำสะเทินบก หรือเรือนชายน้ำ มีลักษณะคล้ายกับการยกเรือนแพขึ้นไปอยู่ริมตลิ่งแทนการลอย น้ำ เนื่องจากบริเวณตลิ่งที่ลาดเอียงเป็นพื้นที่ที่ชื้นแฉะอยู่เกือบตลอดเวลา ทำให้ต้องตั้งเสาเรือน อย่างมั่นคง เพื่อให้พื้นเรือนลอย อยู่เหนือดินได้และเหมาะสมกับการอยู่อาศัย

เรือนแบบสะเทินน้ำสะเทินบก หรือเรือนชายน้ำ เป็นเรือนที่อยู่คาบเกี่ยวระหว่างในน้ำกับบนบก เสาเรือนด้านหนึ่งหยั่งลงไปในน้ำ ส่วนเสาเรือนอีกด้านหนึ่งปัก อยู่บนพื้นดินริมตลิ่ง ระดับพื้นเรือนที่ถูกยกขึ้น จะอยู่สูงกว่าระดับน้ำที่ขึ้นสูงสุดไม่มากนัก เมื่อถึงในช่วงฤดูน้ำหลากน้ำ ที่ท่วมเสา เรือน ที่อยู่บริเวณ ชายน้ำ ทำให้ แทบมองไม่เห็นความแตกต่าง ระหว่างเรือนประเภทนี้ กับเรือนแพเลย²² โครงสร้างของเรือนชายน้ำใช้ระบบการก่อสร้างแบบเดียวกับเรือนใช้ภาคกลาง นอกจากนี้ความคล้ายคลึงกับเรือนบก อีกประการหนึ่ง คือ ความสัมพันธ์ของเรือนที่อยู่ใกล้เคียงกันส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเครือญาติกัน

²² วีระ อินพันทัง , ปลูกเรือนค้ำค้ำตามแผ่นดิน บักถิ่นค้ำค้ำตามสายน้ำ รวมบทความทางวิชาการว่าด้วยสถาปัตยกรรม และภูมิปัญญาชาวบ้าน (กรุงเทพมหานคร : บริษัทกิลเลนการพิมพ์ , 2550), 116.

2. เรือนเสาสูงหรือเรือนใต้ถุนสูง

เรือนเสาสูงมักเป็นเรือนพักอาศัย ของกลุ่มชาวไทย มอญ และลาว ที่ส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ของเรือน เสาสูงได้แก่²³

2.1 วัฒนธรรมการอยู่อาศัย

ในแต่ละชุมชน แต่ละเชื้อสายชาติพันธุ์ จะมีลักษณะ ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ เฉพาะตัว เช่น ชุมชนไทย - ลาว ชุมชนไทย - มอญ ถึงแม้ว่าทั้งสองชุมชนจะมีวัดเป็นศูนย์กลาง ร่วมกัน แต่ประเพณีพิธีกรรมของแต่ละชุมชนจะแตกต่างกัน ชาวไทย - ลาวจะทำพิธีไหว้บรรพบุรุษ อย่างสม่ำเสมอ แต่คนไทย - มอญจะทำพิธีเข้าทรงผีก็ต่อเมื่อมีเหตุกา รณ์ผิดปกติเกิดขึ้นภายใน บ้านเท่านั้น

2.2 การวางผังเรือน

การวางผังเรือนจะเป็นไปอย่างอิสระเป็นหลักๆ ไม่ยึดระเบียบของทิศทาง มีเพียง การวางบันไดขึ้นลงที่ไม่วางในทิศตะวันตกเท่านั้น เรือนของครอบครัว หากยังไม่แตกเรือนออกไปก็ มักใช้ชานนอกเชื่อมต่อกัน แต่หากลูกหลานจะแตกเรือน ก็ใช้การปลูกสร้างเรือนขึ้นใหม่ โดยตั้งอยู่ ในบริเวณเดียวกัน พื้นที่โดยรอบเรือน หากไม่ทำรั้ว กั้นก็จะถูกใช้เป็นทางเดินสัญจรติดต่อกัน ระหว่างเพื่อนบ้านและญาติมิตร

2.3 การใช้ที่ว่างของเรือน

ในเรือนส่วนใหญ่ บนเรือนจะมีชานเรือนกว้างสำหรับใช้พักผ่อนประสังค์ เช่น การ ทำพิธีมงคลต่างๆ ส่วนพื้นที่ ทำครัวปรุงอาหารจะไม่ทำ ฝาปิดล้อม ภายใน บางเรือน มีการแยก ออกเป็นสองครัว เนื่องจากลูกสาวหรือลูกชายแต่งงานแล้วแต่ยังไม่แตกเรือนออกไป

ห้องนอนมักมีพื้นที่ไม่กว้างนัก คือ ประมาณ 2 ช่วงเสา ซึ่งพื้นที่ห้องนอนจะมี การใช้ผนังปิดล้อมกันพื้นที่ภายใน 2 ลักษณะ คือ แบบแรกใช้ผนังไม้ตีซ้อนเรียงกันขึ้นไป ใช้ฝาไม้ สักแบบฝาปะกน หรือฝาเพี้ยม ระดับเหนือวงกบตลอดแนวผนังจะ เป็นช่องลม อาจจะมี ปล่องยี่งอ หรือใช้แผ่นไม้เล็กๆ ตีเว้นช่องไปตลอดแนว แบบที่สองไม่มีการกั้น ใดๆทั้งสิ้น แม้แต่ ส่วนนอน พื้นที่ชั้นบนจะถูกปล่อยให้โล่ง พื้นที่ใช้สอยจะแบ่งแยกด้วยการวางเครื่องเรือนในตำแหน่ง ที่ใช้อยู่ เป็นประจำ เช่น ส่วนนอนจะมีเครื่องนอนวางอยู่ เป็นต้น

23

เฉลิมชัย เกรียงชัย และคณะ , การศึกษาศาสนาปัตยกรรมพื้นถิ่นนครสวรรค์ : กรณีศึกษา

อาคารประเภทวัด และบ้าน (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร , 2544), 198 -200.

พื้นที่ ได้ถูกรื้อถอนใช้เป็นที่นั่งส นทนา พบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้าน หรือใช้พักผ่อนในเวลากลางวัน ทำงานหัตถกรรม หละเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ ในการทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ หรือต่อเติมเป็นห้องน้ำ-ส้วม

ภาพที่ 8 เรือนทรงไทยพื้นถิ่น ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

2.4 โครงสร้างของเรือน

โครงสร้างเรือนส่วนใหญ่ใช้ ไม้แต่ (ไม้มะค่าแต่) ไม้มะค่า หรือไม้เต็งรัง ซึ่งเป็นไม้พื้นถิ่นที่คงทน ในอดีตพื้นเรือนจะวางบนรอดโดยไม่มีตงมารับ เนื่องจากไม้ที่ใช้มีความหนาเกินกว่า 1 นิ้วครึ่ง สามารถรับน้ำหนักของสิ่งของและคนภายในเรือนได้ โดยไม่ทำให้เกิดเสียงดังเวลาเดิน พื้นลักษณะนี้นับเป็นลักษณะโครงสร้างพื้นไม้แบบเฉพาะของพื้นที่ จังหวัดนครสวรรค์ แม้จะพบบ้างที่จังหวัดกำแพงเพชรและที่จังหวัดพะเยา โครงสร้างเครื่องบนหลังคาจะเป็นโครงจั่ว โดยจันทันกับช่อจะอยู่ในแนวเดียวกับหัวเสา การวางแปหัวเสาและช่อ ใช้หัวเทียน(เดือยหัวเสา)เป็นตัวบังคับโครงสร้าง สำหรับในปัจจุบันบริเวณเขตเมืองตรงปากน้ำโพ โครงสร้าง เรือนในใช้ระบบเสาปูลงและคานไม้ โครงสร้างเครื่องบนทำด้วยไม้ มีอะเสหรือคานหัวเสา รองรับจันทัน โครงสร้างทั้งหมดถูก ยึดด้วยน๊อต หรือตะปู หน้าตัดของไม้อะเส จันทัน และแป ส่วนใหญ่ มีขนาดเล็ก เนื่องจากวัสดุคุมหลังคาเป็นแผ่นสังกะสี มีน้ำหนักเบา

พัฒนาการของเรือนบกหรือเรือนเสาสูง²⁴

พัฒนาการของรูปแบบและพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนเกิดขึ้นจากปัจจัยต่างๆ เช่น ความต้องการพื้นที่มากขึ้นตามจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้น ความเปลี่ยนแปลงของการคมนาคมขนส่ง พัฒนาการของวัสดุก่อสร้างและเทคโนโลยีในการก่อสร้าง รวมถึงรูปแบบวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จากสังคมเกษตรกรรมในอดีต เป็นต้น ทั้งหมดนี้ส่งผลต่อรูปแบบโดยรวมของเรือน การต่อเติมพื้นที่ที่จะมีแนวความคิดที่สอดคล้องกับพื้นที่ใช้สอย และโครงสร้างของเรือนเดิม โดยสามารถจำแนกรูปแบบลักษณะการต่อเติมเรือนได้ดังนี้

1. แบบต่อเติมเพิง หลังคาคลุมชาน

คือการต่อหลังคายื่นออกจากเรือนเดิม เฉพาะด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้านด้วยกัน เพื่อปกคลุมพื้นที่ใช้สอยเพิ่มขึ้น เช่น ชาน ครัว หรือห้องน้ำ โดยใช้ฝาเรือนแบบฝาไม้ตีซ้อนเกล็ด ผสมกับไม้ระแนงหรือสังกะสี การต่อเติมขยายเรือนลักษณะนี้เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปตามความต้องการและจำนวนสมาชิกภายในเรือน การต่อเติมส่วนใหญ่เป็นเรือนในบริเวณราบลุ่มริมแม่น้ำ

2. แบบต่อเติมเป็นแถว สอดคล้องกับเรือนเดิม

คือการต่อเรือนหลังคาทรงจั่ว หรือเรือนปั้นหยา ใกล้เคียงกับเรือนชุดเดิม หรือต่อเป็นชุดเดียวกัน โดยยึดตำแหน่งของเรือนเดิมเป็นสำคัญ ทำให้ภาพรวมของเรือนสอดคล้องกันคล้ายเรือนแฝด เรือนที่ต่อเติมมักจะขยายในทางทิศตะวันตกของเรือนเดิมเสมอ การต่อเติมรูปแบบนี้พบเฉพาะในพื้นที่ดอน ในกลุ่มคนเชื้อสายมอญ สาเหตุที่ไม่นิยมต่อเรือนไปทางทิศตะวันออก เนื่องจากความเชื่อเกี่ยวกับทิศตะวันออกที่เป็นห้องนอนและพื้นที่ห้องผีบรรพบุรุษ รวมทั้งเป็นการบังทิศหัวนอนซึ่งไม่เป็นมงคล

3. แบบต่อเติมเรือนขวาง

คือการต่อเติมเรือนใหม่ โดยวางขวางแนวเรือนเดิม มีทั้งการวางชิดเรือนเดิม และต่อขวางแบบที่ใช้ชานเรือนเชื่อมกับเรือนเดิมส่วนใหญ่ เป็นการต่อเติมเรือนที่อยู่มุมพื้นที่ราบลุ่มสำหรับเป็นครอบครัวขนาดกลาง - ใหญ่ การต่อเติมลักษณะนี้ไม่กำหนดว่าส่วนที่ต่อเติมต้องอยู่ทิศใดของเรือน เพียงแต่ว่าทางสัญจรของเรือนต้องติดต่อกับภายนอกได้สะดวก ขนาดของเรือนมีผลต่อเรือนที่ต่อเติมใหม่ กล่าวคือ ถ้าเรือนเดิมมีขนาดพื้นที่จำกัด เรือนขวางก็จะอยู่ชิดเรือนเดิมโดยไม่ต้องมีชานคั่น แต่ถ้าเรือนเดิมมีพื้นที่มากพอก็จัดให้มีชานเรือนระหว่างเรือนเดิม

²⁴ ธีรภัฏลักษณ์ นิมวัฒน์, เรือนพื้นถิ่นนครสวรรค์ (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย

4. แบบต่อเติมเรือนหลังคาแบนและมีใต้ถุน

คือ การต่อเติมโดยสร้างเรือนหลังใหม่ เป็นเรือนหลังคาแบนแบบสมัยใหม่ ประกอบด้วยพื้นที่ นอน โถง ระเบียง นิยมสร้างติดกับเรือนเดิม ทำให้พื้นที่ของเรือนมีขนาดเพิ่มขึ้น 2-3 เท่า การต่อเติมเรือนรูปแบบนี้มีทั้งในพื้นที่ดอนและที่ลุ่ม ในพื้นที่ดอนนิยมใช้ชานเชื่อมทั้งสองเรือนเข้าด้วยกัน โดยชานเรือนจะอยู่ในเรือนหลังใหม่ ส่วนพื้นที่ราบลุ่มก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน แต่แตกต่างกันในส่วนของการต่อเติมใต้ถุน และการ กั้นแบ่งเป็นห้อง เพื่อการอยู่อาศัยและทำกิจกรรมในครอบครัว

5. แบบดัดแปลงเป็นเรือนสมัยใหม่

เป็นเรือนที่แปลงมาจากเรือนไทยพื้นถิ่น มาเป็นเรือนฝาเพี้ยมผสมฝาตีเกล็ด หลังคาแบนตามแบบสมัยนิยม โดยการรื้อหลังคาจั่วสูงแบบตัวเหงานั้นลง ออกแล้วใส่หลังคา แบนเข้าไปแทนที่ ปรับรูปทรงของเรือนให้มีลักษณะเป็นกล่องขนาดใหญ่ โดยใช้ฝาผนังแบบฝาตีเกล็ดมาผสมกับฝาเรือนเดิม การต่อเติมเรือนรูปแบบนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณ ที่ราบลุ่ม มักมีสาเหตุมาจากความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

บทที่ 3 ระเบียบ และวิธีวิจัย

งานวิจัย โครงการ นี้เป็น การศึกษา เกี่ยวกับ รูปแบบการดำเนินชีวิต ของผู้คน และ พัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษา ที่สัมพันธ์ และสอดคล้อง กับการปรับตัว ที่เกิดขึ้นใน ช่วงเวลาปรกติเปรียบเทียบกับช่วงฤดูน้ำหลาก โดยมุ่งเน้นศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเรือนพักอาศัย จาก การลงพื้นที่ สํารวจ รั้งวัด เรือน ทำการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าของ ช่างปลูกเรือน ผู้เชี่ยวชาญ ช่างฝีมือในแขนงต่างๆที่เกี่ยวข้อง รวมถึงชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่

1. ขั้นตอนของการศึกษา

การวิจัยโครงการนี้ มีลักษณะเป็นการสำรวจภาคสนาม เชิงกายภาพ ที่สอดคล้อง กับ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และเอกสาร ต่างๆ ก่อนจะนำข้อมูลที่ได้มา มาประมวล วิเคราะห์ และสรุป ช่วงเวลาที่ศึกษาแบ่งเป็นช่วง เวลาปรกติ และในช่วงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก โดยมี รายละเอียดที่ทำการศึกษาดังนี้

1.1 ทบทวนเอกสารเกี่ยวกับทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัย และข้อมูลพื้นฐาน ของพื้นที่ ศึกษาหรือข้อมูลเชิงมหภาคของพื้นที่

1.2 หาข้อมูล ลักษณะ ทางกายภาพ ของพื้นที่ จากภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อทำความเข้าใจ เกี่ยวกับ สภาพแวดล้อมโดยรอบ และผลกระทบของพื้นที่ใกล้เคียง ต่อพื้นที่ศึกษา รวมทั้ง ข้อมูลที่เกี่ยวข้องจาก หน่วยงานของภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล และสถานศึกษาใน จังหวัดนครสวรรค์

1.3 ศึกษาข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน การดำเนินชีวิตของ ผู้คน และการเกิดน้ำท่วม รวมถึงการแก้ปัญหาของชาวบ้านในชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

1.4 ออกแบบ แบบสอบถาม ข้อมูลทางกายภาพที่เกี่ยวข้อง กับเรือนพื้นถิ่น และภูมิ ปัญญา

1.5 สํารวจข้อมูลทางกายภาพด้วยการลงพื้นที่ เพื่อทำการศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม ซึ่งได้แก่การใช้พื้นที่ภายในตัวเรือนและบริเวณใกล้เคียง(โดยการรั้งวัดตัวเรือน) การวางทิศทางของ เรือน วัสดุ และเทคโนโลยีใน การก่อสร้าง รวมถึงการวางผังหมู่บ้าน เพื่อศึกษา ความสัมพันธ์

ระหว่างหมู่บ้านกับ เรือน การดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อม ช่วงเวลาปรกติกับช่วงฤดูน้ำหลากที่มี ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

1.6 สัมภาษณ์เจ้าของ เรือน และชาวบ้านในพื้นที่ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต และภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ในช่วงเวลาปรกติเปรียบเทียบกับในช่วงฤดูน้ำหลาก

1.7 สัมภาษณ์ช่างปลูกเรือน หรือช่างก่อสร้าง ในพื้นที่ ถึงแนวความคิด ในการปลูกสร้าง เรือนและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาถึงลักษณะเฉพาะของตัวเรือนในพื้นที่

1.8 สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ หรือผู้เชี่ยวชาญ เกี่ยวกับภูมิปัญญา ท้องถิ่น เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการ และการคงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.9 นำข้อมูลทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์เกี่ยวกับหัวข้อในการศึกษา

1.10 สรุปผล และจัดทำข้อเสนอแนะ

2. อุปกรณ์ที่ใช้ในการลงพื้นที่ภาคสนาม

2.1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูล ทั่วไป ครอบคลุมเนื้อหา รูปแบบวิถีชีวิต การประกอบ อาชีพ ข้อมูลผู้อยู่อาศัย ประวัติ ข้อมูลเกี่ยวกับเรือน การปรับตัวในการดำเนินชีวิตในช่วงฤดูน้ำ หลาก และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจะเป็นการสัมภาษณ์พูดคุยแบบเป็นกันเอง

2.2 อุปกรณ์ในการรังวัด และเก็บข้อมูล อันได้แก่ สมุดบันทึก กล้องถ่ายภาพ ตลับเมตร และเข็มทิศเพื่อใช้ในการบันทึกข้อมูลที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ

3. ประเภทของข้อมูล

3.1 ข้อมูลประเภทเอกสาร

เป็นข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็น แนวทางการศึกษา การเก็บข้อมูลภาคสนามที่ เกี่ยวกับภูมิปัญญา และรูปแบบงานสถาปัตยกรรม เรือนพื้นถิ่นในพื้นที่ริมน้ำ

3.2 ข้อมูลภาคสนาม

เป็นข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ และการรังวัด

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

โดยการศึกษาข้อมูลที่ได้จากงานเอกสาร และข้อมูลจากการลงพื้นที่ ภาคสนาม แล้วจึง นำมาประมวลหาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในประเด็นที่ต้องการศึกษาได้แก่

- 4.1 รูปแบบของเงื่อนไข การแก้ปัญหา พัฒนาการของ วัสดุ และเทคโนโลยีการก่อสร้าง ที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
- 4.2 ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมในพื้นที่
- 4.3 พัฒนาการ และความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน

5. ระยะเวลาในการดำเนินงาน

คาดการณ์ระยะเวลาในการทำการวิจัย ประมาณ 10 เดือน โดยเริ่มต้นทำงาน ศึกษา เดือนเมษายน พ.ศ.2551 และเสร็จสิ้น ประมาณ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2552 ในการศึกษาวิจัย มีขั้นตอน และระยะเวลาดังนี้

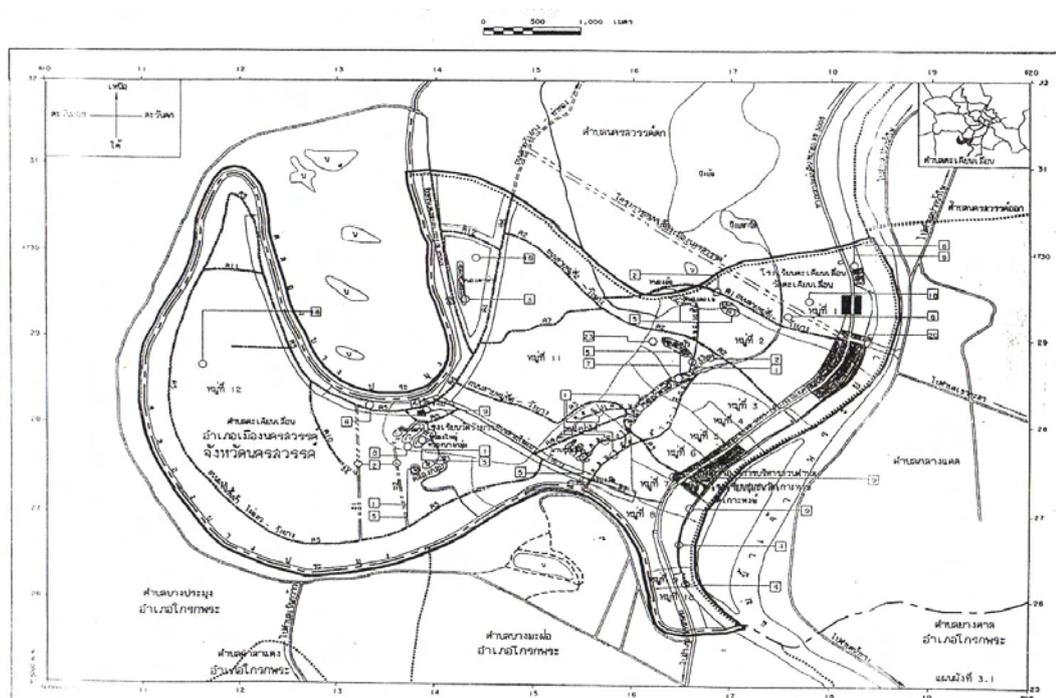
- 5.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ รวมถึง การขอข้อมูลจากหน่วยงานราชการใช้เวลาประมาณ 1 เดือน โดยเริ่มต้นประมาณ เดือนเมษายน 2551
- 5.2 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาช่วงแรก (ช่วงก่อนฤดูฝน) ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน คือในช่วงประมาณ เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนมิถุนายน 2551
- 5.3 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาช่วงที่สอง (ช่วงฤดูฝน) ใช้เวลาประมาณ 2 - 3 เดือน คือในช่วงประมาณ เดือนกรกฎาคม ถึงเดือนกันยายน 2551
- 5.4 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลหลังจากฤดูฝนสิ้นสุด ในช่วงประมาณ เดือนตุลาคม ถึงเดือนพฤศจิกายน
- 5.5 ทำการประมวลวิเคราะห์ข้อมูล ในช่วง เดือนธันวาคม 2551
- 5.6 สรุปข้อมูล ในช่วงประมาณเดือนมกราคม ถึง เดือนกุมภาพันธ์ 2552
- 5.7 เสนอวิทยานิพนธ์ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2552

บทที่ 4
ข้อมูลพื้นฐานจากการลงพื้นที่ภาคสนาม

1. ข้อมูลพื้นที่¹

1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อยู่ในเขตพื้นที่ จังหวัดนครสวรรค์ บริเวณตอนกลางของประเทศไทยอยู่ระหว่างละติจูดที่ 15 องศา 40 ลิปดาเหนือ กับละติจูด 16 องศา 10 ลิปดาเหนือ และระหว่างลองจิจูด 99 องศา 5 ลิปดาตะวันออก กับลองจิจูด 100 องศา 50 ลิปดาตะวันออก

แผนที่ 1 แสดงพื้นที่การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน
ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ , แผนที่
[เอกสารราชการ] , เข้าถึงเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2551.

¹ องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน , นโยบาย และแผนการดำเนินงาน ประจำปี
2547 องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน , (นครสวรรค์ : ม.ป.ท.,2547),1-7.

ที่ตั้งสัมพันธ

จังหวัดนครสวรรค์อยู่ในเขตภาคกลางตอนบนของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือ โดยทางรถยนต์เป็นระยะทาง 237 กิโลเมตร และทางรถไฟเป็นระยะทาง 250 กิโลเมตร

ที่ตั้งเฉพาะ

บ้านเกาะหงษ์ อยู่ในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 3 - 7 หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 10 อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองนครสวรรค์ ประมาณ 9 กิโลเมตร

อาณาเขต ตำบลตะเคียนเลื่อน

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลกลางแดด อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยากั้นเขต

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบางประมุง อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ โดยมีคลองบางประมุงกั้นเขต

1.2 ขนาดของพื้นที่

พื้นที่ทั้งหมด ของตำบล ตะเคียนเลื่อนมี ประมาณ 20.73 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 12,956 ไร่

1.3 ภูมิประเทศ²

จังหวัดนครสวรรค์อยู่ในธรณีโครงสร้างของแม่ น้ำเจ้าพระยา หรืออยู่ในบริเวณที่เรียกว่า “กราบเนน” (Garben) อายุทางธรณีของพื้นที่เหล่านี้มีตั้งแต่เก่าแก่ที่สุด จนกระทั่งถึงปัจจุบัน กลุ่มหินที่สำคัญ เช่น บริเวณภูเขาสูงทางตะวันตกของอำเภอลาดยาว ที่เป็นหินอายุเก่าแก่ที่สุด คือ กลุ่มหินอุทัยธานี อายุประมาณมหายุคพรีแคมเบรียน (มากกว่า 600 ล้านปี)

บริเวณเขาหลวง เป็นหินทัฟท์ พี เขามะโน เขาหน่อ เขาแก้ว เป็นหินปูนและหินอ่อน ส่วนเขากบเป็นหินเซิร์ต กลุ่มหินเหล่านี้อายุประมาณยุคดีโอเนียน - ไชลูเรียน (440 ล้านปี)

² คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ , วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกฉัตร กษณและภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษา กรมศิลปากร , 2542 .จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ) ,1-10.

หินปูน พบมากในอำเภอตากฟ้า อำเภอพยุหะคีรี อำเภอตาคลี อายุประมาณยุคเพอร์เมียน (270-28 ล้านปี)

บริเวณเขาชนกันในอำเภอลาดยาว เป็นหินทรายสีแดง หินดินดาน หินกรวดมน และหินกรวดภูเขาไฟ อายุประมาณยุคจูแรสสิก (180 ล้านปี)

ส่วนหินอัคนี มีอายุประมาณมหายุคเมโซโซอิก (135-230 ล้านปี) มีทั้งที่ต้นตัวพันเปลือกโลก และต้นตัวภายใต้เปลือกโลก เช่น หินแกรนิต หินไดออไรต์ แอนดีไซต์

จากสภาพพื้นฐานทางโครงสร้างธรณีที่ตั้งได้กล่าวมาแล้ว มีผลทำให้ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดนครสวรรค์ คล้ายแอ่งกระทะ โดยพื้นที่ตอนกลางของจังหวัดเป็นแอ่งที่ต่ำของที่ราบน้ำท่วมถึง สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 22 เมตร แต่ทางบริเวณทิศตะวันออกและทิศตะวันตกจะมีระดับค่อยๆ สูงขึ้นๆ โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกสุดในอำเภอแม่วงก์ พื้นที่มีระดับสูงมากถึง 1,780 เมตร ที่เขาตาอุใจ

1.4 ภูมิอากาศ

จังหวัดนครสวรรค์ มีลักษณะภูมิอากาศประเภททุ่งหญ้าเมืองร้อน (Aw) คือ ค่อนข้างร้อนและแห้งแล้ง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยสถิติต่างๆ ดังนี้ อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 28.7 องศาเซลเซียส โดยมีอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 34.4 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 20 องศาเซลเซียส ค่าเฉลี่ยสูงสุดในเดือนเมษายน 38.1 องศาเซลเซียส และค่าเฉลี่ยต่ำสุดในเดือนมกราคม 18.1 องศาเซลเซียส

1.5 ปริมาณน้ำฝน

น้ำฝนเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญที่สุด สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การอุปโภค บริโภค และต้นกำเนิดแหล่งน้ำต่างๆ

จากข้อมูลของกรมอุตุนิยมวิทยา (2536) ได้สรุปลักษณะของฝนระหว่าง พ.ศ. 2504 ถึงปี พ.ศ. 2533 ที่สถานีตรวจอากาศอำเภอเมือง นครสวรรค์ ระบุว่าปริมาณฝนตกเฉลี่ยรายปีราว 1,119.0 มิลลิเมตร ปริมาณฝนตกสูงสุดในเดือนกันยายนประมาณ 231.6 มิลลิเมตร ฝนตกน้อยที่สุดในเดือนธันวาคม 7.3 มิลลิเมตร จำนวนวันฝนตก 108 วันต่อปี เดือนที่มีฝนตกมากกว่า 100 มิลลิเมตร คือ ช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม

ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปีของจังหวัดนครสวรรค์มีค่าต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภาคกลาง 1,230.4 มิลลิเมตร และภาคเหนือ 1,240.8 มิลลิเมตร หากเทียบกับปริมาณน้ำฝนในช่วงเวลา 10 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2525 - 2534 ปริมาณน้ำฝนในแต่ละปีจะมีค่าต่ำกว่าค่าเฉลี่ย 30 ปี (1,119.0 มิลลิเมตร) เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะ พ.ศ. 2527 , 2529 , 2532 และ 2534 มีปริมาณน้ำฝนรายปี

ต่ำกว่า 1,000 มิลลิเมตร กล่าวคือมีปริมาณน้ำฝน 986.0 , 897.3 , 840.1 และ 608.5 มิลลิเมตร ตามลำดับ

โดยสรุปสภาพภูมิอากาศของจังหวัดนครสวรรค์สัมพันธ์กับปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี หากปีใดมีปริมาณน้ำฝนมากกว่า 1,200 มิลลิเมตร จะเกิดปัญหาน้ำท่วม ถ้าปริมาณน้ำฝนต่ำกว่า 1,000 มิลลิเมตร จะประสบปัญหาฝนแล้งนาข้าวจะเสียหาย ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากสภาพพื้นที่ของจังหวัดมีลักษณะเป็นพื้นที่สูงด้านตะวันตก และด้านตะวันออก ส่วนตรงกลางเป็นแอ่งต่ำ

1.6 ลม และความชื้นสัมพัทธ์

ทิศทางและความเร็วลม เป็นตัวการที่สำคัญในการแพร่กระจายของฝุ่นละออง ทิศทางของกระแสลมหลักมีอยู่ 3 ทิศทาง ได้แก่ ลมฝ่ายใต้จะพัดอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนกันยายน ลมฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือจะพัดอยู่ในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม และลมฝ่ายตะวันออก จะพัดอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน

ความชื้นสัมพัทธ์มีค่าเฉลี่ยร้อยละ 81 ต่อปี โดยมีค่าเฉลี่ยสูงสุดในเดือนกันยายน คือ ร้อยละ 96 และมีค่าเฉลี่ยต่ำสุดในเดือนมีนาคม คือ ร้อยละ 36

2. ข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่กรณีศึกษาของงานวิจัย โครงการ นี้ ตั้งอยู่ในเขต ที่ราบลุ่มตอนกลางของจังหวัดนครสวรรค์ คือ เป็นพื้นที่สองฝั่งของแม่น้ำ เจ้าพระยา แม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน ครอบคลุมอาณาเขตกว้างขวางกว่าทุกเขต และมีประชากรหนาแน่นที่สุด เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม และยังเป็นที่ยาบน้ำท่วมถึง (Flood Plain) เป็นผลจากการไหลของน้ำตะกอนที่มีเนื้อหยาบจะอยู่ใกล้ลำน้ำทำให้เกิดสันนิรมน้ำ ตะกอนเนื้อละเอียดถูกพัดพาไปในที่ลุ่ม (River Basin) ความอุดมสมบูรณ์ของดินปานกลาง ส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์ในการทำนาและปลูกไม้ผลต่างๆ ในบริเวณสันนิรมน้ำ

3. ข้อมูลจำนวนหมู่บ้าน พื้นที่การปกครอง และประชากร

จำนวนหมู่บ้านในเขต อบต . มีทั้งสิ้น 12 หมู่ ประชากรในพื้นที่ตำบลตะเคียนเลื่อน มีทั้งสิ้น 6,082 คน แบ่งเป็นชาย 2,889 คน หญิง 3,193 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 293 คน/ตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 1,519 ครัวเรือน โดยแยกรายละเอียดของแต่ละหมู่บ้านดังนี้

ตารางที่ 1 รายละเอียดประชากรแต่ละหมู่บ้าน ในตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง
จังหวัดนครสวรรค์

หมู่บ้าน	ชาย (คน)	หญิง (คน)	ทั้งหมด (คน)	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)
หมู่ที่ 1 บ้านตะเคียนเลื่อน	320	357	677	176
หมู่ที่ 2 บ้านตะเคียนเลื่อน	247	261	508	129
หมู่ที่ 3 บ้านเกาะหงษ์	225	310	535	124
หมู่ที่ 4 บ้านเกาะหงษ์	108	126	234	60
หมู่ที่ 5 บ้านเกาะหงษ์	105	103	208	58
หมู่ที่ 6 บ้านเกาะหงษ์	177	158	335	79
หมู่ที่ 7 บ้านเกาะหงษ์	121	140	261	58
หมู่ที่ 8 บ้านไผ่แก้ว	270	284	554	125
หมู่ที่ 9 บ้านเกาะหงษ์	248	275	523	116
หมู่ที่ 10 บ้านเกาะหงษ์	149	172	312	94
หมู่ที่ 11 บ้านวังยาง	497	555	1,052	280
หมู่ที่ 12 บ้านวังยาง	422	452	874	220
รวม	2,889	3,193	6,082	1,591

สำรวจข้อมูล ณ วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2546 สำนักฝ่ายทะเบียนอำเภอเมืองนครสวรรค์
ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เข้าถึงข้อมูลวันที่ 7
มีนาคม 2551.

4. ข้อมูลการบริการพื้นฐาน

4.1 การคมนาคม

- **ทางบก** มีถนนสายหลักของตำบล คือทางหลวงหมายเลข 3005 (นครสวรรค์-
โกรกพระ) ผ่านตำบล ตะเคียนเลื่อน และมีถนนที่ใช้สัญจรติดต่อระหว่างหมู่บ้านเป็นถนนลาดยาง
มะตอย นอกจากนี้ยังมีถนนสายเลียบเมืองนครสวรรค์- กำแพงเพชร ตัดผ่านพื้นที่ตำบล และ
เชื่อมต่อกับถนนสายเอเชีย (ถนนพหลโยธิน)

- **ทางน้ำ** มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน แต่ปัจจุบันมีการใช้งานน้อยมาก

4.2 การไฟฟ้า

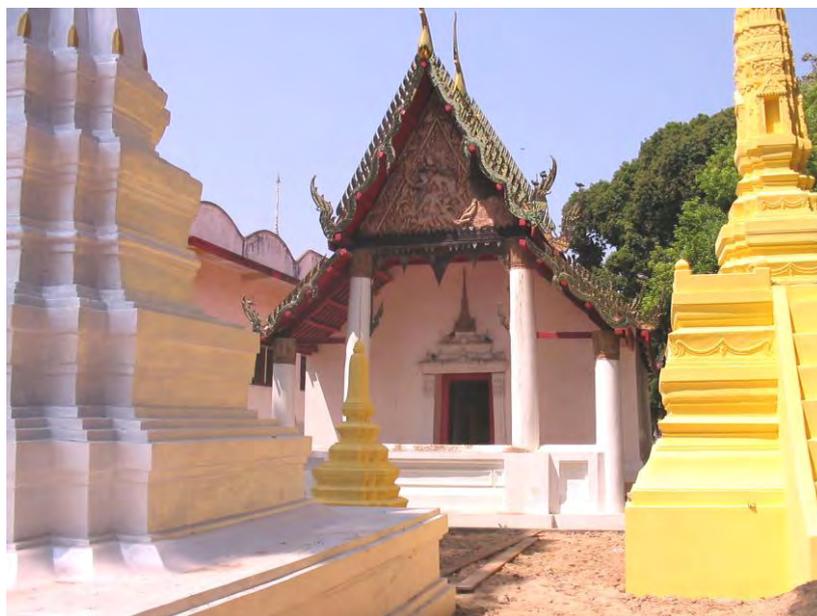
- การไฟฟ้าเข้าถึงเต็มพื้นที่ 12 หมู่บ้าน

4.3 แหล่งน้ำธรรมชาติ และการประปา

มีแหล่งน้ำธรรมชาติ จำนวน 36 หนอง โดยแยกเป็นที่ขึ้นทะเบียน นสล . จำนวน 29 หนอง และที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน นสล . 7 หนอง นอกจากนี้ในตำบลตะเคียนเลื่อนยังมี แหล่งน้ำที่สำคัญ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา ที่เป็นแหล่งในการทำประปาชุมชน (ประปาชุมชนวัดเกาะหงษ์)

ข้อมูลชุมชนและวิถีชีวิตของชาวบ้านเกาะหงษ์จากการสำรวจ

จากการศึกษาประวัติ และที่มาของชาวบ้านในพื้นที่แห่งนี้ พบว่าชาวบ้านเกาะหงษ์บางส่วนสืบเชื้อสายมาจากชาวมอญที่ เดินทางค้าขายขึ้นมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา และต่อมาก็ได้มาซื้อที่ดิน ในบริเวณนี้ เพื่อตั้งบ้านเรือน บางส่วน ก็ได้แต่งงานกับคนไทยที่อาศัย อยู่ในพื้นที่ หลักฐานของชาวมอญที่ยังปรากฏ อยู่ในปัจจุบัน คือ เสาหงส์ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเกาะหงษ์ ชาวบ้านเล่าว่า แต่เดิม ในบริเวณหน้าวัด ที่ติดกับแม่น้ำเคย มีเสารูปแบบคล้ายกันนี้ตั้ง อยู่ แต่ได้ถูกน้ำกัดเซาะตลิ่งจนเสาล้มพังหายไป คาดเดาว่าชื่อ **บ้านเกาะหงษ์** มีที่มาจากการสืบเชื้อสายจากชาวมอญ และรูปปั้นหงส์ที่เคยตั้งอยู่บริเวณหน้าวัด

ภาพที่ 9 อุโบสถหลังเก่าของวัดเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน

ภาพที่ 10 เสาหงส์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเกาะหงษ์

ปัจจุบันวัฒนธรรมมอญถูกผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมไทยที่มีรากฐานทางพระพุทธศาสนา และคติความเชื่อที่คล้ายคลึงกันจนในบางพื้นที่ไม่ปรากฏ หลักฐานเกี่ยวกับชนชาติมอญหลงเหลืออยู่ วัฒนธรรมมอญในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์แห่งนี้ก็เช่นกัน ทำให้ปัจจุบันจึงหลงเหลือเพียงคำบอกเล่าเกี่ยวกับการละเล่นที่ได้รับการสืบทอดมาจากชาวมอญเท่านั้น แต่ยังสามารถพบชาวไทยเชื้อสายมอญอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านบางมะฝ่อ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง และที่ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ ของจังหวัดนครสวรรค์

ตำบลตะเคียนเลื่อน ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2475 ชื่อตะเคียนเลื่อนนี้มีที่มาจากในอดีต ที่คนเล่ากันว่า ได้มีต้นตะเคียนต้นใหญ่ ลอยน้ำมาจากทางต้นแม่น้ำเจ้าพระยา และมาติดอยู่ที่หมู่บ้าน ต่อมาต้นตะเคียนดังกล่าวได้เจริญเติบโตเป็นต้นตะเคียนขนาดใหญ่ จึงได้ตั้งชื่อว่า "บ้านตะเคียนเลื่อน" ซึ่งบริเวณที่ต้นตะเคียนลอยมาติด คือ วัดตะเคียนเลื่อนในปัจจุบัน การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณนี้มีมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา หลักฐานที่สำคัญ คือ อุโบสถหลังเก่าของวัดเกาะหงษ์ ที่เป็นสถาปัตยกรรมใน สมัยปลายยุคอยุธยาถึงต้นยุครัตนโกสินทร์ ทำให้คาดการณ์ได้ว่า น่าจะมีการตั้งชุมชนขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกัน หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน

ส่วนใหญ่เป็นแบบเครือญาติ ทำให้รู้จักกันเกือบทั้งหมดบ้าน และชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนา พุทธ โดยมีวัดที่สำคัญในพื้นที่ คือ วัดเกาะหงษ์ และวัดตะเคียนเลื่อน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่บ้านเกาะหงษ์เป็นที่ราบลุ่ม ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาทาง ทิศตะวันออก ในบริเวณนี้แม่น้ำเจ้าพระยาจะถูกแบ่งออกเป็นสองสาย โดยเกาะใหญ่กั้นน้ำที่ วางตัวทอดยาวขนานไปกับแนวของแม่น้ำ ชาวบ้านเรียกเกาะแห่งนี้ว่า เกาะหงษ์ โดยที่ฝั่งตรงข้าม ของเกาะอีกด้านหนึ่ง คือ ตำบลกลางแดด ในอดีตพื้นที่บนเกาะได้ถูกใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมของ คนในหมู่บ้าน แต่ถูกเลิกใช้ในเวลาต่อมาเนื่องจากปัญหาศัตรูพืช ที่เข้ามาทำลายพืชผลทางการ เกษตร

การเดินทางคมนาคมในอดีตใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมีเรือ พายเก็บอยู่ในบริเวณเรือน เรือในพื้นที่นี้มักเป็น เรือหมู เรือมาด เรือพายไม้ หรือเรือแพไม้ สำหรับการ เดินทางในระยะไกลชาวบ้านใช้การโดยสารเรือเมล์ หรือที่ เรียกว่า เรือเมล์เขียว เรือเมล์แดง ของบริษัทเสริมพาณิชย์ ของ นายตงเจง ต่อเรือ ที่เปิดให้บริการทุกวันวันละ 1 เที่ยว แบบเข้าไป เย็นกลับ จากบ้านบางละมุง อำเภอโกรกพระแล่นขึ้นไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าสู่แม่น้ำน่านที่ ปากน้ำโพ และไปสิ้นสุดการเดินทางที่สถานีรถไฟปากน้ำโพ

ภาพที่ 11 เรือหมูอายุประมาณ 100 ปี ที่อยู่ในบริเวณเรือนกรณีศึกษาที่ 6

เนื่องจากตลาดสินค้าที่ใหญ่ที่สุด ของจังหวัดนครสวรรค์ ตั้งอยู่ที่ตลาดปากน้ำโพ นอกจากนี้ยังมี **เรือสีเลือดหมู** ที่เดินทางจากกรุงเทพฯถึงนครสวรรค์ (ในสมัยที่ยังไม่มีการสร้าง เชื้อนชัยนาท) ให้บริการอีกด้วย³

ในสมัยนั้น การเดินทาง สัญจรทางบกไม่ได้รับความนิยมนัก เนื่องจากการเดินทาง ด้วยรถยนต์เป็นไปได้อย่างยากลำบาก เพราะถนนในบริเวณนี้มัก สร้างจากดินลูกรังถม ที่เป็นหลุมเป็นบ่อเต็มไปด้วยฝุ่น หรือเฉอะแฉะในฤดูฝน และถนนหลายสายมีขนาดเล็กจน รถยนต์ไม่สามารถแล่นผ่านได้

ชาวบ้านในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ทำสวน มีการเลี้ยงปลาในกระชัง หรือเลี้ยงไก่ในบริเวณเรือนเท่านั้น ไม่มีการเลี้ยง สัตว์ขนาดใหญ่ เช่นวัว หรือควาย เนื่องจาก ไม่มีการทำนา และ ชาวบ้าน มีพื้นที่ เกษตรกรรม ไม่มากนัก สังเกตได้จากพื้นที่เพาะปลูกพืช ของแต่ละครอบครัว ที่กระจาย ตัวอยู่รอบ ๆ เรือน และในบริเวณใกล้เคียงเท่านั้น สำหรับครอบครัวที่ไม่ได้ทำการเกษตร จะประกอบอาชีพทำเฟอร์นิเจอร์ รับราชการ ค้าขาย หรือรับจ้าง

ในอดีตพื้นที่แห่งนี้เคยมีการประกอบอาชีพหัตถกรรมเป็นอาชีพ หลัก หรือเป็นอาชีพเสริม นอกเหนือไปจากการทำเกษตรกรรม โดยสินค้าที่ขึ้นชื่อได้แก่ เสื่อหวายและเรือ โดยเฉพาะเรือที่มีชาวบ้านหลายครอบครัวประกอบอาชีพนี้ ดังที่มีกรกล่าวถึง บ้านเกาะหงษ์ แห่งนี้ว่ามีช่างขุดเรือแข่ง หรือเรือยาวที่มีฝีมือที่สุด เรือที่ชาวบ้านสร้าง มักจะเป็นเรือหมู เรือมาด เรือพายม้าหรือเรือเพม้า วิธีการสร้างเรือจะใช้การขุดเรือ หรือต่อเรือ ขึ้นอยู่กับประเภทและวัสดุที่ใช้ การซื้อขายเรือนั้นผู้ซื้อจะใช้วิธีการเดินทางตาม เรือนว่าเรือนนี้มีเรือขายไหม หรือบางครั้งก็จะมีพ่อค้าขึ้นมากว่านซื้อเรือล่องลงไปขายต่างพื้นที่ เช่น จังหวัดอยุธยาและอ่างทอง เป็นต้น

การล่องเรือไปขายจะใช้การนำเรือตั้งซ้อนไปเป็นชั้นๆ โดยจะซ้อนเรือลำเล็กไปบนเรือลำที่ใหญ่กว่า หรือบางครั้งใช้วิธีผูกคานไม้พาดขวางปากเรือลำแรก ก่อนนำเรืออีก 2 ลำมาผูกต่อที่ปลายไม้คาน และผูกเรือลำต่อไปในลักษณะเดียวกันไปเรื่อยๆ (การผูกเรือนี้จะคล้ายกับพวงปลาตะเพียนสาน) เรือที่ได้รับความนิยมในสมัยนั้นได้แก่ เรือมาด และเรือหมูขนาด 3 วา 6 คอก

อาชีพเหล่านี้ได้เริ่มเลือนหายไปในปัจจุบัน เนื่องจากการขาดแคลนไม้ที่เป็นวัสดุหลักในการสร้างเรือที่ต้องนำมาจากป่า เช่น ป่าเทือกเขาหลวง และป่าทางภาคเหนือ จากการประกาศปิดป่าของรัฐบาล ทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนมาประกอบอาชีพทำเฟอร์นิเจอร์ หรือการรับจ้างแทน

³ สัมภาษณ์ นายหัส หาดูชนะ , อดีตช่างสร้างเรือนในท้องถิ่น , 27 มิถุนายน 2551

แต่เรือก็ยังปรากฏให้เห็น อยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านแห่งนี้ โดยสามารถพบเรือพายได้ในบริเวณ เรือที่ตั่งอยู่ริมแม่น้ำเกือบทุกหลัง และพบเรือแข่ง หรือเรือยาว ได้ในบริเวณวัดตะเคียนเลื่อน และ วัดเกาะหงษ์

ภาพที่ 12 เรือหมู (ลำที่อยู่ด้านบน) และเรือมาด(ลำที่อยู่ด้านล่าง) ที่พบในพื้นที่ศึกษา

ในด้านของวัฒนธรรม ประเพณี และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้อง กับการดำรงชีวิต ในพื้นที่ริม แม่น้ำนั้น ปรากฏให้เห็นในพิธีกรรมท้องถิ่นต่างๆ เช่น การไหว้สวนหลังน้ำลดเพื่อให้การเพาะปลูก ได้ผลผลิตที่ดี และไม่มี ศัตรูพืชมารบกวน หรือการไหว้แม่ย่านางเรือก่อน นำเรือมาใช้ ในช่วงฤดูน้ำหลาก เป็นต้น

การหาปัจจัยในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ในอดีต จะใช้การแสวง หาจากสิ่งแวดล้อม รอบตัว หรือการใช้เทคโนโลยีที่พึ่งพาตนเองเป็นส่วนใหญ่ เช่น การให้แสงสว่าง ภายในเรือน ด้วย การใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด หรือตะเกียงเจ้าพายุ ส่วนในพื้นที่กว้างๆ หรือในบริเวณวัดก็ จะใช้ตะเกียง เจ้าพายุหลายจุดวาง จุดกระจายไปรอบบริเวณงาน หรือการหาน้ำสำหรับการดำรงชีวิตที่ใช้การตัก

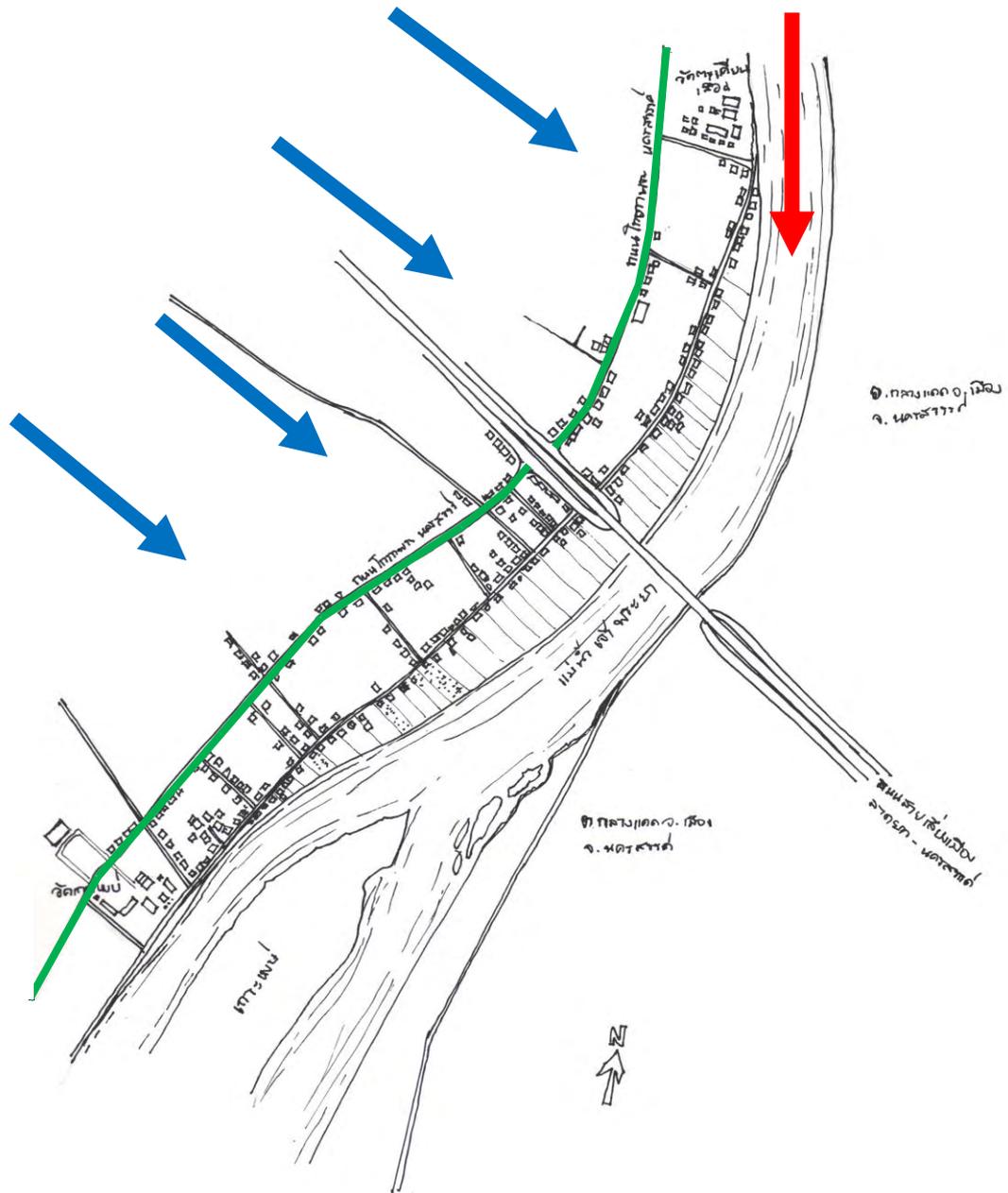
น้ำจากแม่น้ำ เพื่อใช้ในการอุปโภค เช่น การซักผ้า หรือล้างจาน ส่วนการหาน้ำสำหรับบริโภคด้วยการพายเรือไปตักจากกลางแม่น้ำเพราะชาวบ้านเชื่อว่าน้ำกลางแม่น้ำมีความสะอาด⁴

วิถีชีวิตแบบนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป หลังจากมีการสร้างระบบประปาหมู่บ้านขึ้นในชุมชน และมีการนำไฟฟ้าเข้ามาในช่วงปีพ .ศ. 2512 – 2513 ทำให้ชาวบ้าน มีน้ำประปาที่สะอาดสำหรับการอุปโภคบริโภค และมีแสงสว่างสำหรับใช้ในเรือน แต่สิ่งเหล่านี้กลับส่งผลกระทบต่อ วัฒนธรรมการเล่นพื้นบ้าน เช่น สะบ้า ลูกช่วง หรือมอญซ่อนผ้า ที่ถูกบดบังจนหมดสิ้น เนื่องจากถูกแทนที่ด้วยความบันเทิง เช่น หนังกลางแปลง โทรทัศน์ วิทยุ

ข้อมูลเกี่ยวกับการเกิดน้ำท่วม และการแก้ปัญหา

บ้านเกาะหงษ์ถูกน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ในช่วงเดือนตุลาคม ถึงเดือนพฤศจิกายนที่เป็นช่วงหลังฤดูฝน ต้นเหตุของการเกิดน้ำท่วม สืบเนื่องมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่แห่งนี้ที่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ริมแม่น้ำ ทำให้พื้นที่แห่งนี้ เป็นพื้นที่รับน้ำที่ไหลล้นออกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา และบริเวณใกล้เคียง กล่าวคือเมื่อ น้ำฝนจากทางภาคเหนือ ที่ไหลลง มายังแม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน ก่อนมาบรรจบรวมกันที่บริเวณปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ระดับน้ำที่สูงขึ้นในช่วงเวลานี้ จึงไหลเข้าท่วมพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำ ของจังหวัดนครสวรรค์เป็นประจำ การเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ที่สุดในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2485 โดยชาวบ้านเล่าว่านอกจากน้ำฝนที่ไหลลงมาจากทางภาคเหนือ แล้ว ยังมีน้ำป่าจาก **เทือกเขาหลวง** ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลหนองกรด อำเภอเมืองนครสวรรค์ และน้ำป่าจาก **เทือกเขาเพชรบูรณ์** ไหลลงมาสมทบกัน โดยผ่านมาทางอำเภอชุมแสง บึงบอระเพ็ด และไหลลงมา สู่มแม่น้ำน่าน จนระดับน้ำใน บางพื้นที่นั้นท่วมสูงถึงพื้นเรือน คือมีความสูง ของระดับน้ำที่ ประมาณ 2.50 เมตร แต่บางเรือนที่อยู่ในพื้นที่สูงน้ำก็ท่วมสูงเพียง 1.30 - 1.60 เมตร คือสูงประมาณ เสาเรือน ทำให้น้ำท่วมในปี พ.ศ.2485 นั้นมีระดับน้ำท่วมสูงที่สุดเท่าที่เคยเกิดขึ้น ถึงแม้ว่าจะเกิดน้ำท่วมอีก ในปี พ .ศ. 2538 , 2545 หรือปี 2549 แต่ระดับน้ำก็ จะท่วมสูงเพียงแค่เสาเรือน คือ ประมาณ 1.30 - 1.50 เมตร ในเรือนที่อยู่ในพื้นที่ต่ำ และประมาณ 0.50 - 0.70 เมตร ในเรือนที่อยู่ในพื้นที่สูงเท่านั้น

⁴ สัมภาษณ์ นายสมพร เรือนไทย และมารดา , อาจารย์โรงเรียนบ้านเนินเปียง อำเภอ

ภาพที่ 13 เส้นทางของน้ำที่ไหลเข้ามาในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ ในช่วงฤดูน้ำหลาก

เส้นทางน้ำจากเทือกเขาหลวง แนวถนนสายไกรภพระ - นครสวรรค์

เส้นทางน้ำจากทางภาคเหนือ และเพชรบูรณ์

ภาพที่ 14 พื้นที่น้ำไหลทรายมูล (พื้นที่เกษตรกรรม) ในช่วงเวลาปกติ

ภาพที่ 15 พื้นที่น้ำไหลทรายมูล(พื้นที่เกษตรกรรม) ในช่วงฤดูน้ำหลาก

สาเหตุที่ทำให้น้ำไม่ได้ท่วมสูงมาก ดังเช่นในอดีต เนื่องจากมีการสร้าง **เขื่อนภูมิพล** หรือ **เขื่อนยันฮี** ในช่วงประมาณปี พ .ศ. 2496 แล้วเสร็จประมาณปี พ .ศ. 2507 เพื่อเก็บกักน้ำจากแม่น้ำปิงที่จังหวัดตาก และมีการสร้างอ่างเก็บน้ำในบริเวณพื้นที่เขาหลวง ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า

อ่างเก็บน้ำหลวงพ่ोज้อย หรือ **ฝายหลวงพ่ोज้อย** โดยมีหลวงพ่ोज้อย จันทสวณฺโณ แห่งวัดศรีอุทุมพร ตำบลหนอง-กรด อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เป็นผู้ริเริ่ม เพื่อใช้กักเก็บน้ำสำหรับการทำเกษตรกรรม ทำให้น้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาลดปริมาณลง ส่วนน้ำจากทางเทือกเขาเพชรบูรณ์ก็ลดปริมาณลงเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของป่าไม้ จนไม่ส่งผลกระทบต่อระดับน้ำที่ไหลลงมายังพื้นที่นี้อีก นอกจากนี้การสร้างถนนขวางแนวเส้นทางน้ำที่เกิดขึ้นในปัจจุบันยังทำหน้าที่เป็นเขื่อน และฝายกั้นน้ำไปโดยปริยาย เช่น ถนนนครสวรรค์ – โกรกพระ ที่กั้นขวางน้ำจากทางเทือกเขาหลวงไม่ให้น้ำไหลลงมายังพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ เป็นต้น

คาดการณ์ว่า การเกิดน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ในอนาคต คงลดปริมาณลง อีก หรืออาจไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป เนื่องจากปัจจุบันได้มีการ ก่อสร้างเขื่อนแควน้อยขึ้นที่ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลกที่กักเก็บน้ำจากแม่น้ำแควน้อย ที่ไหลลงสู่แม่น้ำน่าน เพื่อการเกษตรกรรม ซึ่งอาจทำให้ปริมาณน้ำลดลงอีกระดับหนึ่ง

ในช่วงเวลาที่ทำกรวิจัยโครงการนี้ (พ.ศ.2551) มีการเกิดน้ำท่วมขึ้นในพื้นที่ด้วยเช่นกัน แต่เกิดขึ้นในปริมาณที่น้อยกว่าปรกติ เนื่องจากน้ำจากทางภาคเหนือได้ไหล เบี่ยงทิศทางไปยังแม่น้ำป่าสักแทน การไหลลงแม่น้ำเจ้าพระยาตามปรกติ ทำให้พื้นที่บ้านเกาะหงษ์เกิดน้ำท่วมเพียงเล็กน้อย ต่างกันในพื้นที่จังหวัดลพบุรี และอยุธยา ที่แม่น้ำป่าสักไหลผ่านที่ได้เกิดน้ำท่วมอย่างหนักเป็นบริเวณกว้าง

ภาพที่ 16 แนวเขื่อนหินถมป้องกันกักตุนน้ำของแม่น้ำ บริเวณวัดเกาะหงษ์

นอกจากนี้กระแสน้ำในแม่น้ำยังทำให้เกิดปัญหาจากการกัดเซาะตลิ่ง โดยเฉพาะในพื้นที่ หมู่ที่ 3 , 8 และ 10 ของตำบลตะเคียนเลื่อน (พื้นที่เหล่านี้อยู่นอก กรอบ พื้นที่ศึกษา ในงานวิจัย) เนื่องจากสภาพทางกายภาพ ของตลิ่งที่เป็นแนว คุ่งโค้งของแม่น้ำ ทำให้ในแต่ละปีพื้นที่ ตลิ่งถูกกัดเซาะหายไปเป็นเนื้อที่หลายตารางเมตร ทางองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เคยมีการนำเรือดูดทราย ขึ้นมาถมริมตลิ่ง แต่ไม่ได้ผลเท่าที่ ควร เนื่องจากทรายมักถูก ก้น้ำพัดออกไปในช่วงฤดูน้ำหลาก ปัจจุบัน จึงมีการสร้างเขื่อนหินถม ขึ้นตามแนวของลำน้ำ เพื่อชะลอการกัดเซาะ และเพิ่มความแข็งแรงให้กับพื้นที่ริมตลิ่ง โดยการก่อสร้าง ได้รับงบประมาณจากกรมการขนส่งทางน้ำ และ พาณิชยนาวิ กระทรวงคมนาคม

การเกิดน้ำท่วมหลากเป็นประจำทุกปีมากบ้างน้อยบ้าง อาจสร้างปัญหาในพื้นที่อื่นอย่าง รุนแรง แต่สำหรับบ้านเกาะหงษ์ สิ่งนี้เปรียบเหมือนวัฏ จักรของแม่น้ำที่มีขึ้นมีลงอยู่เสมอ ชาวบ้าน จึงมีวิธีการรองรับ ความเปลี่ยนแปลงนี้อย่างสงบ กระแสน้ำที่ท่วมพื้นที่ไม่ใช่ปัญหา จากคำกล่าว ที่ว่า “น้ำมาก็หาปลา น้ำลดก็ปลุกกล้วย ปลุกพริก ” เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงการยอมรับในความ เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่ยังมีให้ได้อยู่ที่บ้านเกาะหงษ์ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันรูปแบบการดำรงชีวิต ของชาวบ้าน จะเปลี่ยนแปลงไป หรือเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ถูกแทนที่ด้วย เส้นทางคมนาคมทาง บก แต่ภูมิปัญญา ท้องถิ่นในการอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ก็ยังปรากฏให้เห็นใน รูปแบบของงานสถาปัตยกรรม และการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ความสนุกสนานในช่วงน้ำท่วม การละเล่นในช่วงฤดูน้ำหลาก

การเกิดน้ำท่วมเป็นสิ่งบ่งบอกให้ชาวบ้านวางมือจากการ การทำเกษตรกรรม เนื่องจาก สายน้ำได้เข้าท่วมพื้นดินเปลี่ยนพื้นที่สวนพริกและสวนผลไม้ให้เป็นพื้นที่เล่น ทานการของชาวบ้าน โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณทำน่าน้ำวัดเกาะหงษ์และวัดตะเคียนเลื่อน ที่ถูกเปลี่ยนเป็นสนามแข่งเรือ

ชาวบ้านเล่าให้ฟังถึงต้นกำเนิดของการแข่งเรือว่า เกิดขึ้นจากการเดินทาง ในอดีตที่ใช้เรือ เป็นหลัก สำหรับพระสงฆ์ที่ออกไปบิณฑบาตรก็ ใช้เรือมาดเป็นส่วนใหญ่ ในเวลาว่าง เด็กวัดก็นำ เรือไปพายเล่นแข่งกันเพื่อความสนุกสนาน ต่อมาก็เริ่มมีการแข่งขันกันขึ้นระหว่างวัด รางวัลในช่วงแรกๆเป็นน้ำมันก๊าดหนึ่งปี๊บ หรือเงิน เป็นต้น การแข่งเรือจึงได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นการแข่งขัน อย่างเป็นทางการ ตัวเรือก็มีการพัฒนาจนขึ้นเป็นเรือยาวสำหรับการพายแข่งตามที่เห็นในปัจจุบัน โดยเรือเหล่านี้มาจากหลายพื้นที่ทั้งที่อยู่ในจังหวัดนครสวรรค์เองและจังหวัดใกล้เคียง

การแข่งเรือจะมีฝีพายทั้งที่เป็นผู้ชายและผู้หญิง โดย เรือของผู้หญิงจะมีขนาดสั้นกว่า คือ ในเรือหนึ่งลำจะมีฝีพายเพียง 25 คน ต่างกับเรือของผู้ชายที่มีตั้งแต่ 30 คน ขึ้นไปเช่น เรือหงษ์

นคร ของวัดเกาะหงส์ที่มีความยาว 14 วา 2 ศอก หรือ 29 เมตร 25 เซ็นติเมตร สามารถบรรจุทุกฝัฟายได้ทั้งหมด 55 ฝัฟาย (คน)

ในการแข่งเรือแต่ละครั้งจะใช้การแบ่งประเภทโดยการกำหนดจากความยาวของเรือ และจำนวนของฝัฟาย วิธีการพายมื่ออยู่สามแบบ แบบแรกคือ **การพายปีกนก** คือ การพายไปด้านหลังแล้ววกพายขึ้นในระดับสูงกว่าศีรษะ วาดไปทางด้านหน้าแล้ว จึงกตพายลงก่อนเริ่มจังหวะต่อไป แบบที่สองคือ **การพายกรีดน้ำ** คือการพายไปด้านหลังแล้ววกพายขึ้นเสมอแคมเรือวาดไปข้างหน้าแล้ววกตพายลงก่อนเริ่มจังหวะต่อไป การพายสองแบบนี้้อาจเรียกได้ว่า เป็นการพายแบบสวยงาม ส่วนการพายแข่งจะเรียกว่า **การพายจ้วง**

ประเพณีการแข่งเรื่อนั้นนอกจากเป็นกิจกรรมที่สร้างความสนุกสนานแล้ว ยังเป็นสิ่งเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอีกด้วย เนื่องจากการแข่งขันเรือยาวมี การจัดขึ้นในหลายพื้นที่ทำให้เมื่อแข่งเรือที่นี้เสร็จ ก็จะต้องพายเรือแข่งออกไปแข่งเรือในที่อื่นอีก ซึ่งระหว่างเดินทาง หรือแข่งขันนั้นชาวบ้านจากที่ต่างๆ มักมีปฏิสัมพันธ์กัน ผ่านการพูดคุย หรือการเล่นเพลงเรือ บางครั้งอาจมีการเกี่ยวพาราฮี หลังจากที่มีการแข่งเรือสิ้นสุดไปแล้วหนุ่มสาว หลาย คู่ก็ยังติดต่อพูดคุยกัน จนกระทั่งบางคู่มี่มีการแต่งงานกันในที่สุด

การแข่งเรือในจังหวัดนครสวรรค์ มีกำหนดการดังนี้⁵

วันขึ้น 2 ค่ำ จัดการแข่งขันที่ วัดโกรกพระใต้

วันขึ้น 3 ค่ำ จัดการแข่งขันที่ วัดบางมุง

วันขึ้น 4 ค่ำ จัดการแข่งขันที่ วัดดงชะพลู

วันขึ้น 5 ค่ำ จัดการแข่งขันที่ วัดตะเคียนเลื่อน

วันขึ้น 6 ค่ำ จัดการแข่งขันที่ วัดโกรกพระเหนือ

วันขึ้น 7 ค่ำ จัดการแข่งขันที่ วัดเกาะหงษ์

วันขึ้น 8 ค่ำ จัดการแข่งขันที่ วัดบางตาล

วันขึ้น 9 ค่ำ จัดการแข่งขันที่ วัดพยุหะคีรี

วันขึ้น 10 ค่ำ จัดการแข่งขันที่ วัดบางมะฝ่อ

และ วันขึ้น 1 ค่ำ – 5 ค่ำ เดือน 12 จัดการแข่งขันที่ วัดจอมคีรีนาคพรต (วัดเขา)

กำหนดการ และสถานที่แข่งขันอาจมีการเปลี่ยนแปลงหรือบางครั้งอาจใช้ กำหนดการนี้ไปทั้ง 12 เดือน นอกเหนือไปจากช่วงฤดูน้ำหลาก

⁵ สัมภาษณ์ นายหัส ชาญชนะ , อดีตช่างสร้างเรือนในท้องถิ่น , 12 สิงหาคม 2551

ปัจจุบันยังมีการแข่งขันเรือยาวประเพณีในช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม ที่นับได้ว่าเป็นประเพณีที่มีชื่อเสียงอย่างหนึ่งของบ้านเกาะหงษ์ และจังหวัดนครสวรรค์ นอกเหนือไปจากประเพณีการแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ ปากน้ำโพ ในช่วงเทศกาลตรุษจีนอันโด่งดัง

ภาพที่ 17 การแข่งเรือในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์

ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิต และงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากการสำรวจ

ข้อมูลเรือนของที่ใช้เป็นกรณีศึกษา ในตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มีทั้งสิ้น 7 หลัง ได้แก่

- กรณีศึกษาที่ 1 เรือนของนายสุวิก พันธิรักษ์ บ้านเลขที่ 15 หมู่ 4
- กรณีศึกษาที่ 2 เรือนของจ.ส.อ.พงพันธ์ ทองหล่อ บ้านเลขที่ 2 หมู่ 4
- กรณีศึกษาที่ 3 เรือนของนายสด นางสนั่น (ไม่ทราบนามสกุล) บ้านเลขที่ ไม่มีบ้านเลขที่ และไม่มีกรใช้งานในปัจจุบัน
- กรณีศึกษาที่ 4 เรือนของนายสมพร เรือนไทย บ้านเลขที่ 38 หมู่ 2
- กรณีศึกษาที่ 5 เรือนของนางสาวบุญมี คุ่มพุ่ม โดยมีนางสาวเข็มทอง คุ่มพุ่ม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 40 หมู่ 2
- กรณีศึกษาที่ 6 เรือนของนายณรงค์เดช น้อยฉิม บ้านเลขที่ 37 หมู่ 2
- กรณีศึกษาที่ 7 เรือนของนางประไพ ศรีสด บ้านเลขที่ 36 หมู่ 2

สำหรับการสัมภาษณ์ช่างปลุกเรือ และผู้เชี่ยวชาญ รวมทั้งหมด 4 คน ได้แก่

- นายหัทธ ชาญชนะ อายุ 76 ปี (อดีตช่างปลุกเรือในพื้นที่) บ้านเลขที่ 63 หมู่ 3
- นายปราโมทย์ ทองอ่อน อายุ 46 ปี (ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ชุมชน และเรือพื้น

ถิ่น) บ้านเลขที่ 18/2 หมู่ 6

- นายบุญ น้อยฉิม อายุ 73 ปี (ช่างทำเรือ) บ้านเลขที่ 37 หมู่ 2

- นายสุรศักดิ์ ขลิบทอง อายุ 72 ปี (ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น) บ้านเลขที่ 68 หมู่ 2

นอกจากนี้ข้อมูลบางส่วนในงานวิจัยนี้มีที่มาจากการพูดคุยกับชาวบ้านท่านอื่นๆ ในช่วงที่ทำการสำรวจพื้นที่ศึกษา

ข้อมูลงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

กรณีศึกษาที่ 1 เรือของนายสุวิก พันธิรักษ์ อายุ 64 ปี มีจำนวนสมาชิกในเรือรวม 6 คน

บ้านเลขที่ 15 หมู่ 4 ต.ตะเคียนเลื่อน อ.เมือง จ.นครสวรรค์ โดยเป็นเจ้าของเรือ

อาชีพ ศิลปินดนตรีไทยท้องถิ่น อดีตครูโรงเรียนวัดวังยาง ปัจจุบันรับเป็นครูสอนดนตรีไทยให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

ความสัมพันธ์กับที่ดิน เป็นเจ้าของที่ดิน

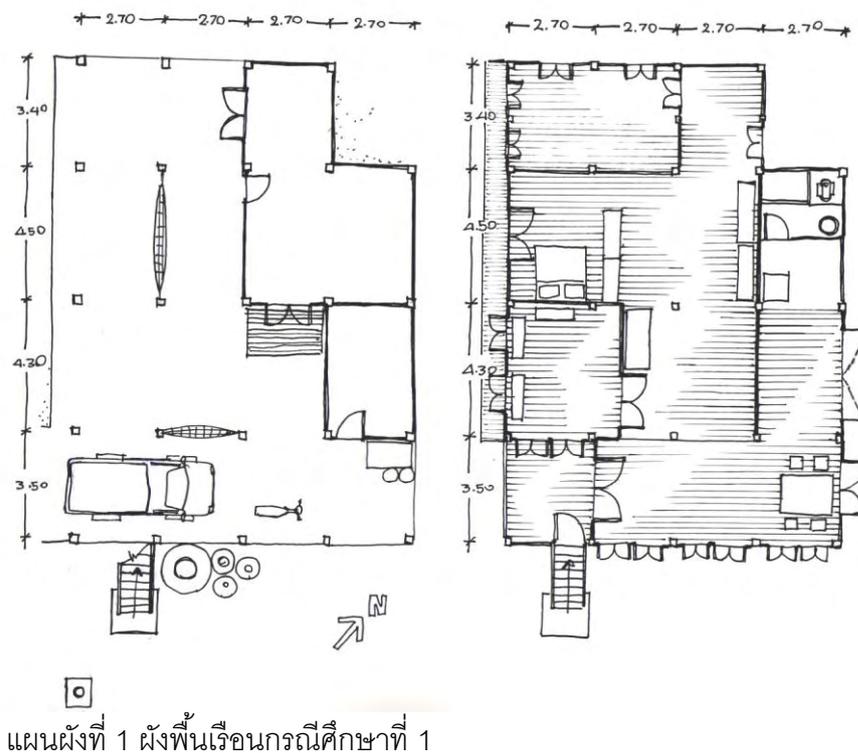
สำรวจวันที่ 20 กรกฎาคม 2551

ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิต

ครอบครัวนี้เดิมมีอาชีพทำสวน และรับราชการ รายได้หลักของครอบครัว ในปัจจุบันมาจากเงินเดือนของนายสุวิก ที่เป็นครูสอนดนตรีไทยและเงินบำนาญ อาชีพเดิมของบิดามารดาของเจ้าของเรือ คือ การทำสวนแตงโมบนเกาะหงส์ สายพันธุ์ที่นิยมปลูกกันมากคือ พันธุ์บางเบ็ด โดยจะปลูกในช่วงฤดูแล้งซึ่งจะมีพ่อค้าเข้ามาซื้อถึงสวน ในการทำสวนจะมีการให้สวนในช่วงหลังฤดูน้ำหลาก และมีการตั้งศาลเล็กๆ ไว้ในพื้นที่สวนสำหรับไหว้เจ้าที่เจ้าทาง เพื่อให้การทำสวนประสบความสำเร็จ ต่อมาได้เลิก ปลูก เนื่องจากไม่สามารถ ต้านทาน ศัตรูพืช ที่มารบกวนแต่ งโมได้ นอกจากนี้บิดาของเจ้าของเรือยังรับปลุกเรือในพื้นที่ตำบลตะเคียนเลื่อนอีกด้วย

เมื่อเกิดน้ำท่วมชาวบ้านมักเปลี่ยนไปทำประมงน้ำจืดแทน เนื่องจากปลามากๆ ชุกชุม ในช่วงฤดูนี้ การจับปลาจะใช้แห ตาข่าย หรืออุปกรณ์ดักสัตว์น้ำ แต่บางครั้งก็ใช้การโพงปลา คือการ พายเรือออกไปในบริเวณที่มีปลาชุม แล้วจึงกระแทกพายลงในน้ำแรงๆ ทำให้ปลาตกใจจนกระโดด ขึ้นมาจากน้ำตกลงในเรือ

ข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม

เรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง อยู่ในสภาพค่อนข้างดีมีอายุประมาณ 100 ปี ซ่างปลูกเรือนเป็นซ่างในพื้นดินและแรงงานส่วนใหญ่เป็นการขอแรงกันในหมู่บ้าน แต่ในส่วนที่ขยายเพิ่มเติม ภายหลังจากนั้น มีบิดาของนายสุวิทย์ เป็นผู้สร้าง (นายชื่น สนธิรักษ์ เสียชีวิตไปแล้ว) และมีบางส่วนต่อเติมขึ้นเมื่อเรือนหลังนี้ได้ใช้ ในการถ่ายทำ ภาพยนต์ เรื่อง เพื่อนเพื่อนเพื่อนวันเกียรติยศ ในปี 2538 การต่อเติมเรือนในยุคหลังใช้การจ้างแรงงานจากคนในหมู่บ้าน

พื้นที่ชั้นล่างเป็นพื้นคอนกรีตขัดมัน มีการกั้นพื้นที่เก็บของด้วยคอนกรีตบล็อก โครงสร้างเสาเป็นคอนกรีต เจ้าของบ้านเล่าว่าบิดาของตนเป็นคนหล่อเสาขึ้นเองจากวัสดุในท้องถิ่น โครงสร้างชั้นบนของบ้านทั้งหมดเป็นไม้ที่ซื้อมาจากแพไม้ ตัวเรือนหลังนี้สามารถแบ่งอายุการก่อสร้างได้เป็นสามช่วงคือ

แผนผังที่ 2 การต่อเติมพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาที่ 1

ส่วนของเรือนไทย และชานเรือนเดิม ■ ส่วนที่ต่อเติมครั้งที่ 2 ■
 ส่วนที่ต่อเติมครั้งที่ 3 ■ และส่วนที่กั้นพื้นที่ห้องใหม่ ■

- ช่วงแรก คือส่วนของเรือนไทยที่ใช้เป็นห้องนอนในปัจจุบัน เป็นส่วนที่สร้างขึ้นแรกสุด มีอายุประมาณ 100 ปี โครงสร้างเสาเรือนชั้นล่างเดิมเป็นไม้ แล้วจึงมีการเปลี่ยนเป็นเสาคอนกรีตในภายหลัง โครงสร้างของหลังคาใช้ระบบช่อแป และมุงด้วยกระเบื้องดินขอ

- ช่วงที่สอง เป็นส่วนที่ต่อเติมเพิ่มจากส่วนของเรือนไทย เพื่อใช้เป็นที่พักผ่อน และพื้นที่ครัว ภายหลัง มีการกั้นห้องเพื่อถ่ายทำภาพยนตร์ มีโครงสร้างหลังคาแบบจั่วแบน มุงด้วยกระเบื้องดินขอ ก่อนจะเปลี่ยนมาใช้สังกะสีในภายหลัง ด้านบนของจั่วประดับด้วยไม้แกะสลักลายเครือเถา

- ช่วงที่สาม คือการต่อเติมห้องน้ำบนเรือนเพิ่ม เติมขึ้นใหม่ด้วยการใช้โครงสร้างคอนกรีต และการก่ออิฐฉาบปูน โครงสร้างหลังคาไม่มุงด้วยสังกะสี

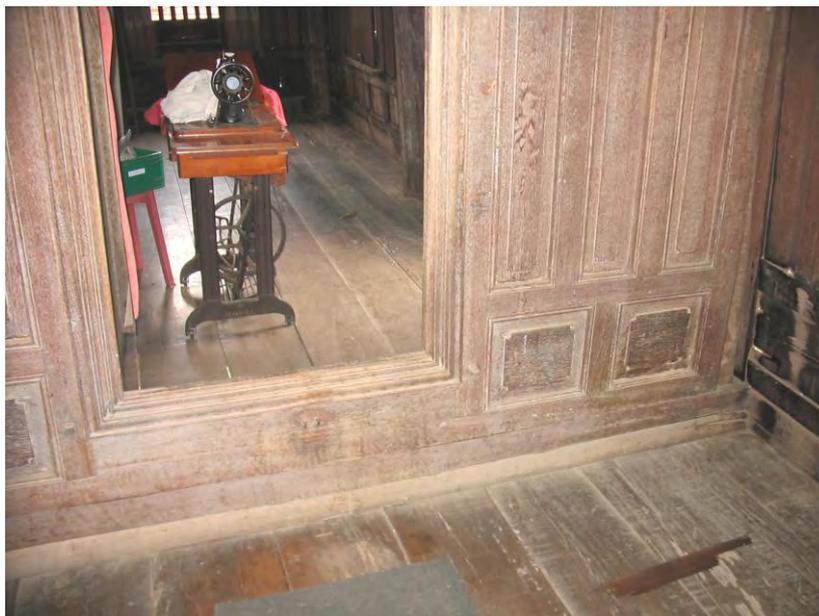
การต่อเติม ส่วนใหญ่ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เหมาะสมกับงาน วนสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มขึ้น และเพิ่มเติมใช้สอยพื้นที่เปลี่ยนไป

ภาพที่ 18 ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 1

ภาพที่ 19 ระบบโครงสร้างหลังคาและการกระเบื้องดินขอ ในส่วนที่เป็นเรือนไทย

ภาพที่ 20 การแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนด้วยธรณีประตู ในส่วนของเรือนไทย

ภาพที่ 21 การกำหนดพื้นที่ใช้สอยด้วยกิจกรรมในพื้นที่ทำงาน และที่นอน

กรณีศึกษาที่ 2 เรือนของ จ.ส.อ. พงพันธ์ ทองหล่อ (ปัจจุบันไม่มีผู้พักอาศัย)
บ้านเลขที่ 2 หมู่ 4 ต.ตะเคียนเลื่อน อ.เมือง จ.นครสวรรค์ โดยเป็นเจ้าของเรือน
ความสัมพันธ์กับที่ดิน เป็นเจ้าของที่ดิน

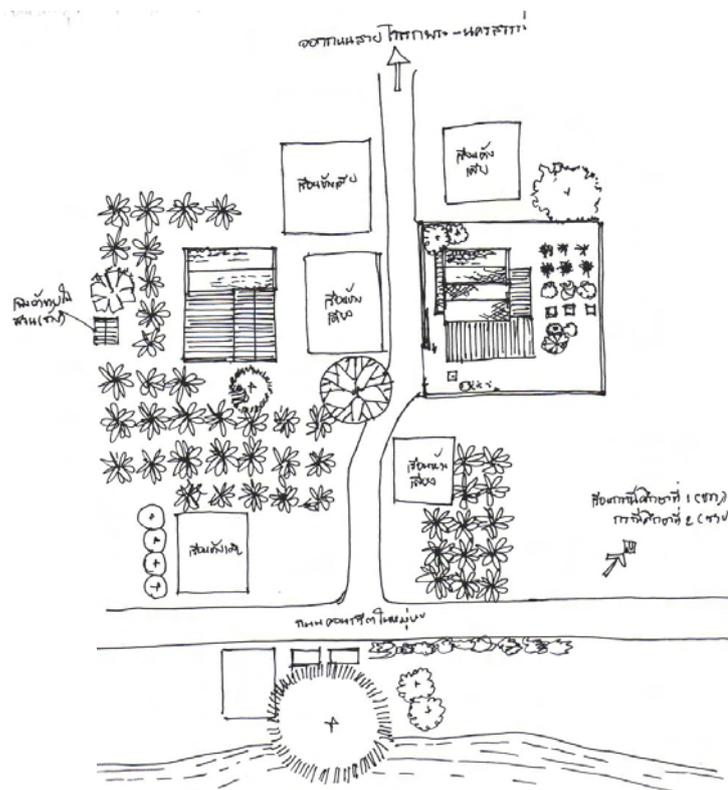
ผู้ให้สัมภาษณ์ นายสุวิก พันธิรักษ์ อายุ 64 ปี (มีศักดิ์เป็นพี่ชายของเจ้าของเรือน)

สำรวจวันที่ 20 กรกฎาคม 2551

ข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม

เรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนไม้ ได้ถุนสูง อยู่ในสภาพปานกลางค่อนข้างดี มีอายุประมาณ 100 ปี สร้างโดยนายชื่น สนธิรักษ์

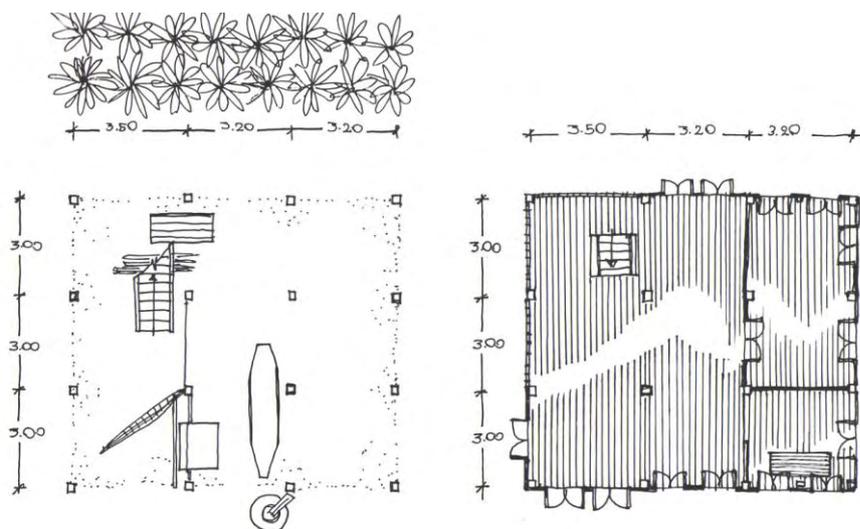
พื้นที่ชั้นล่างเป็นพื้นดินอัดแน่นทับด้วยทราย โครงสร้างเสาชั้นล่างเป็นคอนกรีตทั้งหมด มีบันไดทางขึ้นอยู่ในตัวเรือน ตำแหน่งของบันไดนี้เดิมตั้งอยู่ทางด้านหน้าของโถงทางเข้า ต่อมาจึงมีการเปลี่ยนตำแหน่งของบันได ใหม่ดังที่เห็นในปัจจุบัน เนื่องจากมีการต่อเติม ขยายพื้นที่เรือน บริเวณใต้ถุนเรือนมีเรือเก็บอยู่ 1 ลำ เป็นที่วางเศษไม้ที่เหลือจากการสร้างเรือน และเก็บชิ้นส่วนเฟอร์นิเจอร์ที่บ้านใกล้เคียงรับจ้างประกอบ

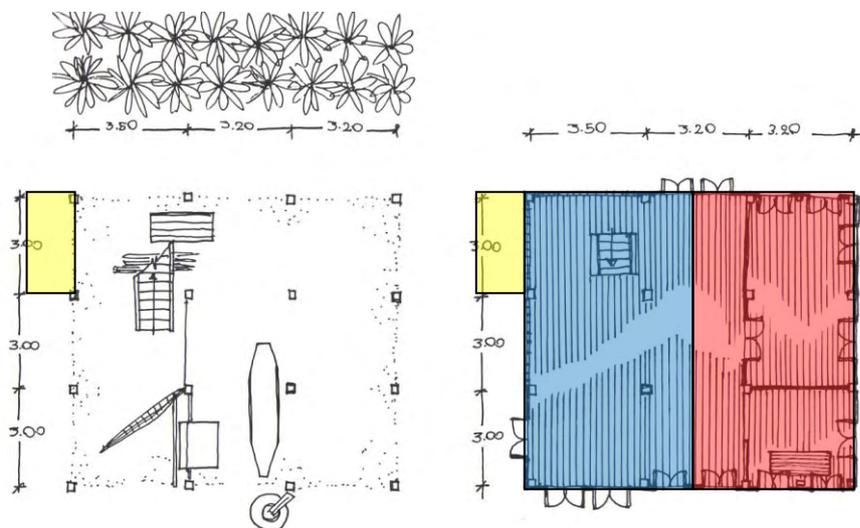
แผนผังที่ 3 ผังบริเวณโดยรอบเรือนกรณีศึกษาที่ 1 และเรือนกรณีศึกษาที่ 2

ส่วนโครงสร้างชั้นบนของเรือน ทั้งหมดเป็นไม้ ส่วนที่เก่าที่สุดของตัวเรือน คือ ส่วนเรือนไทยแบบจั่วเดี่ยว 3 ห้อง ที่มีการต่อเติมขยายพื้นที่เพิ่มในภายหลัง จุดที่น่าสนใจของส่วน นี้คือ บริเวณพื้นเรือนในห้องที่สาม มีการตีไม้ระแนงเว้นร่องไว้บางส่วน และมีการกั้นผนังไม้ระแนงเดี่ยวๆ

เพื่อกันพื้นที่ จากลักษณะดังกล่าว จึงคาดคะเนว่าในอดีตมีการใช้ บริเวณนี้เป็นครัวบนเรือน
โครงสร้างหลังคาทั้งหมดเป็นไม้แบบจั่วสูง และจั่วแบน หลังคาเรือนไทยมุงด้วยกระเบื้องดินขอ แต่
ส่วนต่อเติมจะมุงด้วยสังกะสี มีการประดับตกแต่งยอดจั่วแบนด้วยลายเครือเถา

แผนผังที่ 4 ผังพื้นเรือนกรณีศึกษาที่ 2

แผนผังที่ 5 การต่อเติมพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาที่ 2

พื้นที่เรือนไทยเดิมและชานเรือน พื้นที่ที่ต่อเติมขึ้นภายหลัง
และตำแหน่งบันไดเดิม

ภาพที่ 22 ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 2

ภาพที่ 23 ลักษณะของพื้นไม้ระแนงในส่วนที่คาดว่าเป็นครัวในอดีต

กรณีศึกษาที่ 3 เรือนของนายสด นางสนั่น (ไม่ทราบนามสกุล)

บ้านเลขที่ ไม่มีเลขที่ ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 ตำบลตะเคียนเลื่อน จ. นครสวรรค์ เรือนหลังนี้ใช้เป็น
กรณีศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบ และเทคโนโลยีการก่อสร้างเรือนในอดีต

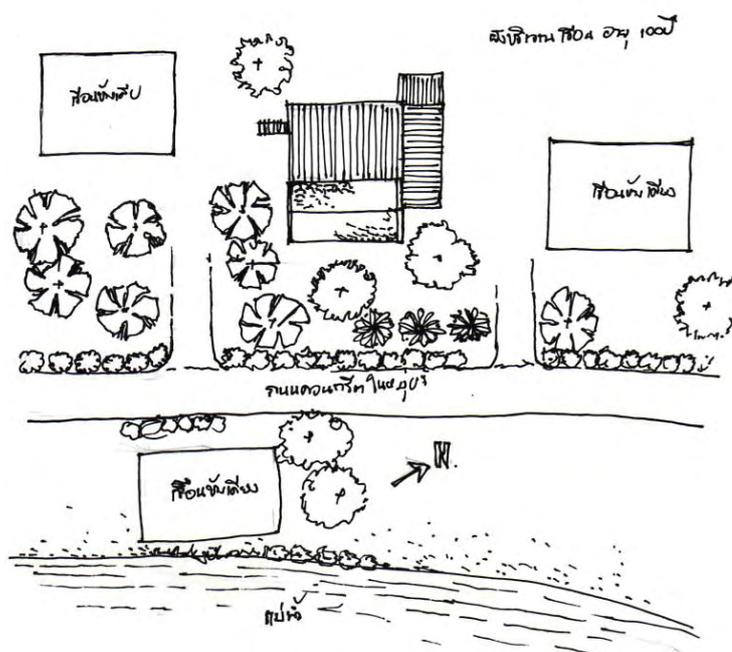
ผู้ให้สัมภาษณ์ นายหัส หาญชนะ และนายปราโมทย์ ทองอ่อน

สำรวจวันที่ 20 กรกฎาคม 2551 , 9 สิงหาคม 2551

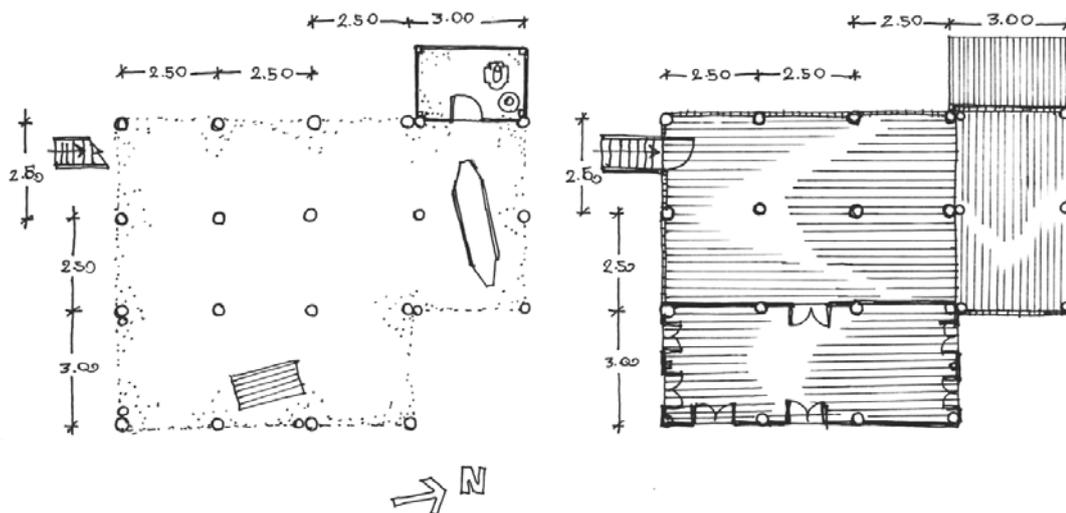
ข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม

เรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง อยู่ในสภาพค่อนข้างทรุดโทรม จากการ
สอบถามพบว่าเรือนหลังนี้มีอายุมากกว่า 100 ปี แต่เดิมในบริเวณเดียวกับมีเรือนลักษณะเดียวกัน
นี้ปลูกคู่กันอีกหลัง โดยเป็นเรือนของญาติพี่น้อง ต่อมาได้ถูกรื้อถอนออกไป พื้นที่หลักของเรือน
หลังนี้คือเรือนไทยแบบจั่วเดี่ยว 3 ห้อง

เทคโนโลยีการก่อสร้างเรือนเป็น แบบโบราณ คือ ระบบการก่อสร้างแบบรอดคาน เสา
เรือนเป็นเสาไม้กลม พื้นเรือนเป็นจะวางอยู่บนรอดโดยไม่มีตงมารองรับ ฝาเรือนเป็นฝาสำหรับ
มีใบมะพร้าว หรือใบลาน แทรกอยู่ในช่องผนัง โครงสร้างหลังคา เป็นไม้อยู่ในสภาพค่อนข้างดี กว่า
ตัวเรือน ยังมีลวดลายของหน้าจั่วยังคงครบถ้วน หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอ ข้อสังเกตที่น่าสนใจ
ประการหนึ่ง คือ ความสูงจากพื้นดินจนถึงพื้นเรือนนั้นมีความสูงเพียง 1.50 เมตร ซึ่งไม่เหมาะสม
กับการใช้งานในบริเวณใต้ถุนเรือน ในบริเวณใต้ถุนเรือนมีการเก็บเรือมาได้ไว้ 1 ลำ และมีการใช้
พื้นที่บางส่วนเป็นที่เก็บของ รวมถึงเศษไม้ที่เหลือจากการต่อเติมเรือน

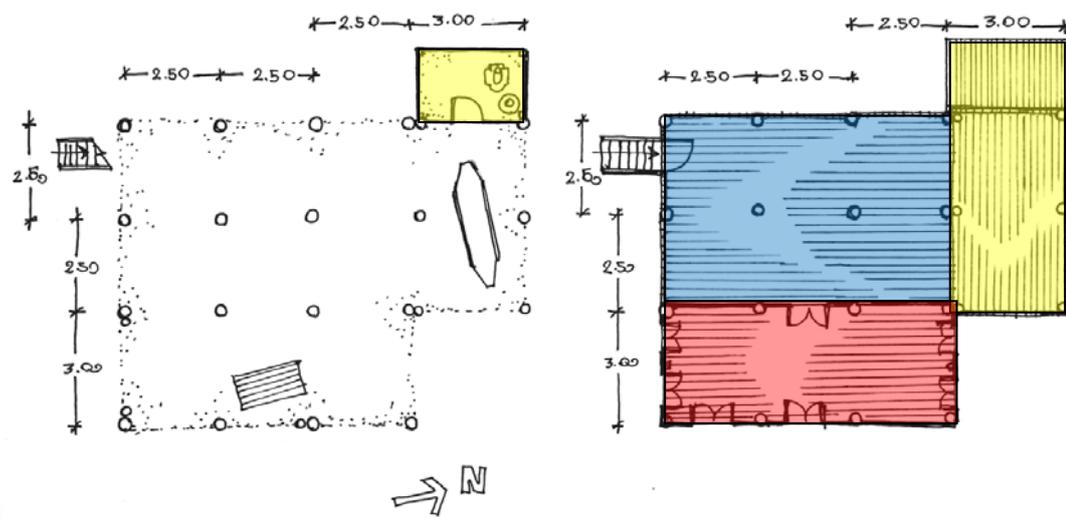

แผนผังที่ 6 ผังบริเวณโดยรอบเรือนกรณีศึกษาที่ 3

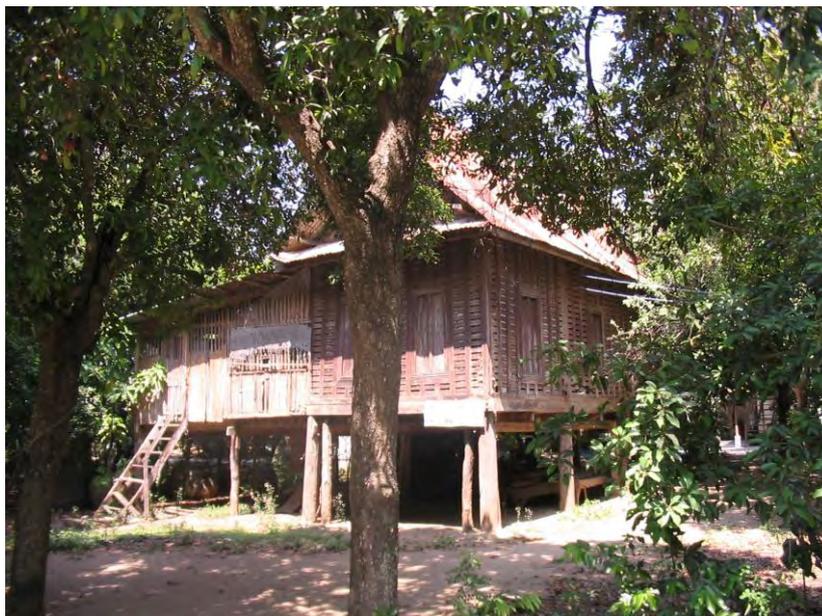
แผนผังที่ 7 ผังพื้นเรือนกรณีศึกษาที่ 3

เรือนหลังนี้มีการต่อเติมพื้นที่อย่างชัดเจน โดยแบ่งการต่อเติมเป็นสองส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการใส่ฝาเรือนให้กับชานเรือนเดิมเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย และส่วนที่สอง เป็นส่วนที่ต่อเติมขึ้นในยุคหลัง ได้แก่ พื้นที่ครัวที่ตั้งฉากกับเรือนหลังเดิม โดยมี โครงสร้างเสาเป็นคอนกรีต ฝาเรือนเป็นไม้ ตีชิดตามแนวตั้ง มีการ เว้นช่องด้านบนของผนัง เพื่อระบายอากาศ และห้องน้ำบริเวณใต้ถุนเรือน สร้างขึ้นด้วยการก่ออิฐบล็อก หลังคาของส่วนที่ต่อเติมใหม่ทั้งหมดมุงด้วยสังกะสี

แผนผังที่ 8 การต่อเติมพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาที่ 3

ส่วนพื้นที่เรือนไทย พื้นที่ชานเรือนที่ใช้สำหรับทำกิจกรรมบนเรือน
 และพื้นที่ครัวกับห้องน้ำที่ต่อเติมในยุคหลัง

ภาพที่ 24 ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 3

ภาพที่ 25 ระบบโครงสร้างพื้นที่เป็นระบบรอด ไม่มีตงมารองรับพื้นเรือน

กรณีศึกษาที่ 4 เรือนนายสมพร เรือนไทย อายุ 46 ปี มีสมาชิกในเรือนรวม 5 คน
บ้านเลขที่ 38 หมู่ 2 ต.ตะเคียนเลื่อน อ.เมือง จ.นครสวรรค์ โดยเป็นเจ้าของเรือน

อาชีพ รับราชการครูที่โรงเรียนบ้านเนินเปียง อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ และทำเกษตรกรรม

ความสัมพันธ์กับที่ดิน เป็นเจ้าของที่ดิน การถือครองที่ดินจะมีโฉนดตั้งแต่ริมถนนเลียบบแม่น้ำไปจนถึงเขตเรือน ส่วนพื้นที่ที่ติดแม่น้ำเป็นที่น้ำไหลทรายมูลเป็นที่ไม่มีโฉนดแต่สามารถใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้

สำรวจวันที่ 24 มิถุนายน 5251

ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิต

ครอบครัวนี้ ประกอบอาชีพ รับราชการ และทำสวนผลไม้ พื้นที่สวนจะอยู่ทางด้านหลังเรือนในส่วนที่ติดกับแม่น้ำ พืชที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นกล้วยไข่และมะกอกน้ำ การทำเกษตรกรรมในพื้นที่นี้ต้องมีความสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของ สภาพแวดล้อม กล่าวคือ การเพาะปลูกพืชจะเริ่มขึ้นในช่วงหลังน้ำลด ซึ่งก่อนทำการเพาะปลูก ต้องมีพิธีไหว้สวน เพื่อให้ การเพาะปลูก ได้ผลผลิตดี ไม่มีแมลงมารบกวน เมื่อต้นกล้วยตกเครือก็จะเป็นช่วงฤดูฝนพอดี หลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตต้องมีการตัดสางต้นพืช เพื่อให้ระดับน้ำที่ท่วมสูง ในช่วงฤดูน้ำหลากพัดพาซากพืชออกไป และทำให้บางส่วน พืชงอกกลายเป็นปุ๋ยให้กับดิน ขั้นตอนเหล่านี้ทำให้สามารถปลูกพืชในรุ่นต่อไปได้ทันทีเมื่อระดับน้ำลดลง

แต่ใน พ.ศ.2550 กลับ เกิด น้ำท่วมเร็วกว่าปรกติ คือ น้ำเข้าท่วม มพื้นที่ ในช่วงเดือน พฤษภาคม (ตามปรกติ คือช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม) ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ทันทำให้เสียหายเป็นจำนวนมาก และในปีเดียวกันนี้เองทางบึงบอระเพ็ดได้ มีการปล่อยน้ำออกจากบึง ทำให้ปลาที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ในกระชังตาย ไปจำนวนมาก ชาว บ้าน เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า ปลาสำลักน้ำ คือ การที่ปลาไม่สามารถปรับตัวเข้ากับน้ำใหม่ได้ ทำให้ปลาตาย

จากรอยคราบน้ำที่ปรากฏอยู่บนเสา มีความสูงอยู่ที่ ประมาณ 1.60 เมตร แต่มารดาของเจ้าของ เรือนเล่าให้ฟังว่า ในปี พ.ศ. 2485 ที่น้ำท่วม สูงถึงพื้นเรือนชั้นบน หรือมีความสูง ประมาณ 2.50 เมตร ทำให้เวลานอนต้อง ใช้แผ่นไม้กระดานที่เหลือจากการต่อเติมเรือนมา พาดระหว่างขอบหน้าต่าง บริเวณมุมห้องให้อยู่สูง จากระดับน้ำ แล้วจึงนอน ส่วนเรื่องการคมนาคมนั้น ก็ต้องนำรถยนต์ไปจอดบนถนนใหญ่ (ถนนสายโกรกพระ – นครสวรรค์) หรือบริเวณที่อยู่สูงกว่าระดับน้ำ แล้วจึงพายเรือเข้ามาที่เรือน

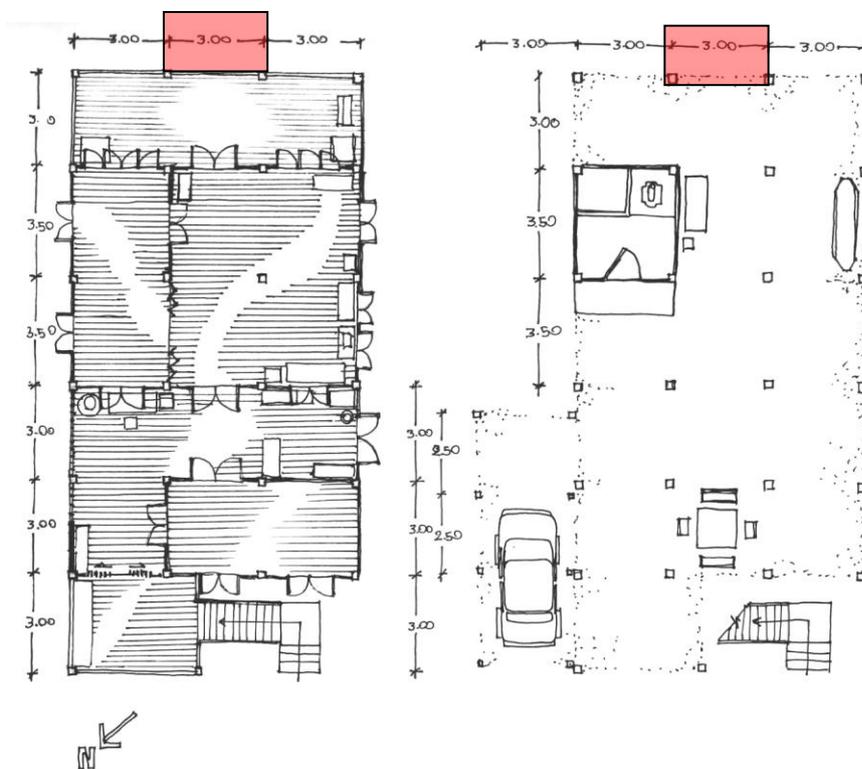
ข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม

เรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง อยู่ในสภาพค่อนข้างดี เรือนหลังนี้ มีอายุประมาณ 80 ปี แต่เดิมเป็นเรือนคู่กันกับเรือนหลังที่อยู่ติดกัน เนื่องจากเจ้าของเรือนในอดีตเป็นพี่น้องกันจึงได้สร้างเรือน ที่มีรูปร่าง คล้ายกัน มีพื้นที่ในเรือนบางส่วน มีการเชื่อมต่อกัน เช่น บริเวณ

ระเบียง ทางเดิน เป็นต้น ต่อมาเรือนของน้องสาวได้ถูกขายให้นายสมพร ที่มีศักดิ์หลานเขย ทำให้พื้นที่ของเรือนที่เคยเชื่อมต่อกันถูกแบ่งแยกออก แต่ในปัจจุบันยังหลงเหลือโครงสร้างเรือนบางส่วนที่แสดงถึงการเชื่อมต่อนี้อยู่ โดยสังเกตได้จากโครงสร้าง พื้นระเบียงที่เคยเชื่อมต่อกันเป็นทางเดิน (ส่วนพื้นเรือนถูกรื้อออกไปแล้ว) และประตูที่สามารถเปิดออกไปยังทางเดินที่ เชื่อมต่อสองเรือนนี้เข้าด้วยกัน (ปัจจุบันประตูนี้ถูกปิดตาย) ไม่ทราบนามผู้สร้างเรือน ในยุคนั้น แต่มีนายสมหวัง สังข์เถร เป็นผู้ทำการต่อเติมส่วนของชานเรือน และบันไดใหม่ในภายหลัง

เรือนหลังนี้ไม่มีการสร้างรั้วรอบ เรือน มีเพียงแนวรั้วต้นไม้ที่แสดงถึงขอบเขตของพื้นที่เท่านั้น เจ้าของบ้านให้เหตุผลว่าเนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบ เครือญาติ รั้วจึงไม่มีความจำเป็นนัก และเมื่อมีการทำบุญหรือทำกิจกรรมใดๆ ที่ต้องใช้พื้นที่ค่อนข้างมาก การที่ไม่มีแนวรั้วกันทำให้สามารถจัดพื้นที่กิจกรรมขนาดใหญ่ได้ง่าย

พื้นที่ชั้นล่างของเรือนเป็นดินอัด พื้นลักษณะนี้เมื่อเกิดน้ำท่วมมักถูกทรายจากแม่น้ำทับถม ทำให้ต้องมีการปรับ พื้นที่ใหม่ทุกครั้งเมื่อน้ำลด พื้นที่ใต้ถุนเรือนบางส่วนถูก กั้นเป็นห้องน้ำ มีการวางชุดเก้าอี้ไว้สำหรับที่นั่งเล่น และบริเวณที่ติดกับเรือนอีกหลังถูกใช้เป็นที่มีเรือมาด 1 ลำ

แผนผังที่ 9 ผังพื้นเรือนกรณีศึกษาที่ 4

ตำแหน่งของบันไดทางขึ้นเรือนเดิม

โครงสร้างเสาเรือนเป็น คอนกรีต มีโครงสร้างเรือนชั้นบนเป็นไม้ และบางส่วนของพื้นเรือนสร้างขึ้นจากไม้มะม่วง และไม้แดง ภายในเรือนมีการกันห้องขนาดใหญ่ 1 ห้อง สำหรับเป็นห้องนอน และมีห้องเก็บของอีก 1 ห้อง อยู่ทางด้านหน้าเรือน พื้นที่ห้องเหล่านี้เชื่อมถึงกันด้วยโถงและชานเรือน หลังคาของเรือนเป็นแบบปั้นหย่า แต่ส่วนชานเรือนมีหลังคาแบบจั่วแบน โครงสร้างหลังคาทั้งหมดเป็นไม้มุงด้วยสังกะสีมีการตีฝ้า เพดานไม้เพื่อปิดโครงสร้าง การกำหนดพื้นที่ใช้สอยบนเรือนจะใช้การกันห้อง และการกำหนดพื้นที่ด้วยกิจกรรมเป็นหลัก

จากการศึกษาพบว่าในอดีตเรือนหลังนี้มีการกำหนดพื้นที่หน้าเรือน และหลังเรือนต่างกับในปัจจุบัน กล่าวคือ พื้นที่ด้านหน้าเรือนในสมัยก่อนนั้นจะหันไปทางแม่น้ำ และด้านหลังของเรือนจะหันไปทางถนน ระเบียงด้านที่ติดกับสวนจึงเป็นทางเข้าหลัก และห้องเก็บของกลายเป็นห้องครัวบนเรือน การเปลี่ยนแปลงทิศทางของเรือน เกิดจากการเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคมจาก การเดินทางในแม่น้ำมาเป็นการใช้ถนน ทำให้ต้องมีการ เปลี่ยนตำแหน่งของบันได ประตูทางเข้า รวมถึงการ ต่อเติมชานเรือนใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับเส้นทางคมนาคมหลัก กในปัจจุบัน และภายหลังจึงมีการสร้างที่จอดรถเพิ่มเติมบริเวณด้านข้างของเรือน

ในอนาคตเจ้าของเรือนมีความต้องการที่จะเปลี่ยนโครงสร้างระเบียงชั้นสอง ทางด้านหลังเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก พร้อมกับสร้างห้องน้ำขึ้น ใหม่ในพื้นที่ส่วน นี้ เนื่องจากโครงสร้างพื้น กับพื้นที่เป็นไม้เดิมมีสภาพทรุดโทรม และเสาเรือนมีการทรุดตัว

ภาพที่ 26 ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 4

ภาพที่ 27 เรือมาดของครอบครัวที่เก็บอยู่บริเวณใต้ถุนเรือน

ภาพที่ 28 ประตูบานเฟี้ยมที่ใช้ในการแบ่งที่ว่างภายในเรือน

ภาพที่ 29 ลักษณะการตีฝ้าเพดานภายในเรือนบริเวณห้องเก็บของ

กรณีศึกษาที่ 5 เรือนของนางสาวบุญมี คุ่มพุ่ม **มีสมาชิกใน เรือนรวม 6 คน**

บ้านเลขที่ 40 หมู่ 2 ต.ตะเคียนเลื่อน อ.เมือง จ.นครสวรรค์ โดยเป็นเจ้าของเรือน

ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเข็มทอง คุ่มพุ่ม อายุ 55 ปี (น้องสาวเจ้าของเรือน)

อาชีพ ค้าขาย เปิดร้านอาหารตามสั่ง เปิดคู่อ้อมรถ พนักงานบริษัท และทำเกษตรกรรม

ความสัมพันธ์ กับที่ดิน เป็นเจ้าของที่ดิน การถือครองที่ดินจะมี โฉนดตั้งแต่จากริมถนนสาย นครสวรรค์ – โกรกพระไปจนสุดเขต เรือน ส่วนพื้นที่ที่ติดแม่น้ำเป็นที่ น้ำไหลทรายมูล เป็นที่ไม่มี โฉนด แต่สามารถใช้ประโยชน์ได้ (ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สวน)

สำรวจวันที่ 12 สิงหาคม 2551

ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิต

ครอบครัว นี้ประกอบ อาชีพหลายประเภท แต่รายได้หลักของครอบครัว มาจากการทำ เกษตรกรรม ค้าขาย และเปิดคู่อ้อมรถ โดยที่ตั้งของ คู่อ้อมรถ และร้านค้า อยู่บริเวณริมถนนสาย โกรกพระ – นครสวรรค์ ที่เป็นพื้นที่สูงที่น้ำท่วมไม่ถึง ส่วนพื้นที่สวน อยู่บริเวณด้านข้าง ด้านหลัง เรือนเรื่อยไปจนถึงพื้นที่ริมแม่น้ำ และในบริเวณด้านหลังติดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สวนกล้วยไข่ของ ครอบครัวนี้มีการทำต่อเนื่องกันมาประมาณ 30 - 40 ปี มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง คือ การตั้งศาลขนาด เล็กไว้ในพื้นที่สวน สำหรับไหว้สวนและไหว้เจ้าที่เจ้าทางเพื่อให้ทำสวนประสบผลดี

การเกิดน้ำท่วมไม่ส่งผลกับครอบครัวนี้มากนัก เนื่องจาก มีรายได้จากการประกอบอาชีพ หลายประเภท และมีรายได้เสริมจากการทำขนมขายตามเทศกาลต่างๆ เช่น ขนมแข่ง ขนมเทียน ในช่วงสงกรานต์ ข้าวหลามในช่วงปีใหม่ กระยาสารท และข้าวต้มมัดในช่วงสงกรานต์ เป็นต้น

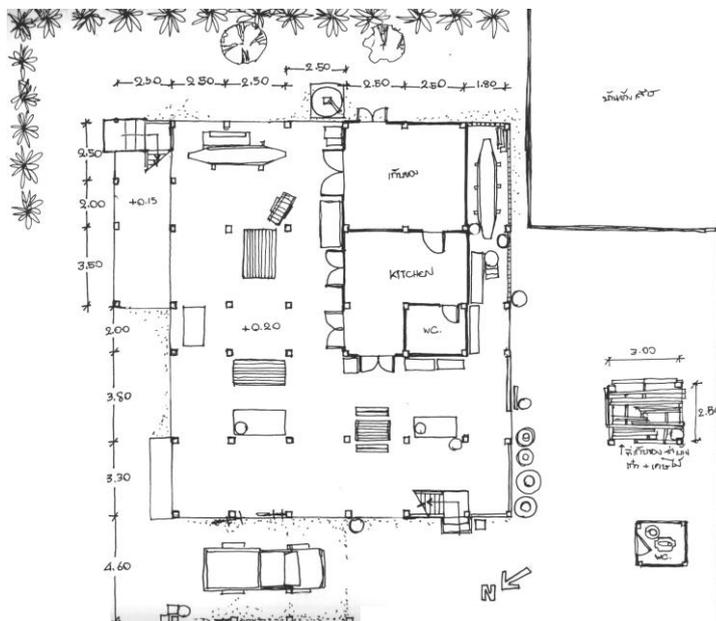
ข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม

เรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนไม้ใต้ถุนสูง อยู่ในสภาพค่อนข้างดี มีอายุประมาณ 100 ปี ตัวเรือนมีการต่อเติมและตกแต่งใหม่บางส่วน การต่อเติมเรือนเกิดขึ้นในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นการขยายพื้นที่เรือน จาก 4 ช่วงเสา เป็น 5 ช่วงเสา เพื่อใช้เป็น ที่เก็บของ และเป็นพื้นที่ หอ้งน้ำขึ้นบนเรือน เรือนหลังนี้ไม่ทราบนามของผู้สร้าง

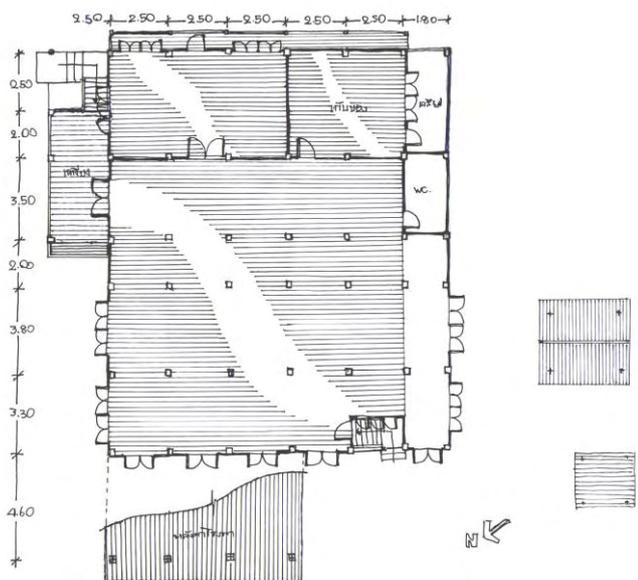
พื้นที่ชั้นล่างของเรือน เป็นพื้นคอนกรีตขัดมัน เสาเรือนเป็นคอนกรีต มีการตั้งชุดม้านั่งไว้ เป็นที่นั่งเล่น โดยเฟอร์นิเจอร์ทั้งหมดต้องสามารถเคลื่อนย้ายได้ง่าย พื้นที่ชั้นล่างได้กั้นห้องสำหรับ เป็นที่เก็บของและครัว รวมถึงเป็นที่เก็บเรือหมู (อายุประมาณ 100 ปี) และเรือมาดของครอบครัว

สำหรับพื้นที่บนเรือนเป็นโถงโล่ง มีการกั้นห้องนอนและห้องเก็บของทางด้านทิศ ตะวันออกของตัวเรือน และมีการสร้างหอ้งน้ำขึ้นใหม่ โดยใช้โครงสร้างคอนกรีต กับผนังก่ออิฐฉาบ ปูน ส่วนโครงสร้างตัวเรือน เดิมที่เป็นไม้จะตั้งฝากอยู่บนเสาคอนกรีตที่ของส่วนต่อเติมใหม่ โดยไม่

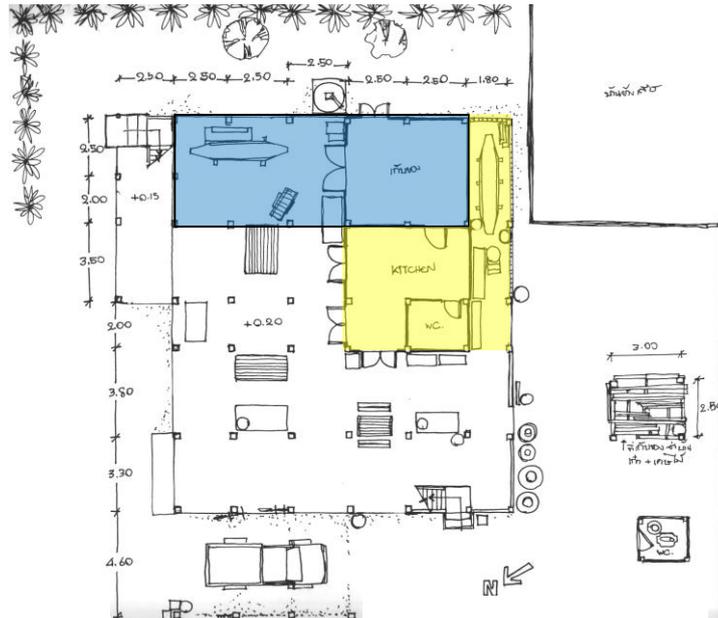
มีการแยกโครงสร้าง หลังคาเป็นหลังคาแบบปั้นหย่า โครงสร้างไม้ มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ หลังคาของห้องน้ำที่ต่อเติมใหม่ มีหลังคาเป็นจั่วแหลมโครงสร้างเป็นไม้ และมุงด้วยกระเบื้องลอนคู่เช่นเดียวกัน

แผนผังที่ 10 ผังพื้นชั้นล่างของเรือนกรณีศึกษาที่ 5

แผนผังที่ 11 ผังพื้นชั้นบนของเรือนกรณีศึกษาที่ 5

แผนผังที่ 12 การต่อเติมพื้นที่ภายในเรือนกรณีศึกษาที่ 5 ในผังพื้นเรือนชั้นล่าง
การต่อเติมครั้งแรก ■ และ การต่อเติมครั้งที่ 2 ■

แผนผังที่ 13 การต่อเติมพื้นที่ภายในเรือนกรณีศึกษาที่ 5 ในผังพื้นเรือนชั้นบน
การต่อเติมครั้งแรก ■ และ การต่อเติมครั้งที่ 2 ■

ภาพที่ 30 ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 5

ภาพที่ 31 ลักษณะภายนอกของเรือนทางด้านหลัง บริเวณที่มีการต่อเติมในยุคแรก

ภาพที่ 32 การใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนเรือนในช่วงเวลาปรกติ

กรณีศึกษาที่ 6 เรือนของนายณรงค์เดช น้อยฉิม อายุ 37 ปี มีสมาชิกในครัวเรือนรวม 9 คน บ้านเลขที่ 37 หมู่ 2 ต.ตะเคียนเลื่อน อ.เมือง จ.นครสวรรค์ โดยเป็นเจ้าของเรือน อาชีพ ค้าขาย และทำเกษตรกรรม

ความสัมพันธ์ กับที่ดิน เป็นเจ้าของที่ดิน การถือครองที่ดินมีโฉนดตั้งแต่ถนนเลียบบแม่น้ำไปจนถึงเขตเรือน ส่วนที่สวนติดแม่น้ำเป็น ที่น้ำไหลทรายมูลจะเป็นที่ไม่มีโฉนด (พื้นที่สวน) แต่สามารถใช้ประโยชน์ได้

สัมภาษณ์วันที่ 21 สิงหาคม 2551

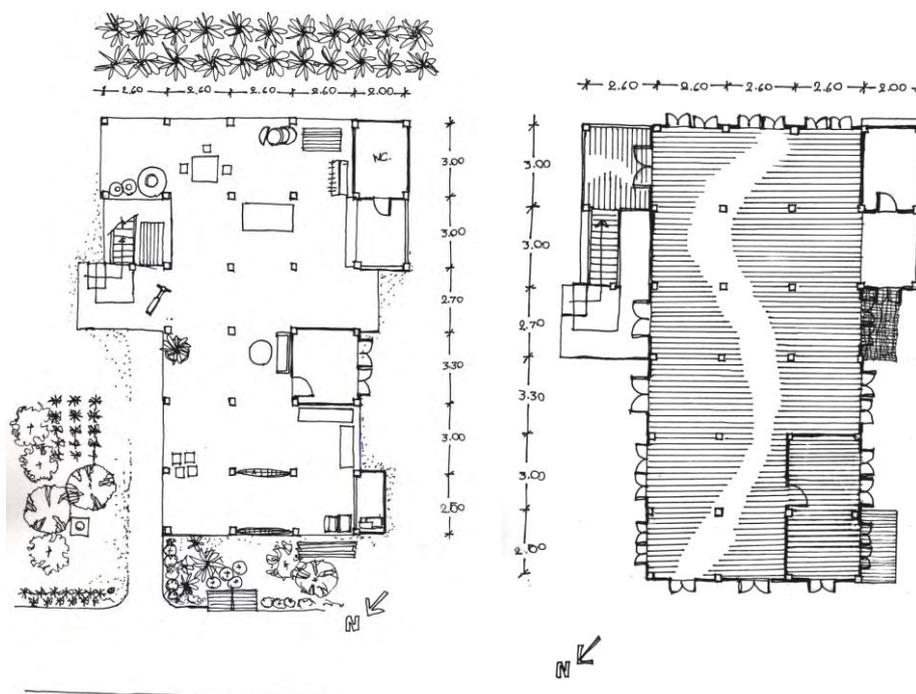
ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิต

ครอบครัวนี้มีรายได้หลักจากการขาย แหนม และ หมูยอปิ้งตามตลาดนัด และทำเกษตรกรรม เช่น ทำสวนกล้วย พริก มีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น ทำหน่อไม้ดอง นอกจากนี้ยังมีความพยายาม ที่จะเพิ่มรายได้ โดยการทำโรงเพาะเห็ด ในบริเวณเรือน แต่ยังขาดเงินทุน

การดำเนินชีวิตของครอบครัวนี้ ในช่วงฤดูน้ำหลาก ค่อนข้าง จะลำบาก เพราะ การทำเกษตรกรรมทุกประเภทต้องหยุดชะงัก แต่ยังมีรายได้บางส่วนจากการค้าขาย ที่ไม่เพียงพอกับความต้องการ ทำให้ต้องหันไปทำประมงน้ำจืดเพื่อเป็นรายได้อีกหนึ่ง

ข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม

เรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนถุนสูง เสาเรือนเป็นคอนกรีต ตัวเรือนอยู่ในสภาพค่อนข้างดี มีอายุประมาณ 40-50 ปี เรือนหลังนี้ปลูกสร้างโดยใช้แรงงานของคนในครอบครัว ไม่มีการกันรั้วรอบเรือนมีเพียงแนวรั้วต้นไม้กั้นขอบเขตของพื้นที่เท่านั้น ในพื้นที่ชั้นล่างเป็น พื้นคอนกรีตขัดมัน มีการกันห้องเป็นพื้นที่สำหรับพักผ่อน และพื้นที่เก็บของ นอกจากนั้นจะเป็นพื้นที่ว่างสำหรับเป็นที่แปรรูปผลิตผลทางการเกษตร และที่นั่งเล่น เสาเรือนเป็นเสาคอนกรีตทั้งหมด

แผนผังที่ 14 ผังพื้นของเรือนกรณีศึกษาที่ 6

โครงสร้างเรือนชั้น บนส่วนใหญ่สร้างขึ้นจากไม้ มีลักษณะเป็นโถงขนาดใหญ่ เนื่องจากต้องมีพื้นที่สำหรับวางสิ่งของที่ย้ายขึ้นมาจากใต้ถุนเรือนเมื่อเกิดน้ำท่วม นอกจากนี้มีการกันห้องสำหรับใช้เป็นห้องนอน และสำหรับใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หลังคาเรือนเป็นแบบจั่วแบน ผสมกับแบบเพิง โครงสร้างหลังคาเป็นไม้มุงด้วยสังกะสี

ปัจจุบันเจ้าของเรือนได้ต่อเติมห้องน้ำ- ส้วม ทั้งบริเวณชั้นล่างและชั้นบน โดยใช้ระบบโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างแยกออกจากโครงสร้างเดิมของเรือนและก่อผนังด้วยคอนกรีตบล็อกฉาบปูน

ภาพที่ 33 ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 6

กรณีศึกษา ที่ 7 เรือนของนางประไพ ศรีสดี อายุ 52 ปี **มีสมาชิกในครัวเรือนรวม 2 คน**
(เจ้าของเรือนและมารดา)

บ้านเลขที่ 36 หมู่ 2 ต.ตะเคียนเลื่อน อ.เมือง จ.นครสวรรค์ โดยเป็นเจ้าของเรือน

อาชีพ ทำเกษตรกรรม เช่น ปลูกพริก และข้าวโพด

ความสัมพันธ์กับอาคารข้างเคียง ระบบเครือญาติ

ความสัมพันธ์กับที่ดิน เป็นเจ้าของที่ดิน การถือครองที่ดินมีโฉนดตั้งแต่ถนนเลียบบแม่น้ำไปจนสุดเขตเรือน ส่วนที่สวนติดแม่น้ำเป็นที่น้ำไหลทรายมูล จะเป็นที่ไม่มีโฉนด แต่สามารถใช้ประโยชน์ได้

สัมภาษณ์วันที่ 22 สิงหาคม 2551

ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิต

ครอบครัวนี้มีรายได้หลักจากการทำการเกษตร เช่น ปลูกพริก ข้าวโพด และแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร โดยผลผลิตเหล่านี้จะมีผู้มารับซื้อ ถึงเรือน โดยมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องการทำเกษตรกรรม คือ มีการตั้งศาลขนาดเล็กไว้ในพื้นที่สวน สำหรับไหว้สวน และไหว้เจ้าที่เจ้าทางเพื่อให้ทำสวนประสบผลดี การไหว้สวนนี้จะทำเมื่อมีการปลูกพืชหลังน้ำลด

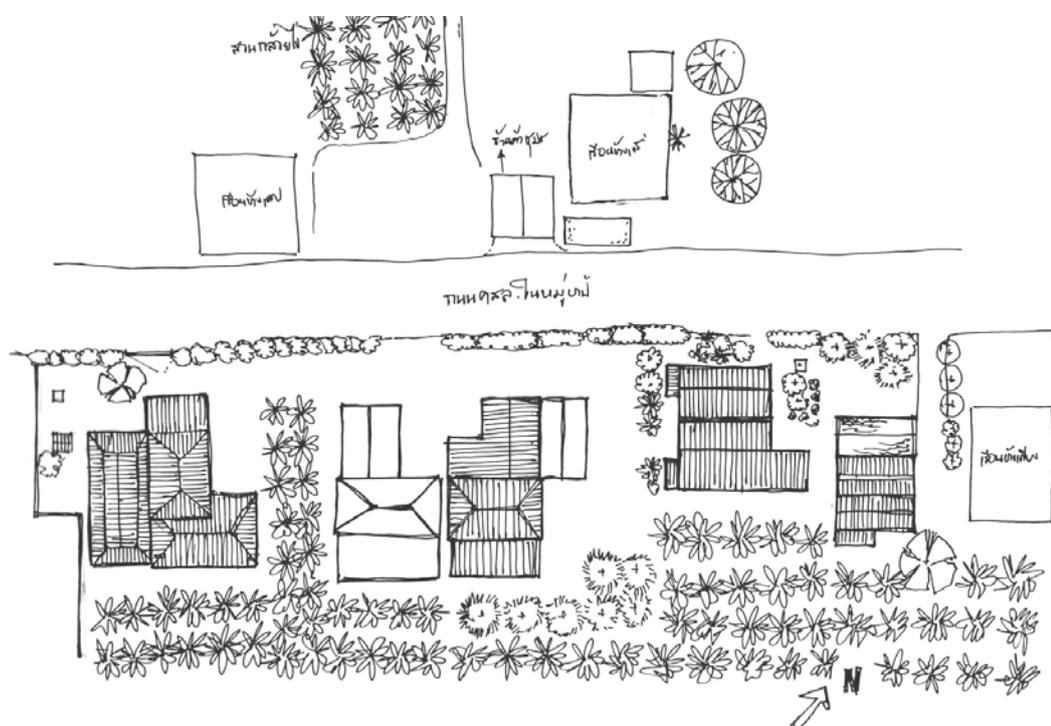
หากเกิดน้ำท่วม คนในบ้านก็จะช่วยกันขนย้ายสิ่งของขึ้นบนเรือน โดยที่สิ่งของส่วนใหญ่เป็นอุปกรณ์ในการทำการเกษตร เช่น จอบ เสียม และตะแกรงสำหรับตากพริก ในด้าน การ

ดำรงชีวิตในช่วงน้ำท่วมไม่ค่อยลำบากนัก แต่ ครอบครัวยังไม่มีรายได้เลย ทำให้ ในบางครั้งต้อง มีการออกไปรับจ้างทำงานในต่างพื้นที่

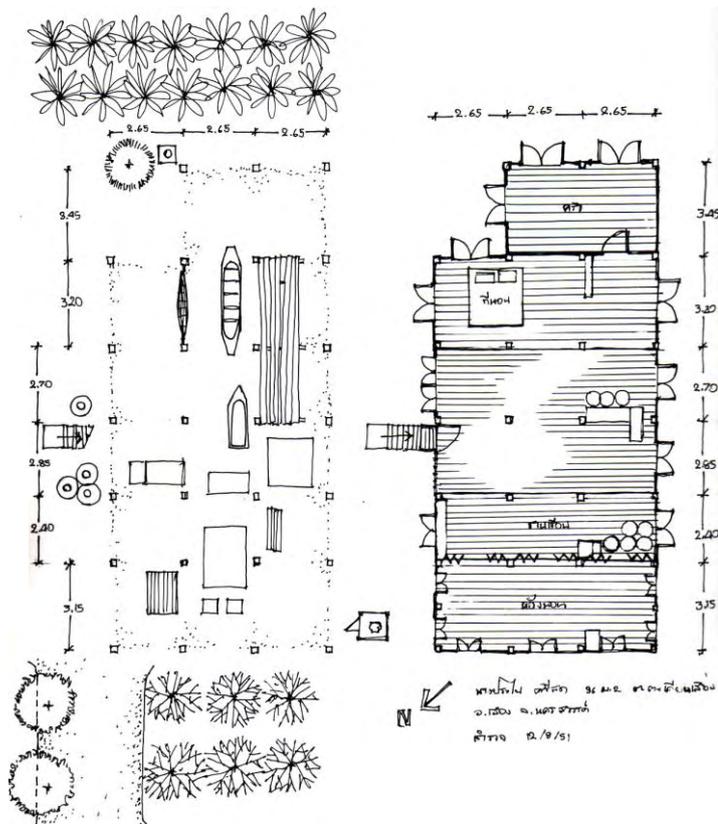
ข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม

เรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง สามารถแบ่งอายุของเรือน ออกเป็นสาม ส่วน คือส่วนแรกเป็นเรือนทรงไทย มีอายุประมาณ 80-100 ปี ส่วนที่สองเป็น ส่วนของ เรือนที่ต่อเติม ขยายพื้นที่ออกมาจากส่วนของเรือนไทย มีอายุประมาณ 60-80 ปี และในส่วนสุดท้ายคือเรือนครัว และห้องน้ำบนเรือน ที่ต่อเติมขึ้นภายหลังมีอายุประมาณ 10 ปี โดยมีเจ็ทกั๊ง เป็นช่างปลูกเรือน ใน ส่วนของเรือนไทย

โดยส่วนของเรือนทรงไทยเป็นเรือนที่ซื้อมาจากที่อื่น แล้ว จึงนำมาประกอบใหม่ยังที่ตั้งใน ปัจจุบัน ลักษณะเรือนหลังนี้เป็นเรือนแบบ 3 ห้อง 4 ช่วงเสา ฝาเรือนเป็นฝาปะกน ฝาเรือนภายใน เป็นประตูบาน ฝ้ายที่สามารถเปิดออกได้ ทั้งหมดเมื่อต้องการพื้นที่ ด้านบนของ บานฝ้ายมีการ เจาะช่องระบายอากาศ เป็นลวดลายเครือเถา เรือนหลังนี้ใช้วิธี การก่อสร้างแบบโบราณ ด้วยการ เข้าไม้แบบการเข้าสลักเดือย และตะปูจัน

แผนผังที่ 15 ผังบริเวณโดยรอบเรือนกรณีศึกษาที่ 7 (เรือนชาวสุุด)

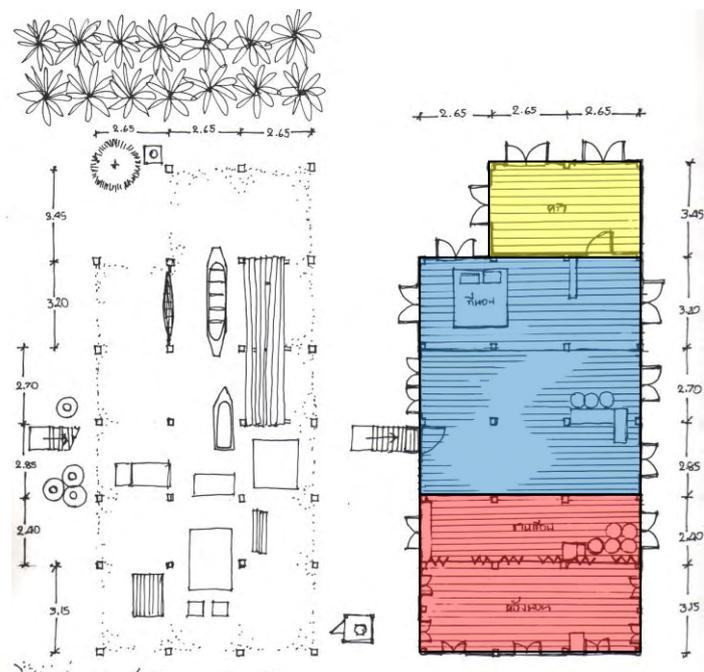

แผนผังที่ 16 ผังพื้นของเรือนกรณีศึกษาที่ 7

หลังคาเป็นทรงจั่วแหลม มุงด้วยกระเบื้องดินขอ สภาพของเรือนทรงไทยในปัจจุบันค่อนข้างทรุดโทรม พื้นเรือน หลังคากระเบื้องดินขอและชิ้นส่วน ของบันลมนมีการผุพังหลุดร่วง เจ้าของเรือนคิดว่าในอนาคตอาจต้องรื้อเรือนส่วนนี้ออกไปเพื่อก่อสร้างเรือนขึ้นใหม่

พื้นที่ส่วนที่สองเป็นส่วนที่ขยายต่อเติมจากพื้นที่ ซานเรือนของเรือนไทย โดยเป็นการต่อซานเรือนเดิมให้กว้างขึ้น และใช้การยกพื้นขึ้นในการแบ่งพื้นที่ เพื่อ ใช้เป็นที่ พักผ่อน ของคนในครอบครัว ที่นอน หรือพื้นที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ฝาเรือนส่วนนี้เป็นฝาไม้แบบตีตามนอนซ้อนเกล็ดโครงเคร่าไม้ ส่วนพื้นที่ครัวที่ต่อเติมในยุคหลังสุด มีฝาเรือนเป็นสังกะสี โครงเคร่าไม้ โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ มุงด้วยสังกะสี

ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นดินอัดแน่น ใช้เป็นที่พักผ่อน เก็บอุปกรณ์การเกษตร ฝาไม้ที่ใช้ซ่อมแซมเรือน และเป็นที่เก็บเรือมาดกับเรือไฟเบอร์กลาสรวม 2 ลำ ห้องส้วมของเรือนตั้งอยู่บริเวณด้านหลัง ทำให้ไม่สามารถใช้งานได้เมื่อเกิดน้ำท่วม เจ้าของเรือนจึงมีความต้องการที่จะสร้างห้องน้ำไว้บนเรือนอีก 1 แห่ง

แผนผังที่ 17 การต่อเติมพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาที่ 7

ส่วนพื้นที่เรือนไทย ■■■■■ พื้นที่ชานเรือนที่ใช้สำหรับทำกิจกรรม
บนเรือน ■■■■■ และพื้นที่ครัวที่ต่อเติมในยุคหลัง ■■■■■

ภาพที่ 34 ลักษณะภายนอกของเรือนกรณีศึกษาที่ 7

ภาพที่ 35 โครงสร้างภายใน ของส่วนเรือนไทยที่ค่อนข้างทรุดโทรม

ภาพที่ 36 ประติมากรรมเพ็ญมบนเรือนในส่วน
เรือนไทย

ภาพที่ 37 ระบบโครงสร้างของเรือนที่ใช้วิธีการ
เข้าสลักเดือย และการวิธีต่อเสา

ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จากการสำรวจ

ชาวบ้าน ที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ มีวิถีการดำรงชีวิตที่ อยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมอยู่เกือบตลอดเวลา ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงนี้ ซึ่ง ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่น่าสนใจประการหนึ่ง จากการลงพื้นที่ ศึกษาทำให้ทราบถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สามารถจำแนกออกเป็น 4 หัวข้อ ได้ดังนี้

1. **ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม** คือภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตใน ความเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมได้อย่างประคองดี ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้แก่

1.1 ภูมิปัญญาในการสังเกตความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ

ชาวบ้านรู้จักวิธีการสังเกตความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ เช่น การสังเกตเมฆ ฝนที่ก่อตัว หรือลักษณะของฝนที่ตกทางต้นแม่น้ำ โดยหากตกอย่างหนักหรือตกติดต่อกันประมาณ 3 - 4 วัน ชาวบ้าน ก็ต้องเตรียมขนย้ายข้าว ของขึ้นไปเก็บไว้บนเรือน ทันทัน นอกจากนี้ ชาวบ้าน ยัง สามารถสังเกต การเกิดน้ำท่วม ได้จากการเปลี่ยนสีของน้ำ การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำ หรือใช้ วิธีการคาดคะเนช่วงเวลาที่จะเกิดน้ำท่วมจากปริมาณของน้ำฝนที่ตกในพื้นที่ จังหวัดทางเหนือของ แม่น้ำ ยกตัวอย่างเช่น หากฝนตกหนักที่จังหวัดกำแพงเพชรก็ คาดคะเนได้ว่า ในช่วงเวลาประมาณ 15 วัน น้ำเหนือก็จะไหลมาถึงบ้านเกาะหงษ์ให้เตรียมขนย้ายข้าวของได้ โดยสิ่งที่อาจไหลไปกับ น้ำได้ต้องเก็บขึ้นบน เรือนให้หมด รวมถึงต้องเตรียมเสบียงอาหารให้พร้อม และพอเพียง สำหรับ คนในครอบครัว นอกจากนี้ยังต้องเก็บกวาดพื้นที่รอบเรือนให้สะอาด เพื่อป้องกันงู และแมลงไม่ให้ หนีน้ำขึ้นมาบนเรือน⁶

ปัจจุบันชาวบ้านใช้วิธีติดตามข่าวสารที่เผยแพร่ตามสื่อต่างๆ แล้ว จึงนำมา คาดคะเน ระยะเวลาที่จะเกิดน้ำท่วม ดังเช่น ในอดีต ยกตัวอย่างเช่น หาก น้ำท่วมในจังหวัด พิษณุโลก น้ำจะใช้เวลาประมาณ 1 สัปดาห์ จึงจะมาถึง บ้านเกาะหงษ์ หรือ น้ำที่ท่วมในจังหวัด สุโขทัยจะใช้เวลาประมาณ 3 สัปดาห์ ถึง 1 เดือน สิ่งนี้ เป็นการประยุกต์ องค์ความรู้ ที่เกิดจาก ประสบการณ์ที่สืบทอดต่อกันมาเข้ากับเทคโนโลยีการสื่อสารปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

วิธีการคาดการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาตินี้บางครั้งอาจคลาดเคลื่อนไป บ้าง เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ดังเช่น ในปี พ .ศ. 2550 ที่เกิดน้ำท่วมเร็ว กว่าปกติ คือ เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคมเร็วกว่าปกติถึง 3 เดือน

⁶ สัมภาษณ์ นายปราโมทย์ ทองอ่อน ,ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ชุมชน และเรือนพื้น ถิ่น , 30 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 38 สภาพแวดล้อมของเรือนกรณีศึกษาที่ 7 ในช่วงเวลาปรกติ

ภาพที่ 39 สภาพแวดล้อมของเรือนกรณีศึกษาที่ 7 ในช่วงฤดูน้ำหลาก

1.2 ภูมิปัญญาในการใช้พื้นที่สำหรับการตั้งถิ่นฐาน และการประกอบอาชีพ

ภูมิปัญญานี้มีที่มาจาก การสังเกตการเกิดน้ำท่วมที่เกิดในช่วงฤดูน้ำหลากของทุกปี ทำให้การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนและพื้นที่ทำเกษตรกรรม จึงต้องมีความสอดคล้องกับลักษณะทาง

ธรณีวิทยา และความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ อันแสดงให้เห็นถึงการ รู้จักใช้ที่ดินของชาวบ้าน อย่างเหมาะสม โดยชาวบ้านมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน คือ

- **ส่วนแรก** คือ พื้นที่ที่ใช้สำหรับทำ เกษตรกรรม โดยส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณริม แม่น้ำ ชาวบ้านเรียกพื้นที่ส่วนนี้ว่า **ที่น้ำไหลทรายมูล** เป็นพื้นที่ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนริม แม่น้ำมีลักษณะ เกลาดและงอกยื่นยาวออกไป ในน้ำ พื้นที่ส่วนนี้จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่ การเพาะปลูก แต่มักจะถูกน้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลากอยู่เป็นประจำ ทำให้พื้นที่ส่วนนี้มีความอ่อน ด้วและถูกพัดไหลไปกับกระแสน้ำเสมอ

- **ส่วนที่สอง** คือ **ที่ดินแข็ง** ชาวบ้านใช้ พื้นที่ส่วนนี้ในการปลูกริเวณพักอาศัย เนื่องจากอยู่สูงกว่าพื้นที่ น้ำไหลทรายมูล ทำให้เมื่อเกิดน้ำท่วมระดับน้ำจึง มีความสูงน้อยกว่า และ ลักษณะของดินมีความหนาแน่น แข็งแรงกว่า

สิทธิในการถือครองที่ดินจะพิจารณาจากโฉนดของเจ้าของที่ดิน หลักเขตส่วนใหญ่ เริ่มจากริมถนน บางที่เริ่มจากริมถนนเลียบบริเวณในหมู่บ้าน บางที่ก็เริ่มจากถนนสายนครสวรรค์ – โกรกพระ ยาว เรื่อยไปจนถึงแนวพื้นที่ดินแข็งริมแม่น้ำ ส่วนที่น้ำไหลทรายมูลไปจนถึงริมน้ำจะไม่มี โฉนด แต่เจ้าของที่อยู่ด้านหน้าจะได้กรรมสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์พื้นที่ส่วนนี้ได้

2. **ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต** คือ ภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการ ดำรงชีวิต โดยปัญหาเหล่านี้มีที่มาจากความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้แก่

2.1 ภูมิปัญญาในการปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ในช่วงฤดูน้ำหลาก

ในอดีตชาวบ้านใช้พื้นที่ ได้ถูกริเวณในการประกอบอาชีพ และทำหัตถกรรม เช่น ทอเสื่ออก หรือ ขูด ต่อ เรือ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ส่วนนี้ ถูกใช้เพื่อ การเก็บของ เช่น อุปกรณ์ในการ ประกอบอาชีพ ทำเกษตรกรรม อุปกรณ์จับปลา เรือ หรือใช้เป็นที่นั่งเล่น ทำให้สิ่งของที่ตั้งอยู่ใน พื้นที่ส่วนนี้ต้องมีน้ำหนักค่อนข้างเบา เพื่อให้สามารถเคลื่อนย้ายขึ้นไปไว้บนเรือนเมื่อเกิดน้ำท่วม ได้ สำหรับพื้นที่ระเบียงหรือชานเรือน ในเวลาปกติที่ที่ไม่มีการทำกิจกรรมใดๆ ก็ถูกใช้เป็นที่ทำ กิจกรรมแทบทุกอย่างแทนพื้นที่ได้ถูกริเวณที่น้ำท่วมจนเฉาะแฉะหรือเจ็จนองไปด้วยน้ำในช่วงฤดูน้ำ หลาก ลักษณะการปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่แบบ นี้มีอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นดินที่ จะกล่าวถึงต่อไป

นอกจากนี้เมื่อน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2485 ที่ระดับน้ำท่วมสูงถึงพื้นของตัวเรือน ทำ ให้ที่พักอาศัยเจ็จนองไปด้วยน้ำ เจ้าของเรือนมีวิธีการแก้ปัญหาพื้นที่สำหรับนอน โดยการนำแผ่น

ไม้กระดานที่เก็บเอาไว้ในบริเวณเรือน มาพาดระหว่างช่องหน้าต่างสองบานที่บริเวณมุมห้อง เหมือนเป็นยกพื้นชั่วคราวสำหรับใช้เป็นพื้นนอน จนกระทั่งระดับน้ำลดลง⁷

การเดินทางเข้าออกจากตัวเรือนมายังพื้นที่ ภายนอกเมื่อเกิดน้ำท่วม ของ ชาวบ้าน ที่มีวิธีแก้ปัญหาที่สัมพันธ์กับระดับน้ำท่วม กล่าวคือ เมื่อมีน้ำท่วมสูงประมาณ 30 ซม.(ประมาณ หัวเข่า) หรือมากกว่านั้นเล็กน้อย ซึ่งไม่สูงพอที่จะใช้เรือในการเดินทาง ชาวบ้านก็จะสร้างทางเดิน ที่เป็นโครงสร้างแบบชั่วคราว จากซานบันไดมายังพื้นที่แห้ง ทางเดินนี้สร้างขึ้นจากไม้(ส่วนใหญ่ เป็นไม้ที่ชาวบ้านเก็บไว้สำหรับต่อเติมเรือนมักเก็บไว้บริเวณใต้ถุน หรือภายในบริเวณเรือน) กับวัสดุ ที่มีอยู่ในบริเวณเรือน เช่น ยางรถยนต์เก่า ท่อซีเมนต์ หรือเป็นโครงที่เหล็กเชื่อมเป็นฐานสำเร็จรูป มาทำเป็นฐานทางเดินให้ยู่สูงกว่าระดับน้ำ โดยฐานของทางเดินจะวางอยู่ห่างๆกันตามความยาว ของไม้กระดาน การวางไม้กระดานใช้การวางซ้อนทับกันใ้หน้าหนักของไม้ทำหน้าที่ยึดกระดานแต่ ละแผ่นโดยไม้ ต้อง ตอกตะปู ชั่ว ทางเดินนี้สามารถใช้ได้เฉพาะช่วงที่มีน้ำท่วมสูงไม่มากนัก เนื่องจากระดับน้ำสูงขึ้นกระแสน้ำจะพัดพาไม้กระดานให้ลอยออกไปจากฐาน

ภาพที่ 40 ทางเดินชั่วคราวเมื่อเกิดน้ำท่วมของเรือนกรณีศึกษาที่ 4

⁷ สัมภาษณ์ นายสมพร เรือนไทย และมารดา , อาจารย์โรงเรียนบ้านเนินเปียง อำเภอ โกรกรพระ , 24 มิถุนายน 2551

ภาพที่ 41 ทางเดินชั่วคราวเมื่อเกิดน้ำท่วมของเรือนกรณีศึกษาที่ 5

2.2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปรับตัวในช่วงฤดูน้ำหลาก

ผลกระทบจากการเกิดน้ำท่วม ทำให้การดำรงชีวิตมีความยากลำบาก แต่ชาวบ้านก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงนี้ได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างของการปรับตัวนี้ได้แก่ การแก้ปัญหา การขาดแคลนน้ำสำหรับบริโภค ยามน้ำท่วม ของชาวบ้านจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว ที่ในอดีต การหาน้ำกินน้ำใช้ ส่วนใหญ่ได้มาจาก น้ำฝน และ แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นหลัก โดยน้ำใช้สามารถตักขึ้นมาจากแม่น้ำได้เลย ส่วนน้ำกินนั้นชาวบ้านใช้การเก็บกักน้ำฝน หรือการพายเรือ ออกไปตักน้ำจาก บริเวณ กลางแม่น้ำ ที่มีความสะอาดกว่าน้ำ ที่ริมตลิ่ง⁸ ปัจจุบันพบว่า ไม่มีการหาน้ำด้วยวิธี การพายเรือออกไปตักน้ำเช่นใน อดีตแล้ว เนื่องจาก น้ำกินน้ำใช้ ได้มาจากระบบประปาชุมชนของวัดเกาะหงษ์และวัดตะเคียนเลื่อน

ส่วนระบบไฟฟ้า และแสงสว่าง ก็ได้มาจากการเดินสายส่งไฟฟ้าของ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดนครสวรรค์ แต่ในอดีตแสงสว่างภายในเรือนได้ เกิดจากตะเกียงน้ำมันก๊าด หรือ ตะเกียงเจ้าพายุ ถ้าหากมีการเกิดขาดแคลน น้ำมันก๊าด ขึ้น สิ่งที่ชาวบ้านนำมาใช้ มาทดแทนคือ

⁸ สัมภาษณ์ นายสมพร เรือนไทย และมารดา , อาจารย์โรงเรียนบ้านเนินเปียง อำเภอ
โกรกพระ , 24 มิถุนายน 2551

น้ำมันปลา ที่ได้มาจากการเคี้ยวหัวปลาที่เหลือจาก การนำเนื้อปลามาทำ อาหารหรือทำ ปลาแห้ง
แล้ว⁹

ภาพที่ 42 ตะเกียงน้ำปลาที่ยังมีอยู่ในปัจจุบัน

โดยปลาที่สามารถนำมาเคี้ยวทำ น้ำมัน ได้แก่ ปลาสร้อย ปลาค้าว ปลาแดง ปลากด ปลาหมู ส่วนมากชาวบ้านนิยมใช้ปลาสร้อย เนื่องจากเป็น ปลาที่มีชุกชุมในแม่น้ำ เจ้าพระยา การทำน้ำมันปลาถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีตเกี่ยวกับการหาพลังงานทดแทนที่น่าสนใจประการหนึ่ง

นอกจากนี้ ยังมีภูมิปัญญา ที่เป็นเกร็ด ความรู้ทั่วไปอีกหลายประการ ตัวอย่าง เช่น การป้องกันสัตว์หรือแมลงที่หนีน้ำขึ้นมาบนเรือนในช่วงที่เกิดน้ำหลาก ชาวบ้านจะนำเศษผ้าชุบน้ำมันก๊าดมาพันรอบเสาเรือน ในแนวระดับที่สูงกว่าระดับน้ำ น้ำมันก๊าดจะช่วยขับไล่ และป้องกันสัตว์ไม่ให้ขึ้นมาบนเรือนได้ เป็นต้น

⁹ สัมภาษณ์ นายสุวิก พันธิรักษ์ , เจ้าของเรือนทรงฉัตรศึกษาที่ 1, 20 กรกฎาคม 2551.

3. **ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ เกษตรกรรม** คือภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ เกษตรกรรมของชาวบ้าน ที่สอดคล้อง กับความเปลี่ยนแปลงของสายน้ำ และสภาพแวดล้อม ในช่วงเวลาต่างๆ

ความน่าสนใจ เกี่ยวกับภูมิปัญญาเรื่องนี้ อยู่ที่การใช้พื้นที่ และความหลากหลายของชนิดพืชที่ปลูก กล่าวคือ หลังจากช่วงฤดูน้ำหลากผ่านพ้นไป และพื้นดินแห้งพอให้ทำการเพาะปลูกได้ ชาวบ้านที่มีสวนอยู่ริมแม่น้ำก็จะปลูกพืชประเภทข้าวโพดลงไปในพื้นที่เป็นอันดับแรก ต่อมาก็เป็นพริกโดยปลูกแซมเข้าไประหว่างแถวของข้าวโพด และเมื่อข้าวโพดกับพริกเจริญเติบโตได้ระดับหนึ่งแล้ว จึงทำการปลูกกล้วยไข่หรือกล้วยหอม เข้าไประหว่างแถวเป็นอันดับสุดท้าย หลังจากนั้นก็เก็บเกี่ยวพืชผลทั้งหมด แล้ว ก็เป็นช่วงฤดูฝนก่อนที่เข้าฤดูน้ำหลากพอดี ชาวบ้านจะทำการตัดวางพื้นที่สวนเตรียมเอาไว้ เพื่อให้ซากพืชถูก น้ำท่วมไหลออกไปจากพื้นที่ โดยที่สิ่งนี้เป็นวิธี การเตรียมที่ดินไว้ให้สามารถเพาะปลูกเมื่อน้ำลดลงได้ทันที¹⁰ การปลูกพืชในลักษณะนี้จึงเป็นการใช้พื้นที่ที่ได้ประโยชน์คุ้มค่าที่สุด

ปัจจุบันได้มีการนำต้นกล้วยที่ออกเครือแล้วมาผลิต เป็นกระดาษใยกล้วย (มีลักษณะคล้ายกระดาษ) เพื่อเป็นการเพิ่ม มูลค่าให้กับผลผลิตทางการเกษตร ไม่ให้ถูกทิ้งไปโดยเปล่าประโยชน์

สำหรับการปลูกไม้ยืนต้นในบริเวณที่อาจเกิด ที่น้ำท่วมได้ ชาวบ้านจะเลือกปลูกพืชที่มีความต้านทานกระแสน้ำ และทนทานกับการที่รากต้องแช่อยู่ในน้ำช่วงเวลาหนึ่ง เช่น มะกอกน้ำ มะปราง เป็นต้น ส่วนมะพร้าวที่มัก ปลูกตามพื้นที่ริมแม่น้ำ โดยทั่วไป กลับไม่ได้รับความนิยมนัก เนื่องจากมะพร้าวมักถูกน้ำท่วมเสียหายจนหมดในช่วงปีแรกที่ทำการปลูก

นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาในอดีต เมื่อครั้งที่ชาวบ้านยังทำการเกษตรบนเกาะหงษ์¹¹ ซึ่งภูมิปัญญาเรื่องนี้ก็มีความเกี่ยวข้องกับ ฤดูน้ำหลาก ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ชาวบ้านที่มีพื้นที่เกษตรกรรมบนเกาะ และตามแนวริมแม่น้ำ จะมีการทำแนวรั้วสำหรับป้องกัน **กอสนุ่น** ที่ลอยมาตามน้ำออกมาจากบึงบอระเพ็ด สนุ่น คือ วัชพืช น้ำที่ขึ้นอยู่ในบึงสามารถลอยน้ำได้ เมื่อถึงช่วงน้ำหลากทางบึงก็จะทำการตัดวางวัชพืชเหล่านี้ให้ลอยตามน้ำออกมาเพื่อไม่ให้ท้องบึงตื้นเขิน กอสนุ่นนี้หากขึ้นไปเกยบนดิน การกำจัดออกไปจะทำได้ยากมากหรือทำให้ไม่สามารถเพาะปลูก พืชได้เลย

¹⁰ สัมภาษณ์ นายณรงค์เดช น้อยฉิม , เจ้าของเรือนกรณีศึกษาที่ 6 , 21 สิงหาคม 2551.

¹¹ สัมภาษณ์ นายสุวิทย์ พันธิรักษ์ , เจ้าของเรือนกรณีศึกษาที่ 1, 20 กรกฎาคม 2551.

เนื่องจากกอสุ่นมีขนาดใหญ่และหนาแน่น มากจนคนสามารถขึ้นไปยืน ได้โดยไม่จมน้ำ วิธีการป้องกันกอสุ่นของชาวบ้าน คือ การสร้าง แนวรั้วจากไม้ไผ่ โดยใช้ซอไผ่ (ส่วนโคนของลำไม้ไผ่) ทำเป็นเสาตอกปักลงไปบนดินแล้วจึงนำลำไม้ไผ่มาผูกติดกับเสาด้วยเชือก เนื่องจากแนวของลำไม้ไผ่นี้ ลอยน้ำได้ ทำให้แนวของรั้ว สามารถลอยขึ้นลงตามระดับความเปลี่ยนแปลงของน้ำได้ตลอดเวลา รั้วนี้ทำหน้าที่กันไม่ให้กอสุ่นลอยเข้าไปในพื้นที่ ชาวบ้าน จึงสามารถ ดันกอสุ่น ให้ลอยตามน้ำต่อไปได้

4. **ภูมิปัญญาในการคมนาคม** คือภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเดินทางสัญจรของชาวบ้านที่สามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสมในแต่ละช่วงเวลา

กล่าวคือ เมื่อเริ่มเข้าสู่ปลายฤดูฝน ชาวบ้านจะนำเรือที่จอดเก็บไว้ได้ถูเรือออกมาทำความสะอาด ทำการชันยาและอุดรอยรั่วบนลำเรือ เรือเหล่านี้มีทั้งเรือพายม้า เรือหมู เรือมาด ที่เรือบางลำอาจมีอายุเกือบ 100 ปี เลยทีเดียว เมื่อระดับน้ำเริ่มขึ้นสูง รถจักรยานยนต์และรถยนต์จะถูกนำไปจอดไว้บนพื้นที่สูง เช่น บริเวณริมถนนสายนครสวรรค์ – โกรกพระ หรือในบริเวณวัดเกาะหงษ์ โดยเจ้าของมักนำไปฝากไว้ตามบ้านญาติพี่น้องหรือคนรู้จัก จนเมื่อน้ำสูงท่วมถนนชาวบ้านก็จะใช้เรือเป็นพาหนะสำหรับเดินทางในละแวกชุมชนแทน

ภาพที่ 43 การใช้เรือเป็นพาหนะในเรือนครณศึกษาที่ 6

หากต้องการ เดินทาง ไปยังที่อื่นพวกเขาจะใช้การพายเรือไปยังที่ที่จอดรถไว้ แล้ว จึงเปลี่ยนไปใช้รถสำหรับเดินทางในช่วงต่อไป ในทางกลับกัน หากเป็นการเดินทางกลับมา เรือก็จะใช้การเดินทางด้วยรถมาจนถึงริมถนน แล้วจึงพายเรือกลับเข้าเรือ

การใช้เรือ ในพื้นที่แห่งนี้มีมาตั้งแต่ เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานแล้ว สิ่งนี้ เป็นการ เพาะบ่มความสามารถเชิงช่างในการสร้างเรือ ให้กับชาวบ้าน ไปในตัว ด้วย แต่ปัจจุบัน ความรู้แขนงนี้กำลังเลือนหายไปเนื่องจากชาตผู้ที่จะสืบทอดองค์ความรู้ และเรือพื้นบ้านกำลังถูกแทนที่ด้วยเรือไฟเบอร์กลาสที่มีราคาถูก และหาได้ง่ายกว่า

บทที่ 5 การวิเคราะห์ผลจากการศึกษา

การวิเคราะห์ผลที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม

หลังจากทำการลงพื้นที่ศึกษา บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์แล้ว ข้อมูลที่ได้สามารถสรุปและทำการวิเคราะห์ ในประเด็นน่าสนใจ 3 ประเด็น คือ

1. รูปแบบของเรือน การแก้ปัญหา และพัฒนาการของเทคโนโลยีการก่อสร้าง ที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
2. ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรม
3. พัฒนาการ และความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. รูปแบบของเรือน การแก้ปัญหา และพัฒนาการของเทคโนโลยีการก่อสร้าง ที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐาน บ้านเกาะหงษ์ มีลักษณะการกระจายตัว เป็นแนวยาวขนานไป กับริมแม่น้ำ ทั้งสองฝั่ง โดยทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ คือบ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง ส่วนฝั่งตะวันออกคือพื้นที่ของ ตำบลกลางแดด อำเภอเมือง ทั้งสองชุมชนอยู่ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อทำการวิเคราะห์การกระจายตัวของเรือนในพื้นที่พบว่า แนวริมแม่น้ำ เป็นพื้นที่ส่วนแรกที่มีการตั้งอาคารบ้านเรือน โดยสังเกตจากลักษณะและอายุของเรือน ส่วนการกระจายตัวของชุมชนเป็นการกระจายออกจากริมแม่น้ำ มีการเชื่อมต่อพื้นที่ริมน้ำกับพื้นที่ส่วนอื่นๆ ด้วยถนนสายเล็กๆ ที่วิ่งขนานเลียบริมแม่น้ำ ถนนนี้ทำหน้าที่ เป็นแนวสัญจรหลักของคนในชุมชน ตลอดแนวพื้นที่ริมถนนสายนี้ในปัจจุบันมีการปลูกเรือนขนานไปทั้งสองฝั่งคล้ายกับบริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำ

ลักษณะการใช้ที่ดินในชุมชนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมสลับกับเรือนพักอาศัย โดยพื้นที่ริมแม่น้ำที่น้ำท่วมถึงส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่เกษตรกรรม พืชที่ปลูกได้แก่ พริก ข้าวโพด และกล้วย ส่วนสวนที่อยู่ในพื้นที่ที่สูงกว่ามักปลูกไม้ผลยืนต้นประเภท ละครุด และมะปราง และพื้นที่ส่วนที่อยู่สูงที่ที่เป็นพื้นที่ดินแข็งจะใช้เป็นพื้นที่ปลูกเรือนของชาวบ้าน การตั้งถิ่นฐานลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงการใช้น้ำในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน และใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่ง

สถาปัตยกรรม

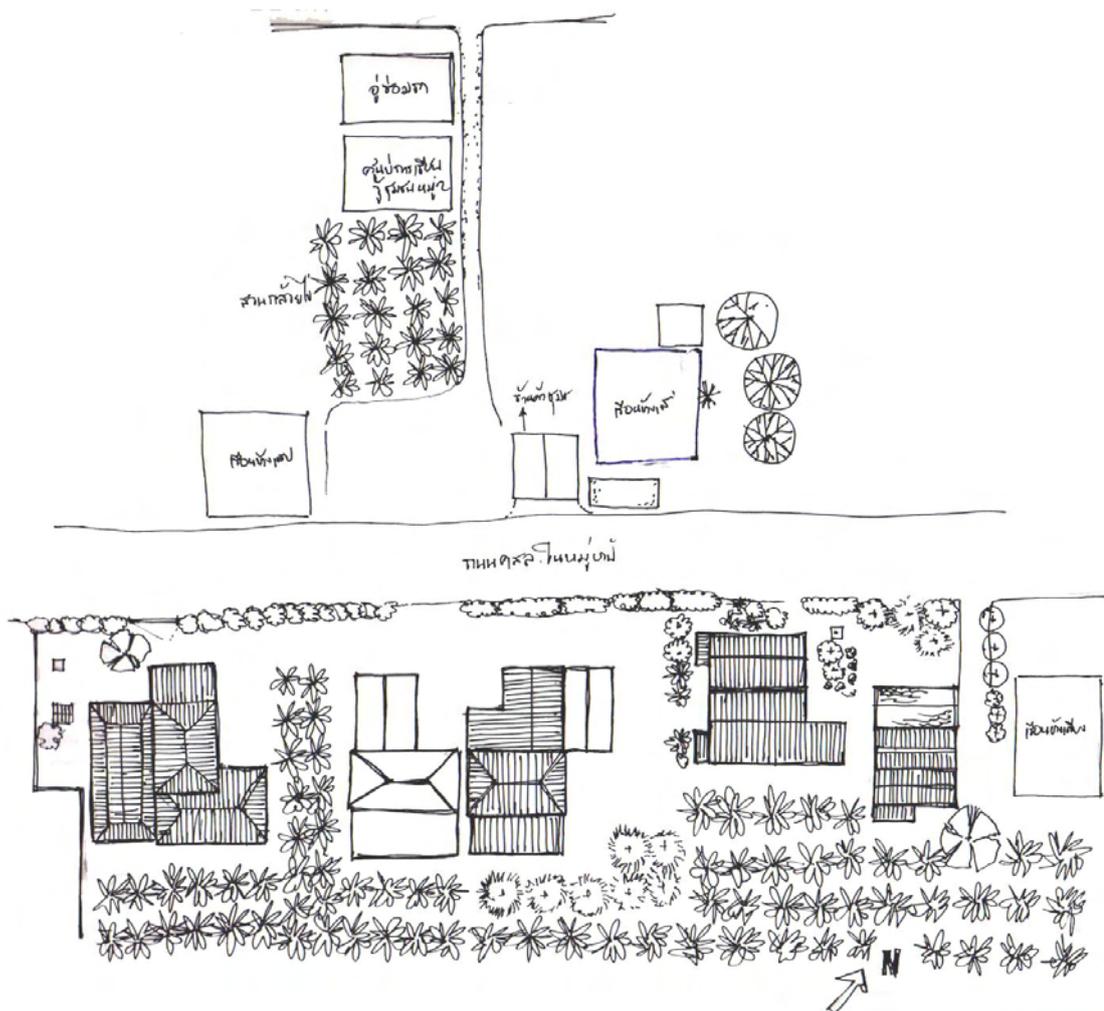
รูปแบบของเรือนพักอาศัยส่วนใหญ่เป็นเรือนใต้ถุนสูง เพื่อให้สามารถอยู่อาศัยในช่วงฤดูน้ำหลากได้ และในช่วงเวลาปกติ ชาวบ้านยังสามารถใช้ใต้ถุนเรือนเป็นที่เก็บของ หรือเป็นที่พักผ่อนได้อีกด้วย

เรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนเครื่องสับ แห้งไม้ที่เป็นวัสดุก่อสร้างจะอยู่ในเขตอำเภอลาดยาว และกิ่งอำเภอแม่วงก์ หรือหาซื้อได้จากแพซุงที่ล่องลงมาจากภาคเหนือ แต่เดิมในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์มีโรงเลื่อยแปรรูปไม้ตั้งอยู่ในคลองใกล้กับวัดเกาะหงษ์ ซึ่งในปัจจุบันไม่มีคลอง และโรงเลื่อยปรากฏอยู่แล้ว ไม้ที่นำมาใช้ในการก่อสร้าง ได้แก่ ไม้สัก ไม้แดง ไม้มะค่า บางครั้งมีการนำไม้ในพื้นที่ เช่น ไม้มะม่วง มาใช้ควบคู่ไปด้วย

การวางผังเรือนมักหันด้านหน้าเรือนเข้าหาแม่น้ำ เนื่องจากเป็นเส้นทางสัญจรหลัก แต่เมื่อมีการตัดถนนขึ้นในภายหลัง และการคมนาคมทางน้ำลดความสำคัญลง เรือนในยุคต่อมาจึงหันหน้าเรือนเข้าหาถนนแทน รวมถึงเรือนยุคแรกที่หันหน้าให้กับแม่น้ำ เจ้าของเรือนก็ทำการย้ายบันไดทางขึ้นมาจากด้านถนน แล้วจึงทำระเบียงเชื่อมตัวเรือนกับทางเข้าเสียใหม่ รูปแบบการปรับเปลี่ยนทางขึ้นเรือนนี้ พบอยู่ในเรือนกรณีศึกษาที่ 4 ที่ทางขึ้นเรือนในปัจจุบัน ตั้งอยู่ด้านหลังของเรือนติดกับห้องเก็บของ ที่ในอดีตเคยใช้เป็นห้องครัวบนเรือน

ลักษณะการรวมกลุ่มของเรือน เป็นการรวมกลุ่มแบบ เครือญาติ กล่าวคือ เรือนที่อยู่ใกล้กันมักเป็นเครือญาติกัน หรือเป็นพี่น้องกัน เรือนเหล่านี้จะสร้างเรียงไปตามแนวที่ดินเดียวกัน 2-3 หลัง หรือบางครั้งก็จะปลูกเป็นเรือนลักษณะเดียวกันคล้ายกับเรือนแฝด เนื่องจากเจ้าของเรือนทั้งสองหลัง เป็นพี่น้องกัน เรือนลักษณะนี้จะมีชานเรือน เป็นทางเดินเชื่อมต่อกันได้ หรือมีประตูที่สามารถเปิดถึงกันระหว่างเรือนได้

รูปแบบการรวมกลุ่มเรือนลักษณะนี้ส่งผลต่อการวางผังบริเวณ คือ ทำให้เรือนแต่ละหลังมักไม่มีรั้วแบบถาวร แต่จะเป็นแนวรั้วต้นไม้แทน เพื่อบอกขอบเขตของที่ดินเท่านั้น ทำให้เมื่อเกิดน้ำท่วม กระแสน้ำจึงสามารถไหลผ่านแนวรั้วแบบนี้ไปได้ และน้ำไม่ท่วมขังเป็นเวลานาน ต่างจากแนวรั้วคอนกรีตในปัจจุบันที่ขวางการไหลของน้ำ เมื่อฝนตกเข้ากับการถมที่ดินให้สูงเพื่อสร้างเรือนในยุคหลัง ทำให้ น้ำไม่สามารถไหลผ่านได้ดังเดิม เกิดการท่วมขังในพื้นที่ที่ต่ำกว่าเป็นเวลานาน

แผนผังที่ 18 การตั้งเรือนในพื้นที่ จากกรณีศึกษาที่ 4-7 ที่เป็นการตั้งเรือนในหมู่เครือญาติ

ระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ และระบบสุขภาพ

เมื่อครั้งที่พื้นที่แห่งนี้ยังไม่มีน้ำประปาและไฟฟ้าใช้ ชาวบ้านต้องใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ และสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต โดยที่น้ำสำหรับอุปโภคบริโภคได้ ส่วนใหญ่ได้ มาจากแม่น้ำ และน้ำฝน ส่วนแสงสว่างได้มาจากตะเกียงน้ำมันก๊าดหรือน้ำมันปลา จนเมื่อมีการวางระบบประปา หมู่บ้านและมีไฟฟ้าเข้ามา ในช่วงปีพ.ศ. 2512 – 2513 ชาวบ้านจึงหันไปใช้ระบบสาธารณูปโภค ของทางภาครัฐจนหมด เนื่องจากมีความสะดวกสบายกว่า จากการเกิดน้ำท่วมในพื้นที่เป็นประจำ ทุกปี ทำให้ การติดตั้งการติดตั้งก๊อกน้ำและอุปกรณ์ไฟฟ้า ภายในเรือนจึง ต้องสัมพันธ์กับสภาพ ความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ตำแหน่งที่ติดตั้ง ต้องอยู่ในที่สูงกว่าระดับน้ำ

ท่วมถึง หรือต้องติดตั้งให้สามารถเปลี่ยนแปลงโยกย้าย ตำแหน่งได้ แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของชาวบ้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในพื้นที่ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

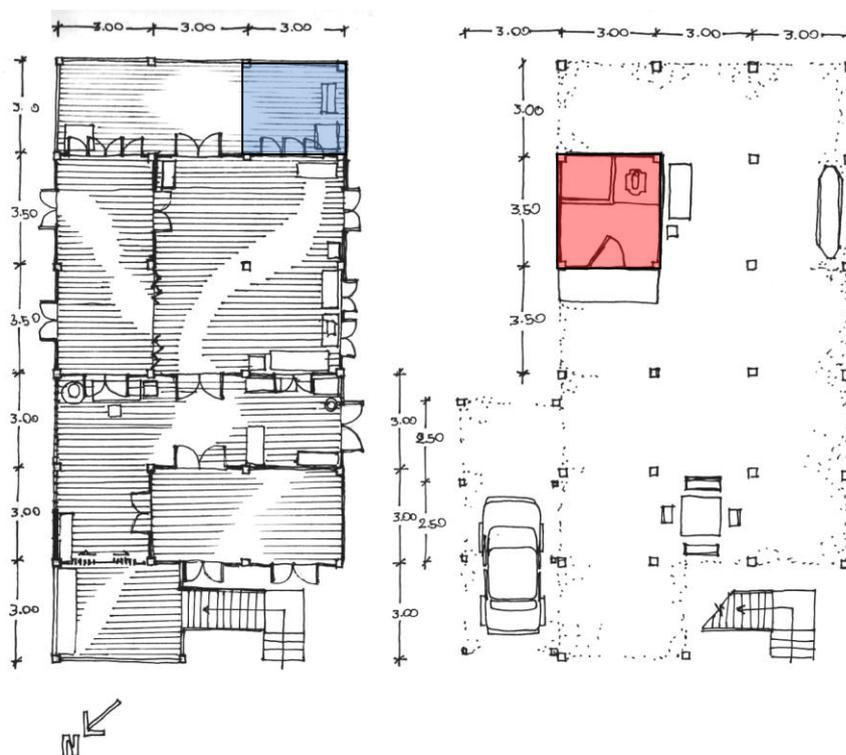

ภาพที่ 44 ระบบประปาหมู่บ้าน บ้านเกาะหงษ์ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณ
วัดเกาะหงษ์

ส่วนห้องน้ำ - ส้วม ในสมัยก่อนมักใช้วิธีไปทุ่งหรือขุดส้วมหูลุม ลักษณะของห้องส้วม แบบนี้ คือ การขุดหลุมลงไปดิน ก่อนจะนำไม้มาพาดปากหลุมสำหรับเป็นที่เหยียบ (ส้วมแบบนี้ถูกพัฒนาเป็นส้วมซีเมนต์ในเวลาต่อมา) มีการกั้นผนังเพื่อบังสายตา ผนังห้องน้ำ - ส้วมมีลักษณะเป็นสังกะสี 3 ด้าน มีประตูเข้าออก อีก 1 ด้าน ส้วมลักษณะนี้ใช้งานไม่ได้เมื่อเกิดน้ำท่วม ชาวบ้านจะแก้ปัญหาโดยการถ่ายลงน้ำ หรือถ่ายใส่ภาชนะก่อนจะปล่อยลงน้ำไป

หลังจากมีการเปลี่ยนเป็นส้วมซีเมนต์แล้ว ส่วนใหญ่ก็ยังประสบปัญหาเช่นเดียวกัน เนื่องจากชาวบ้านมักสร้างห้องน้ำ - ส้วม ในบริเวณชั้นล่างของเรือน หรือในบริเวณเรือน ทำให้ เมื่อเกิดน้ำท่วมห้องน้ำ - ส้วมจะถูกน้ำท่วม หรือราดน้ำไม่ลง แต่ห้องน้ำ - ส้วมที่อยู่บนเรือนจะ ไม่ประสบปัญหาเหล่านี้มากนัก ชาวบ้านที่ประสบปัญหาจึงต้องไปใช้ห้องส้วมที่ทางราชการจัดให้ (ห้องส้วมลอยน้ำ)หรืออาจไปขอใช้ห้องส้วม ของเพื่อนบ้านข้างเคียง หรือบางครั้งก็ใช้วิธีถ่ายใส่ภาชนะแล้ว

ปล่อยไปตามน้ำ เช่นในอดีต ปัญหาในเรื่องนี้ทำให้เจ้าของเรือนหลายหลังมีความต้องการที่จะสร้างห้องน้ำ-ส้วมใหม่บนเรือน

แผนผังที่ 19 แสดงผังเรือนกรณีศึกษาที่ 4 และความต้องการต่อเติมเรือนในอนาคต

ห้องน้ำ-ส้วมเดิม และตำแหน่งที่จะสร้างห้องน้ำ-ส้วม ใหม่

รูปแบบของเรือน

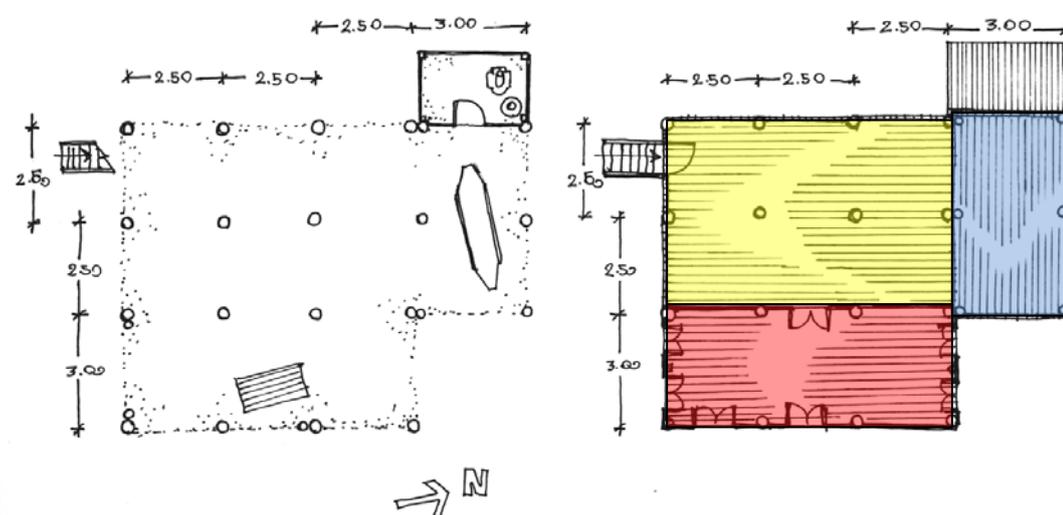
จากการสำรวจเบื้องต้นในพื้นที่แห่งนี้พบว่า มีเรือนพื้นถิ่นหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นเรือนทรงไทยหลังคาทรงสูงหรือแบบจั่วสูง เรือนแบบจั่วแบน เรือนปั้นหย่า และเรือนลูกผสมระหว่างเรือนทั้งหลายแบบ เมื่อศึกษาในเชิงลึก ก็พบว่า เรือนเหล่านี้มีพัฒนาการของรูปแบบเรือนที่ทำให้สามารถจำแนกอายุ และลักษณะการก่อสร้างเรือนเป็นยุคต่างๆได้ดังนี้

1. เรือนยุคแรก

เป็นเรือน เครื่อง สับทรงไทยใต้ถุนสูง หลังคาจั่ว สูง มีทั้งแบบเรือนจั่วเตี้ย และแบบเรือนจั่วแผด ส่วนใหญ่มีขนาด 3 ห้อง และมีการขายคานยื่นยาวออกมาเพื่อกันน้ำฝน เรือนบางหลังบริเวณด้านสกัดอาจมีการยื่นชายคาเพิ่มเติมออกมาเพื่อกันฝนสาด นอกจากนี้ยังนิยมที่ต่อชานยื่นออกไปในบริเวณหน้าห้อง เพื่อใช้เป็นที่นั่งเล่นและทำกิจกรรมใน ครัวเรือน ฝาผนังเรือนมักเป็นฝาปะกน หรือฝาสำหรับ

ช่องประตู มักเป็นประตูแบบบานเปิดคู่ ธรณีประตูสูง หรือเป็นประตู แบบเพ็ญ ที่สามารถเปิดกว้างได้จนสุด ทั้งยังมีความสวยงามที่งานแกะสลัก หรือฉลุไม้เป็น ลวดลายเครือเถา บานบานเพ็ญและช่องระบายอากาศด้านบน

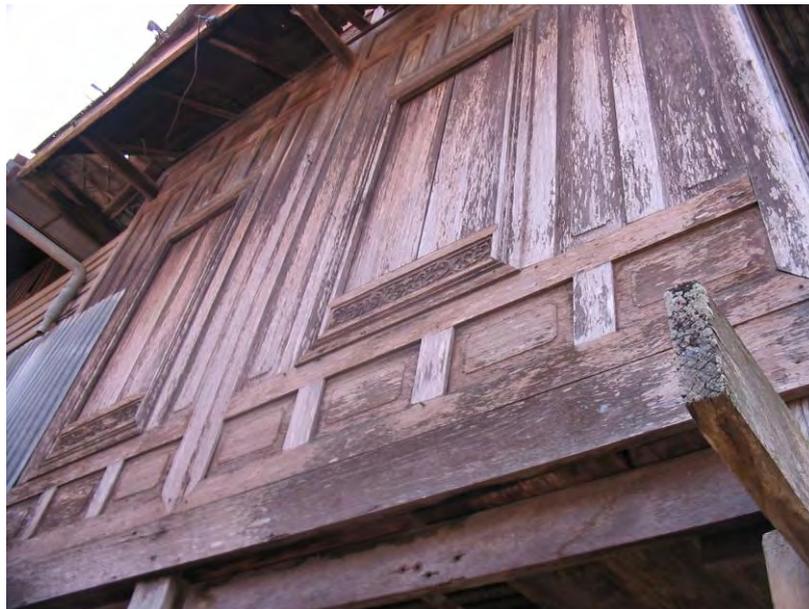
หน้าต่างเป็นแบบบานเปิดคู่ มีทั้งที่เป็นกรอบสี่เหลี่ยมและกรอบห้าเหลี่ยม (หน้าต่างเรือนแบบกรอบห้าเหลี่ยมนี้คาดว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน)บริเวณหย่องกรอบหน้าต่างด้านล่าง มักมีการสลักลวดลายเครือเถาอย่างสวยงาม หลังคาเป็นแบบจั่วแหลมโครงสร้างไม้ มุงด้วยกะเบื้องดินขอ เรือนในยุคนี้มีอายุประมาณ 100 ปี

แผนผังที่ 20 การแบ่งพื้นที่ตามลักษณะการใช้งานของเรือนกรณีศึกษาที่ 3

ส่วนพื้นที่เรือนไทย ■■■■■ พื้นที่ชานเรือนที่ใช้สำหรับทำกิจกรรมบนเรือน ■■■■■
และส่วนพื้นที่ครัวที่ต่อเติมในยุคหลัง ■■■■■ ของเรือนกรณีศึกษาที่ 4

ในอดีตเรือน พื้นถิ่นลักษณะนี้มีจำนวนมาก มายนับสิบหลัง ส่วนใหญ่พบอยู่ในพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำ แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ได้มีพ่อค้าจากต่างถิ่นเข้ามาจำนวนมากซื้อเรือนเก่าจากชาวบ้าน เพื่อนำไปรีดขายเป็นไม้เก่าให้กับผู้ที่สนใจ เพื่อนำไปประดับตกแต่งเรือน ชิ้นส่วนของเรือนที่เป็นที่นิยม คือ หน้าจั่ว ฝาเรือนโดยเฉพาะฝาเรือนแบบฝาเพ็ญ เรือนแบบนี้มักมีขนาดเล็ก ไม่เพียงพอกับการใช้สอยพื้นที่ภายใน การดูแลรักษาค่อนข้างยาก ทั้งยังขาดแคลนช่างฝีมือและวัสดุในการก่อสร้าง ในปัจจุบันจึงไม่ค่อยมีผู้นิยมปลูกเรือนลักษณะนี้นักในปัจจุบัน

ภาพที่ 45 รายละเอียดของฝาเรือน และลายสลักเครื่องเกาบนหย่องของหน้าต่างใน
เรือนยุคแรก

ภาพที่ 46 เรือนในกรณีศึกษาที่ 3 จัดว่าเป็นเรือนยุคแรก

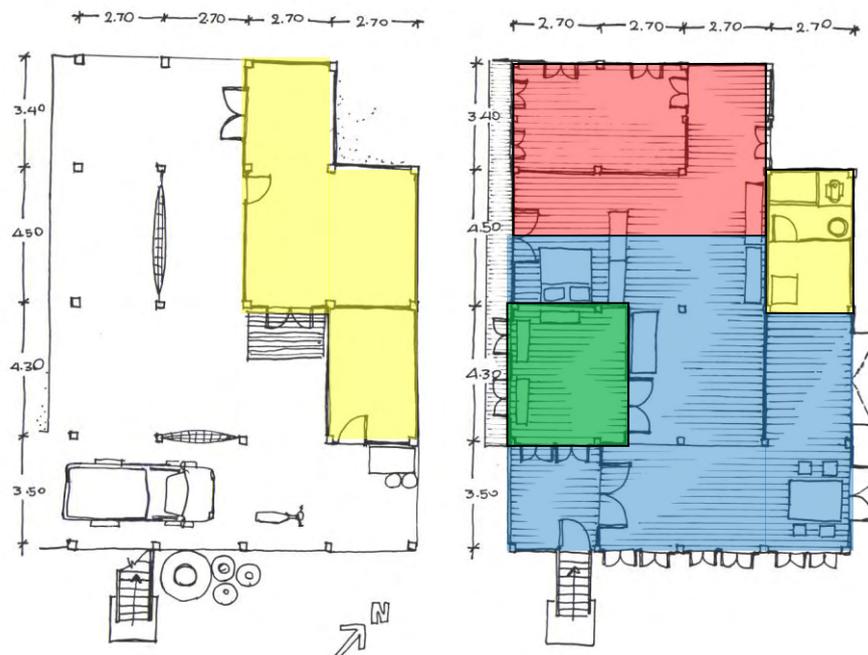

ภาพที่ 47 เรือนยุคแรกในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์

2. เรือนในยุคที่สอง

เป็นเรือนที่พัฒนาขึ้นจากเรือนในยุคแรก กล่าวคือ เป็นเรือนแบบยุคแรก ที่มีการขยายพื้นที่ใช้สอยภายใน โดยใช้ การสร้างฝาเรือนชั้นใหม่ แล้วจึงใส่หลังคาในส่วนที่ขยายของชานเรือนเดิม ในเรือนบางหลังอาจมีการ ต่อเติมชานเรือนใหม่อีกด้วย ทำให้เรือนที่มีการขยายพื้นที่ลักษณะนี้มองดูคล้ายกับเรือน จั่วแปด ที่มีทั้งจั่วสูง กับจั่วแบนในหลังเดียวกัน รูปแบบของส่วนที่ต่อเติมใหม่นี้ ฝาเรือนมักเป็นฝาปะกนหรือฝาไม้ตีตามนอนซ้อนเกล็ด ส่วนหลังคาที่เป็นทรงจั่วแบนมุงด้วยกระเบื้องดินขอ หรือกระเบื้องวาว ที่มักถูกเปลี่ยนเป็นหลังคาสังกะสีในภายหลัง แนวรอยต่อระหว่างหลังคาเดิมกับส่วนที่ต่อเติมขึ้นใหม่ จะมีการใส่รางน้ำ เพื่อกันน้ำรั่วซึม ในอดีตจะใช้ แผ่นไม้ต่อกันเป็นรางก่อนจะเปลี่ยนมาใช้แผ่นสังกะสีทำเป็นรางน้ำดังในปัจจุบัน

บางเรือนก็อาจ ใช้การรื้อหลังคาจั่วสูงแบบเรือนทรงไทย ออกแล้วจึงใส่หลังคาจั่วแบนเข้าไปแทน ก่อนจะทำการต่อเติมผนังและหลังคาของส่วนชานเรือน การต่อเติมพื้นที่ นี้ อาจทำควบคู่ไปกับการเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาจากกระเบื้องดินขอมาเป็นสังกะสี เนื่องจากหลังคาเดิมอาจมีการชำรุดเสียหายหรือเพื่อแก้ปัญหาการรั่วซึมของน้ำ ระหว่างหลังคาจั่วแหลมเดิม กับหลังคาจั่วแบนที่ทำขึ้นใหม่ในภายหลัง พื้นที่ในส่วนที่ขยายออกมาใหม่นี้ มักถูกใช้เป็นที่พักอาศัยของสมาชิกที่เพิ่มขึ้น และในเรือนบางหลังอาจ จะ ปรับใช้พื้นที่เรือนหลังเก่า เป็นที่เก็บของ หรือห้องนอน ของสมาชิกฝ่ายหญิงในครอบครัว อายุของเรือนในยุคนี้จะอยู่ที่ประมาณ 70 -100 ปี

แผนผังที่ 21 การต่อเติมพื้นที่ภายในในเรือนกรณีศึกษาที่ 1 แบ่งตามอายุ

ส่วนของเรือนไทยเดิม และชานเรือนเดิม ■ ส่วนที่ต่อเติมครั้งที่ 2

■ ส่วนที่ต่อเติมครั้งที่ 3 ■ และส่วนที่กั้นห้องใหม่ ■

ภาพที่ 48 เรือนในกรณีศึกษาที่ 1 จัดว่าเป็นเรือนในยุคที่สอง

ภาพที่ 49 เรือนในยุคที่สองในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์

3. เรือนในยุคที่สาม

เรือนในยุคนี้มีความแตกต่างไปจากเรือนในสองยุคแรกอย่างมาก คือ มีลักษณะเป็นเรือนเครื่องสบบทงบันหย่า ที่ใช้ไม้เป็นวัสดุก่อสร้างหลัก ภายในมีการกั้นห้อง 1 – 2 ห้องสำหรับเป็นห้องนอน หรือที่เก็บของ กว้างพื้นที่ภายใน เรือนจะใช้ฝาเรือน แบบฝาเพ็ยม ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ภายในเรือนเพื่อความเหมาะสมกับการใช้งานได้ เช่น เมื่อต้องการพื้นที่ขนาดใหญ่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น ส่วนฝาเรือนภายนอกจะเป็นฝาปะกน มีการเจาะช่องระบายอากาศเป็นลวดลายเครือเถาอย่างสวยงาม แต่บางเรือนก็อาจเป็นฝาไม้แบบตีตามนอนซ้อนเกล็ด สลับกับฝาไม้ตีตามตั้ง

ในเรือนบางหลังมีการแยกพื้นที่ส่วนครัวรวมทั้งฝืนหลังคาออกจากเรือนหลัก พื้นที่ทั้งสองส่วนจะเชื่อมต่อกันด้วย ทางเดิน แต่ในเรือนบางหลังอาจคลุมพื้นที่ทั้งสองส่วนไว้ด้วยฝืนหลังคาฝืนเดียว ทำให้เมื่อมอง ดูจากภายนอกจะเห็นเป็นเรือนบันหย่าขนาดใหญ่ หลังคามักมุงด้วยกระเบื้องดินขอ หรือกระเบื้องว่าว ซึ่งอาจถูกเปลี่ยนเป็นสังกะสีในภายหลัง เรือนในยุคนี้มีอายุประมาณ 60 - 80 ปี

ภาพที่ 51 เรือนในยุคที่สามในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์

4. เรือนในยุคที่สี่

เป็นเรือนหน้าจั่วแบบที่รูปแบบเรือน มีความสมถะเรียบง่ายกว่าเรือนในยุคอื่นๆ วัสดุก่อสร้างใช้ไม้เป็นหลัก ภายในเรือนจะมีการกั้นพื้นที่ 1-2 ห้อง สำหรับเก็บของ และใช้เป็นห้องนอน ฝาภายในเรือนอาจเป็นฝาเพี้ยม หรือ ฝาไม้ตีตามนอนซ้อนเกล็ด โครงคร่าไม้ ส่วนภายนอกอาจเป็นฝาไม้ตีตามนอนซ้อนเกล็ด เพียงอย่างเดียว หรืออาจผสม กับฝาไม้ตีตามตั้งซ้อนเกล็ดก็ได้ หลังคาเป็นทรงจั่วแบน ไม่มีหน้าจั่ว มุงหลังคาด้วยสังกะสี ช่วงอายุของเรือนยุคนี้จะอยู่ที่ประมาณ 40 - 60 ปี

ความน่าสนใจประการหนึ่งของเรือนในยุคนี้ คือ การที่เริ่มมีการนำแผ่นกระจกมาใช้ ในการก่อสร้าง โดยนำมาใช้เป็นส่วนของช่องแสงบริเวณด้านบนบานหน้าต่าง เพื่อนำแสงสว่างเข้ามาในตัวเรือน ทำให้ภายในเรือนสว่างขึ้นแม้ไม่เปิดหน้าต่าง ต่างกับเรือนในยุคแรกๆ ที่ภายในเรือนค่อนข้างมืดเมื่อปิดหน้าต่าง สิ่งนี้แสดงถึงการนำวัสดุเชิงอุตสาหกรรมเข้ามาใช้ในการก่อสร้างเรือน พื้นดินได้อย่างสอดคล้องและไม่ทำลายรูปแบบ และการใช้สอยภายในตัวเรือนมากนัก

ภาพที่ 52 เรือนในยุคที่สี่ในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์

ภาพที่ 53 เรือนในยุคที่สี่ในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์

5. เรือนในยุคที่ห้าหรือยุคปัจจุบัน

มักเป็นเรือนลูกผสม ครึ่งตึก ครึ่งไม้ บางหลังมีการนำรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก มาผสมรวมกับสถาปัตยกรรม เรือนพื้นถิ่น บางหลังมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับเรือนแบบเก่า แต่มี

ความแตกต่างกันในด้านของวัสดุ และเทคโนโลยีในการก่อสร้าง ทำให้มีรูปแบบที่หลากหลายมากกว่าเรือนในยุคอื่นๆ เรือนในยุคนี้มักเป็นเรือนเสาสูงหรือเรือนยกพื้นสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม

ภาพที่ 54 เรือนในยุคที่ห้า หรือเรือนยุคปัจจุบันในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์

ภาพที่ 55 เรือนในยุคที่ห้า หรือเรือนยุคปัจจุบันในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์

นอกจากนี้เรือในยุคนี้อาจได้มีการนำองค์ประกอบของเรือในยุคก่อน เช่น ฝาเรือ หรือหน้าจั่ว มาใช้เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมหรือประดับตกแต่งภายในเรือด้วย ในด้านของวัสดุและเทคโนโลยีในการก่อสร้างเรือมักใช้คอนกรีต เหล็ก และการก่ออิฐฉาบปูน เป็นหลัก ส่วนไม้ถูกลดความสำคัญลงเหลือเพียงการนำมาใช้เป็นองค์ประกอบบางส่วน เช่น ประตู หน้าต่าง พื้น หรือใช้เป็นส่วนประดับตกแต่ง

จากการศึกษายังพบอีกว่ารูปแบบของเรือที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นบางครั้งไม่สอดคล้องกับอายุของเรือ ยกตัวอย่างเช่นเรือที่มีอายุ 100 ปี หรือเรือที่สร้างขึ้นในยุคแรกๆ บางหลังกลับมีลักษณะหรือรูปแบบคล้ายกับเรือในยุคที่สามหรือสี่ โดยมีสาเหตุมาจากการซ่อมแซมเรือเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับเรือที่สร้างในยุคหลัง จากการขาดแคลนไม้ที่ใช้เป็นวัสดุในซ่อมแซมเรือหรือช่างฝีมือที่มาซ่อมแซมเรือเหล่านั้นไม่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับวิธีการก่อสร้างเรือยุคก่อนๆ

พิธีกรรมและคติความเชื่อ¹

ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการปลุกเรือต้องทำ ในเดือนคู่ เช่น เดือนสี่ เดือนหก ที่เป็นช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว แต่ไม่นิยมปลุกเรือในช่วงเดือนสิบ เนื่องจากอยู่ในฤดูฝนมีน้ำท่วมขัง ตัวเรือนนิยมใช้เสาเรือน 9 ต้น หรือ 12 ต้น มีพิธีลงเสาเอก และเสาโท ตามเวลาฤกษ์ที่เป็นมงคล โดยชุดหลุมปักเสาพรหมน้ำมนต์ ใส่ใบทอง ใบเงิน ใบนาก เงินทอง และหอยเบี้ย ไว้ในกำหลุม นำผ้าสามสี ต้นกล้วย ต้นอ้อย ผูกไว้ที่ปลายเสา ปิดทองคำเปลว คล้องสร้อยทองคำ เช่นไหว้โดยใช้หัวหมู ไก่ต้ม เหล้า ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว และรูปเทียน เมื่อได้เวลาตามฤกษ์แล้วก็สวดชยันโต โห่ 3 ลา (โห่ 3 ครั้ง) การปลุกเรือนนิยมยกพื้นใต้ถุนสูง และก่อนเข้าอยู่อาศัยต้องทำบุญขึ้นบ้านใหม่ นิมนต์พระ 9 รูป มาประกอบพิธีทำบุญเรือน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย ในบริเวณเรือบางหลังมีการตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ เพื่อให้พระภูมิตอยปกปักรักษาเรือ และคุ้มครองผู้อยู่อาศัย

¹ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ,
วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์
(กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษา กรมศิลปากร , 2542 . จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ), 203.

นอกจากนี้ ยังมีคติความเชื่อบางประการที่มีความเกี่ยวข้องกับการวางตำแหน่งของตัวเรือน และองค์ประกอบของเรือน คติความเชื่อ เหล่านี้ได้แก่ จำนวนของ ชั้นบันได ต้องเป็นเลขคู่เสมอ หรือตำแหน่งของบันไดเรือนจะไม่หันลงไปทางทิศตะวันตก เป็นต้น

การก่อสร้างและโครงสร้าง²

จากการศึกษาขั้นตอนการปลูกเรือนในพื้นที่แห่งนี้พบว่า การก่อสร้างเรือนในยุคแรกๆนั้น ใช้ระบบการก่อสร้าง แบบโบราณ คือ เป็นการสร้างองค์ประกอบเรือนทั้งหลังจนเสร็จ แล้วจึงถอดออกเป็นส่วนๆ เพื่อขนย้ายไปประกอบในที่ดิน ซึ่งวิธีการปลูกเรือน ลักษณะนี้ต้องทำควบคู่ไปกับการทำโครงสร้างเรือนบางส่วนในพื้นที่ เช่น ฐานราก และเสาเรือน เป็นต้น ระบบการก่อสร้างยังมีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เหมาะสมกับรูปแบบ การใช้พื้นที่ภายใน เทคโนโลยีการก่อสร้าง และสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติในช่วงเวลาต่างๆที่กระทำกับเรือน นอกจากนี้ในการสร้างเรือนยังมีขั้นตอนที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการแก้ปัญหาการเกิดน้ำท่วมระหว่างฤดูน้ำหลากรวมอยู่ด้วย ทำให้การปลูกเรือนในพื้นที่นี้มีเอกลักษณ์เฉพาะ ตัวที่น่าสนใจ โดยมีขั้นตอน และวิธีการ ในการปลูกเรือนดังนี้

1. หาทำเลที่ตั้ง สำหรับการปลูกเรือน โดยพื้นที่นั้นจะต้องอยู่ในบริเวณที่เป็น ที่ดินแข็ง และอยู่สูงกว่าพื้นที่ตลิ่งที่เป็นที่น้ำไหลทรายมูล (ที่ดินอ่อน) เพราะที่ดินอ่อนจะทำให้ฐานรากของเรือนถูกน้ำพัด ไหลไปได้ง่าย ทำให้มีค่าพูดที่กล่าวถึงการเลือกพื้นที่ปลูกเรือน นี้ว่า **ที่ลุ่มจะเป็นหวาด ที่ราบจะเป็นวัง**
2. ทำการตัดสางวัชพืช และปรับพื้นที่ โดยไม่ต้องถมดินเพื่อปรับระดับซึ่ง ต่างกับปัจจุบันที่ต้องถมดินให้สูงกว่าพื้นที่โดยรอบ หลังจากนั้นจึงทำการกำหนดตำแหน่งของเสาเรือนลง บนพื้นที่
3. ทำการขุดหลุมเสาให้มีรูปทรงคล้ายถังคว่ำ คือ มี ก้นหลุมกว้าง และ ปากหลุมแคบ โดยให้หลุมมีความลึกประมาณ 1 เมตร ปรับแต่งก้นหลุมให้เรียบ
4. วางเสาเรือนลงในหลุมโดยไม่ต้องเทคอนกรีตฐานรากที่ก้นหลุม เสาเรือน ในอดีตจะใช้เป็นเสาไม้ ประเภทไม้เต็ง ไม้รัง ที่ต้องเป็นไม้ที่มีอายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางโคนเสาไม่น้อยกว่า 12 นิ้ว และควรมีโคนเสาใหญ่กว่าปลาย เสาเพื่อกันดินทรุด ไม้ที่มีคุณภาพดี

² สัมภาษณ์ นายหัส หาญชนะ , อดีตช่างสร้างเรือนในท้องถิ่น , 20 กรกฎาคม 2551 และนายปราโมทย์ ทองอ่อน , ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ชุมชน และเรือนพื้นถิ่น , 30 สิงหาคม 2551.

ที่สุดในการทำเสาเรือน คือ **ไม้มะค่าแต่** ช่างปลูกเรือนขนานนามไม้ชนิดนี้ว่า **ไม้พันปี** เนื่องจากเป็นไม้ที่มีความแข็งแรงทนทาน เนื่องจากมีการพบเสาของเรือนที่สร้างขึ้นจากไม้ชนิดนี้ เสามีการสึกกร่อนที่บริเวณคอดินเพียง 2 นิ้ว ทั้งที่เรือนหลังนี้มีอายุถึง 70 ปี

หลังจากตั้งเสาเรือนแล้วจึงนำรอดมาร้อยช่องที่เจาะเอาไว้บนเสา ทำการปรับระดับรอดให้เท่ากันทั้งเรือน ในกรณีที่เสาเรือนไม่ใช่ ไม้พ่อนเดียว ก็จะมีการต่อเสาส่วนที่อยู่บนเรือน พร้อมกับทำการตั้งเสาดั้งที่หน้าสกัด

ส่วนเสาคอนกรีตที่พบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน เกิดขึ้นจากความต้องการเสาเรือนที่สร้างขึ้นจากวัสดุชนิดใหม่เพื่อนำมาเปลี่ยนกับเสาไม้ที่ผุพังลง เนื่องจากการขาดแคลนไม้ในธรรมชาติที่จะนำมาใช้ในการทำเสาเรือน ชาวบ้านจึงมีการนำเสาคอนกรีตมาใช้ทดแทนเสาไม้ เนื่องจากหาได้ง่ายและชาวบ้านสามารถทำขึ้นใช้เองได้ ความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2520 และเนื่องจากระบบโครงสร้างของเรือนไม้พื้นถิ่น ที่ใช้ระบบรอดคานสอดร้อยลงในช่องที่เจาะไว้บนเสา ก่อวางตง และพื้นเรือนตามลำดับ เสาคอนกรีต จึงต้องมีการสร้างช่องดังกล่าวที่บริเวณหัวเสาเช่นกัน เพื่อให้วาง คานไม้ลงไปได้พอดี ซึ่งจากการศึกษา สามารถจำแนกรูปแบบ และพัฒนาการของเสาคอนกรีตออกเป็น 3 ยุค ได้ดังนี้

- **เสาคอนกรีตในยุคแรก** เสายุคนี้มีการนำกรวดแม่น้ำที่มีลักษณะ เป็นก้อนกรวดกลมๆ ขนาดค่อนข้างใหญ่ มักมีสีเหลือง มาใช้วัสดุในการทำเสา ส่วนผสม ของคอนกรีต ประกอบด้วย ปูนซีเมนต์ผง กรวดแม่น้ำ และน้ำ เมื่อผสมกันได้ที่แล้วจึงเทลงในแม่พิมพ์ทรงสี่เหลี่ยมลบมุม โดยไม่มีการเสริมเหล็กเส้นภายใน บริเวณที่เป็นหัวเสาจะมีการวางไม้ขนาดเท่ากับรอดไว้ตรงกลาง เพื่อรับกับโครงสร้างรอดของพื้นได้พอดี เสาในยุคแรกมีขนาดประมาณ $8\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$ นิ้ว หรือที่เรียกว่า **เสาหน้าเจ็ด**

- **เสาคอนกรีตในยุคที่สอง** เสายุคนี้มีลักษณะและขนาดเดียวกันกับเสาในยุคแรก แต่ต่างกันที่ส่วนผสม ของคอนกรีต ที่ประกอบด้วย ปูนซีเมนต์ผง ทราชี่เปิด (ทรายแม่น้ำ) และน้ำ นอกจากนี้ยังมีการเสริมเหล็กเส้นภายในเสาเพื่อความแข็งแรง

- **เสาคอนกรีตในปัจจุบัน** เสายุคนี้ยังคงมีลักษณะการเว้นช่องหัวเสา แบบเดียวกับเสาในยุคก่อนๆ ส่วนผสมของคอนกรีตก็เป็นแบบเดียวกันเสาในยุคที่สอง คือ ประกอบด้วย ปูนซีเมนต์ผง ทราชี่เปิด (ทรายแม่น้ำ) น้ำ แต่ผู้ผลิตบางรายอาจใส่หินเพิ่มเติมลงไป เสาในยุคนี้ส่วนใหญ่มีการเสริมเหล็กเส้นภายในเสาเพื่อเพิ่มความแข็งแรงเหมือนกับเสาในยุคที่สอง แต่เสามีขนาดที่เล็กลง คือ มีขนาดประมาณ 6×6 นิ้ว

ความยาวของเสาในอดีตเสามีความยาวประมาณ 2.50 เมตร และเสาต้องถูกวางในหลุมลึกประมาณ 0.50 เมตร ทำให้เหลือความสูงของเสาเพียง 2.00 เมตร แต่ในปัจจุบันเสาคอนกรีตมีความยาวประมาณ 3.00 เมตร ทำให้เมื่อวางเสาแล้วจะมีความสูงประมาณ 2.50 เมตร

ภาพที่ 56 เสาเรือนที่สร้างขึ้นจากไม้ในเรือนยุคแรก

ภาพที่ 57 เสาเรือนคอนกรีตในเรือนยุคที่สอง

จากการเปลี่ยนแปลงลักษณะ และวัสดุก่อสร้างของเสาเรือน ทำให้ระบบฐานรากของเรือนก็ต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ที่จากเดิมไม่มีการทำฐานราก ก็เริ่มมีการทำฐานรากหรือตีนช้างเพื่อรองรับเสา ฐานรากในยุคแรกมีขนาด ประมาณ 0.50×0.50 เมตร มีความหนาประมาณ 0.10 เมตร ส่วนฐานรากในปัจจุบันมีขนาดประมาณ 0.70×0.70 เมตร

5. หลังจากวางรอดหรือคานแล้ว ก็จึงทำการ วาง ตง และ แผ่นพื้นตาม ลำดับ ความ น่าสนใจของของพื้นเรือนในพื้นที่แห่งนี้ คือ เป็นการวางแผ่นพื้นแบบไม่มีตงมาจับ มีเพียงคานร้อย (คานขนาดเล็ก ที่วางอยู่บนรอดอีกทีหนึ่ง) ที่รองรับ แผ่นพื้น ทำให้ พื้นลักษณะนี้ มีความ แอนตัว ค่อนข้างสูง ช่างท้องถิ่นจึงแก้ปัญหาด้วยการใช้ไม้ขนาด ประมาณ 1×3 นิ้ว ตีขวางไปตามแนวพื้น ไม้เพื่อลดการแอนตัว ไม้ชิ้นนี้ เรียกว่า **ไม้รา** รูปแบบโครงสร้างของพื้น ลักษณะนี้ มีอยู่ในเรือน ที่สร้างขึ้นในยุคแรกเท่านั้น โดยอายุของเรือนจะอยู่ที่ประมาณ 100 ปี ที่บ้านเกาะหงษ์นี้ในปัจจุบัน

เหลือเรือนที่ใช้ระบบ โครงสร้างพื้นเช่นนี้อยู่เพียง 1 หลัง และเป็นเรือนที่ไม่มีการใช้งานแล้ว ส่วนเรือนที่สร้างขึ้นในยุคหลังจะใช้การวางพื้นลงบนตง เพื่อป้องกันการแอ่นตัวของพื้นเรือน

ในการกำหนด ระดับความสูงจากพื้นดิน ถึง ท่อรอด หรือท่อคาน จะใช้การกำหนดจากลักษณะการใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือน เช่น เรือนที่มีการเก็บเกวียน ที่ใต้ถุนเรือน ความสูงของรอดหรือคาน ต้องอยู่สูงกว่าระดับศีรษะของผู้ขับเกวียน หรือมีความสูงที่สามารถเก็บเกวียนได้สะดวก ส่วนเรือนที่มีการใช้งานในบริเวณใต้ถุนเรือนตาม ปกติ เช่น เป็นที่เก็บของ หรือที่นั่งเล่น ก็ ต้องมีระดับความสูงพอให้สามารถเดินผ่านได้สะดวก และศีรษะไม่ชนเข้ากับรอด หรือคาน

6. เมื่อวางพื้นเรือนแล้ว ในขั้นตอนต่อมาถ้าเป็นการสร้างเรือนทรงไทยในยุคแรก ช่างจะเริ่มใส่โครงหลังคา โดยวางหรือสวมคานหัวเสาลงบนแท่งหัวเทียนบริเวณปลายเสา หลังจากนั้น จึงนำโครงสร้างหลังคา ส่วนอื่นที่ประกอบไว้สำเร็จแล้วมาสวมทับลงไป ทำการปรับระดับหลังคาให้เท่ากันทั้งเรือน

ถ้าหากเป็นเรือนในยุคหลัง เมื่อวางพื้นเรือนแล้ว ก็ทำการวางโครงคร่าวผนัง ใส่วงกบ ประตูหน้าต่างก่อน แล้วจึงติดตั้งอะเส และช่อเพื่อรองรับโครงสร้างส่วนอื่นๆ ต่อมาจึง ตั้งตั้งอกไก่ จันทัน และแป

7. การติดตั้งฝาเรือนทรงไทยในยุคแรกจะใช้วิธี ด้ดด้วยพริ้งเพื่อความแข็งแรง การยึดโครงสร้างของเรือนมักใช้การเข้าสลักเดือยแทนการตอกตะปู แต่ถ้าหากจำเป็นก็จะใช้ตะปู จันทันช่วยในการยึด หลังจากนั้นจึง ทำการติดตั้งกลอน และไม่กั้นผ้าสำหรับวางกระเบื้องดินขอที่ใช้มุงหลังคา

8. วัสดุที่ใช้ในการมุงหลังคาเรือน ในยุคแรก มัก เป็นกระเบื้องดินขอ หรือที่ เรียกว่า กระเบื้องตุตแมงสาบ เป็นกระเบื้องที่ชาวบ้านเผาขึ้นใช้เอง จนมีคำ พูดกันในหมู่ช่างว่า **คนจนมุงกระเบื้อง คนรวยมุงแฝก** ทำให้กระเบื้องดินขอได้รับความนิยมมากในช่วงเวลานั้น แต่ต่อมาเมื่อเรือนทรงปั้นหยาได้รับความนิยม มากขึ้น ก็มีการเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาเป็น กระเบื้องว่าว แทน อย่างไรก็ตามทั้งกระเบื้องดินขอ และกระเบื้องว่าว มักมีปัญหา รั่วซึม ส่งผลให้โครงสร้างหลังคาของเรือน เกิดการ ฟูพองเสียหาย สังกะสีจึงเป็นทางเลือกสำหรับการมุง หลังคาเรือนในยุคต่อมา เนื่องจากสามารถป้องกัน การรั่วซึม ทนทาน และมีขนาด ใหญ่ ทำให้ครอบคลุมพื้นที่ได้มาก และประหยัดกว่าการมุงหลังคาด้วยกระเบื้องแบบเดิม

9. เมื่อปลูกเรือนจนเสร็จ เรือนบางหลังจะมีการตกแต่งเพิ่มเติมเพื่อความสวยงาม ส่วนบริเวณใต้ถุนเรือนมัก เป็นพื้นดินอัดแน่น พื้นลักษณะนี้ต้องถูกปรับระดับใหม่อยู่เสมอหลังจากนำ

ท่วม เนื่องจากพื้น ถูกทับถมด้วยทรายที่ไหลมากับน้ำ ภายหลังจึงนิยมนำพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่คอนกรีต เพราะทำความสะอาดง่าย และไม่ต้องปรับระดับพื้นใหม่เมื่อน้ำลด

ภาพที่ 58 การยึดโครงสร้างฝาผนังเรือนด้วย
พริก และการเข้าสลักเดือย

ภาพที่ 59 ภาพขยายรอด ตง และการเข้าสลัก
เดือยบริเวณหัวเสา

สถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต

จากการศึกษา องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม รูปแบบ รวมถึง พัฒนาการของเรือนพบว่ามีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต สภาพของพื้นที่ และระบบนิเวศ เป็นอย่างมาก โดยสามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างงานสถาปัตยกรรมกับการดำเนินชีวิตได้ดังนี้

1. เสา และพื้นที่ใต้ถุนเรือน

องค์ประกอบของเรือนทั้งสองส่วนนี้เป็นส่วนที่ได้รับผลกระทบจากน้ำที่ท่วมในช่วงน้ำหลากอยู่เป็นประจำ ทำให้เสาเรือนที่เป็นไม้เกิดการผุกร่อนจากความชื้นและแรงกระทำของน้ำ ซึ่งการหาไม้ เพื่อนำมาเปลี่ยนกับ เสาเดิมที่ผุพังก็ทำได้ยาก ขึ้น เนื่องจากการประกาศปิดป่า ของรัฐบาล และไม่มีราคาสูง เสาคอนกรีตจึงเป็นทางเลือกที่หาได้ง่าย มีราคาถูก และมีความแข็งแรงทนทาน

การเทพื้นคอนกรีตในส่วนใต้ถุนเรือนก็เช่นกัน เนื่องจากใต้ถุนเรือนส่วนใหญ่มักถูกใช้ เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมในช่วงเวลากลางวัน การเทพื้นคอนกรีต จึงเป็นการยกระดับพื้น ให้สูง ขึ้นจาก พื้นดินปรกติ เพื่อให้เหมาะสมกับการทำกิจกรรมต่างๆ และสามารถทำความสะอาดได้ง่าย

แนวความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ ใต้ถุนเรือน และโครงสร้าง ส่วนนี้ คือ ต้อง สามารถ ปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ได้ เมื่อถึงช่วงฤดูน้ำหลาก สามารถต้านทาน กระแสน้ำที่จะไหลผ่าน ได้โดย ไม่ทำให้โครงสร้างเสียหาย เรือนส่วนใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่น้ำท่วมจึงไม่มีการกันพื้นที่ใช้สอยในบริเวณ ใต้ถุนเรือน หากมีก็ถูกใช้เป็นที่เก็บของ พื้นที่นั่งเล่น ที่สามารถขนย้ายออกไปได้เมื่อเกิดน้ำท่วม

2. **บันไดเรือน** บันได เรือนแต่เดิมนั้น ถูกสร้าง ขึ้นด้วย ไม้และ ตั้งอยู่บน พื้นดิน ทำให้ โครงสร้างส่วนที่ติดอยู่กับดินมักมีการผุกร่อนจากความชื้น วิธีการแก้ปัญหานี้ทำโดยการสร้างแท่น ฐานบันไดคอนกรีตเสริม เหล็กชั้นที่ 1 - 5 รวมถึงชานพัก เพื่อให้โครงสร้างบันไดที่เป็นไม้ไม่ต้อง สัมผัสกับความชื้นที่มีอยู่ในดิน และฐานของบันไดนี้ยัง ใช้ประโยชน์ในการเป็นท่า เทียบเรือเมื่อเกิด น้ำท่วมอีกประการหนึ่งด้วย

3. **พื้นเรือน** มีลักษณะ และการใช้งานที่แตกต่างกัน วิธีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน จะใช้การยกหรือลดระดับพื้น หรือใช้ธรณีประตู ตามลักษณะการใช้พื้นที่ส่วนนั้นๆ หรือในบางครั้งจะ ใช้การแบ่งพื้นที่ด้วยกิจกรรมที่เกิดขึ้น จากการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของเรือน สามารถแบ่ง ชนิด และลักษณะของพื้นเรือน ได้เป็น 3 ประเภท คือ

ภาพที่ 60 การยกระดับพื้นเพื่อแบ่งแยกพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนกรณีศึกษาที่ 7

3.1 **พื้นชานบันได** หรือ **พื้นระเบียง** พื้นในส่วนนี้จะมีระดับ ต่ำกว่า พื้นส่วนอื่นๆ ลักษณะของพื้น ไม่เป็นการตีไม้กะดานแบบ เว้นร่อง เนื่องจากพื้นที่ส่วนนี้ ส่วนใหญ่อยู่ภายนอกตัวเรือน ในบริเวณที่อาจสัมผัสกับ น้ำ และความชื้นที่เกิดจากน้ำฝน พื้นี่เว้นร่อง จะทำให้สามารถระบายน้ำและถ่ายเทอากาศได้ดี พื้นชานระเบียงที่เป็นจึงไม่ขึ้นราหรือผุพังได้ง่าย

3.2 **พื้นทางเดินภายในเรือน** พื้นส่วนนี้ถูกยกขึ้นสูงกว่าพื้นชานเรือนเล็กน้อย ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นพื้นไม้ตีชิด เนื่องจากอยู่ในเรือนจึงไม่ได้รับความชื้นจากฝน การระบายน้ำจึงไม่มีความจำเป็นกับพื้นส่วนนี้เท่าใดนัก

3.3 **พื้นเรือน และพื้นที่ภายในห้อง** พื้นส่วนนี้เป็นพื้นที่ที่อยู่สูงที่สุดภายในเรือน โดยมีลักษณะเป็นพื้นไม้ตีชิด หรือพื้นไม้แบบบังใบ เนื่องจากชาวบ้านมัก ใช้พื้นที่ส่วนนี้สำหรับพักผ่อนในเวลาากลางคืน พื้นี่ตีชิด หรือตีบังใบจะช่วยป้องกันไม่ให้ลมพัดโกรกดี ระวัง ส่วนการแบ่งพื้นที่เรือนเกิดจากการกั้นฝาเรือน การใช้ช่องประตู และธรณีประตู

ภาพที่ 61 ลักษณะฝาเรือนแบบฝาสำหรับหวด ในเรือนกรณีศึกษาที่ 3

ภาพที่ 62 ลักษณะฝาเรือนแบบฝาปะกน หรือ ฝาสายบัว ในเรือนกรณีศึกษาที่ 7

4. **ฝาเรือน** รูปแบบของฝาเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน เกิดจากการขาดแคลน ไม้ และช่างฝีมือ และส่วนหนึ่งมาจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ แต่เดิมฝาเรือนมัก เป็นฝาปะกนที่มีรายละเอียดค่อนข้างมาก เมื่อฝาเรือนโดนฝน น้ำ จะถูกขังอยู่ตามรอยต่อของไม้ เกิดความชื้น จนทำให้ไม้ ผุพัง การแก้ปัญหาด้วยการยื่นชายคาป้องกันฝนก็สามารถป้องกันได้เพียงฝาเรือนส่วนบนเท่านั้น แต่ฝาเรือนส่วนล่างก็ยังมีอาการผุพังอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในเรือนยุคเก่า ส่วนวิธีการปรับเปลี่ยนแก้ไข เหล่านี้ก็ได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากต้องรื้อฝาเรือนออกทั้งหมดแล้วจึงเปลี่ยนใหม่ทั้งฝา

ฝาเรือนในปัจจุบัน เป็นฝาเรือนแบบตี ไม้ตามนอนซ้อนเกดัด โครงสร้างเช่นนี้ทำให้น้ำไหลออกไปตามแนวไม้ จนหมด ทำให้ไม่เกิดความชื้น และถ้าหากเกิดการผุพัง ก็สามารถรื้อเปลี่ยนไม้แผ่นใหม่เฉพาะจุดที่ต้องการได้ นอกจากนี้ฝาเรือนแบบนี้ยังสามารถทำได้ โดยแทบไม่ต้องใช้ช่างฝีมือในการก่อสร้างเลย

นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบ ทางสถาปัตยกรรม อย่างหนึ่งที่ถ่ายทอดจากเรือนยุคแรกมาถึงเรือนยุคในหลังๆ คือ ช่องระบายอากาศที่บริเวณ คอซอง หรือในจุดเชื่อมต่อระหว่างฝาเรือนกับหลังคา ช่องเหล่านี้ทำหน้าที่ระบายความร้อนออกจากภายในห้อง และในตัวเรือน ทำให้อากาศเกิดการหมุนเวียน ในเรือนยุคแรก ช่องระบายอากาศนี้ สร้างขึ้น จากไม้ที่ แกะสลัก ลวดลายอย่างสวยงาม แต่ในเรือนยุคหลังจะเป็น เพียงไม้ระแนงตี เว้นเป็นช่องๆเท่านั้น การที่ช่องระบายอากาศยังปรากฏอยู่ในเรือน ยุคหลัง เนื่องจากลักษณะ และรูปทรงของหลังคาที่มักเป็นทรงปั้นหยา หรือทรงจั่วแบน และมุงด้วยสังกะสี ทำให้เกิดมวลความร้อน สะสมในบริเวณใต้หลังคา ซึ่งมวลความร้อนนี้ไม่สามารถระบายออกไปภายนอกเรือนได้เหมือนหลังคาแบบจั่ว สูง ช่องระบายอากาศจึงทำหน้าที่หมุนเวียนอากาศ และปรับอุณหภูมิภายในตัวเรือน

5. **หลังคา** รูปแบบของหลังคานั้น มักแปรผันไปตามรูปแบบและวัสดุก่อสร้าง ของเรือน ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีความต้องการพื้นที่ใช้สอยเพิ่มขึ้นหลังคาเรือนทรงจั่วแหลมอาจไม่เหมาะสมเท่าใดนัก เนื่อง จากมีการแบ่งซอย ฝืนหลังคาออกเป็นหลาย ส่วน ทำให้สิ้นเปลืองวัสดุก่อสร้าง โดยเฉพาะไม้ที่ใช้เป็นโครงสร้างหลังคา นอกจากนี้การเชื่อมต่อหลังคาในแต่ละส่วนยังทำให้เกิดปัญหารั่วซึมของน้ำตามแนวรอยต่อ ได้ การปรับเปลี่ยนรูปแบบ หลังคาเป็นทรงปั้นหยาจึงเป็นการลดแนวรอยต่อ และ ลักษณะของหลังคา ยังสามารถครอบคลุมพื้นที่ภายในขนาดใหญ่ ได้ทั้งหมด เมื่อรวมเข้ากับสังกะสีที่เป็นวัสดุหลังคาชนิดใหม่ก็ทำให้ปัญหารั่วซึมของน้ำหมดไป ส่วนหลังคาแบบจั่วแบนเป็นรูปแบบของหลังคาที่ปรับเปลี่ยนให้มีความลาดชันลดลง ทำให้สามารถครอบคลุม

พื้นที่มากขึ้น และรูปแบบที่เรียบง่ายยังเป็นการลดขั้นตอนการก่อสร้าง กับปริมาณไม้ที่ใช้ลงได้เป็นอย่างดี

ขั้นตอนการปลูกเรือน และ การเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมสามารถ แสดงให้เห็น ถึงพัฒนาการของเรือน และเทคโนโลยีก่อสร้าง ในท้องถิ่นได้ นับเป็นการผนวก ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่อดีต กับองค์ความรู้ทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ด้วยกัน โดยสามารถสรุปตัวแปรที่มีผลต่อรูปแบบ และพัฒนาการของเรือน ได้ดังนี้

1. รูปแบบของเรือนที่เกิดขึ้นหรือได้รับความนิยมในช่วงเวลานั้น
2. จำนวนของผู้ใช้เรือน หรือลักษณะการใช้งาน
3. ความรู้ ความชำนาญ และความสามารถในเชิงศิลป์ ของช่างฝีมือผู้ก่อสร้าง หรือ ช่อมแซมเรือน
4. วัสดุก่อสร้างและเทคโนโลยีในการก่อสร้าง
5. เงินทุน ในการก่อสร้าง

การปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยระหว่างช่วงเวลาปรกติกับช่วงฤดูน้ำหลาก

การวิเคราะห์การปรับ เปลี่ยนพื้นที่ใช้สอย ในเรือนจะใช้ข้อมูลจากกรณีศึกษาที่ 5 เรือนของนางสาวบุญมี คุ่มพุ่ม เนื่องจากพฤติกรรมการใช้พื้นที่ทั้งบนเรือนและใต้ถุนเรือน ในช่วงเวลาปรกติ และในช่วงฤดูน้ำหลากมีปริมาณของกิจกรรมที่ใกล้เคียงกัน ทำให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมในเรือน และ การเปลี่ยนแปลงของ รูปแบบการใช้พื้นที่ เพื่อความเหมาะสม และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปรกติ

การเปรียบเทียบ กิจกรรมในแต่ละช่วงเวลาของวัน แบ่งเป็นพื้นที่ ใต้ถุนเรือนกับพื้นที่บนเรือน ระหว่างช่วงเวลาปรกติ โดยแสดงในตารางที่ 2 เปรียบเทียบกับช่วงฤดูน้ำหลาก ในตารางที่

ตารางที่ 2 พื้นที่การเกิดกิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนกรณีศึกษาที่ 5 ในช่วง เวลาปกติ

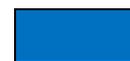
กิจกรรม	0.00	1.00	2.00	3.00	4.00	5.00	6.00	7.00	8.00	9.00	10.00	11.00	12.00	13.00	14.00	15.00	16.00	17.00	18.00	19.00	20.00	21.00	22.00	23.00
ห้องนอน	Red																	Red						
พักผ่อน										Blue	Blue	Blue	Blue	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Red	Red	Red	Red	
รับประทานอาหาร								Red	Red				Yellow							Red				
ทำงาน										Yellow														
ห้องครัว							Red	Red					Blue	Blue					Red	Red				
ห้องเก็บของทำงาน	Yellow																							
ห้องเก็บของทั่วไป	Blue																							
ห้องน้ำ-ส้วม	Blue																							
ซักล้าง									Yellow	Yellow	Yellow									Red	Red	Red		
ตากผ้า										Yellow														
ที่จอดรถ	Yellow																							
ที่เก็บ/จอดเรือ	Yellow																							

พื้นที่ใต้ถุน

พื้นที่บนเรือน

พื้นที่ทั้งสองส่วน

ที่มา : การสำรวจ เรือนพักอาศัย ของ นางสาวบุญมี คู่หมั้น ระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน 2551 ถึงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2551

ตารางที่ 3 พื้นที่การเกิดกิจกรรมที่เกิดขึ้นในเรือนกรณีศึกษาที่ 5 ในช่วง ฤดูน้ำหลาก

กิจกรรม	0.00	1.00	2.00	3.00	4.00	5.00	6.00	7.00	8.00	9.00	10.00	11.00	12.00	13.00	14.00	15.00	16.00	17.00	18.00	19.00	20.00	21.00	22.00	23.00
ห้องนอน	■	■	■	■	■	■	■																	■
พักผ่อน										■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
รับประทานอาหาร								■	■				■	■						■				
ทำงาน										■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
ห้องครัว							■	■											■	■				
ห้องเก็บของทำงาน	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
ห้องเก็บของทั่วไป	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
ห้องน้ำ-ส้วม	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
ซักล้าง									■			■	■							■	■	■		
ตากผ้า										■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■			
ที่จอดรถ										■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■			
ที่เก็บ/จอดเรือ	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

พื้นที่ได้ถูกรื้อถอน

พื้นที่บนเรือน

พื้นที่ทั้งสองส่วน

ที่มา : การสำรวจ เรือนพักอาศัย ของ นางสาวบุญมี คุ่มพุ่ม ระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน 2551 ถึงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2551

การเกิดกิจกรรมภายในเรือนกรณีศึกษาที่ 5 ระหว่างช่วงเวลาปรกติ เปรียบเทียบกับช่วงฤดูน้ำหลาก

ห้องนอน	พักผ่อน	ห้องครัว	ห้องครัวทำขนม	ห้องน้ำ-ส้วม	ห้องเก็บของ
ซักล้าง	ตากผ้า	ที่จอดรถ	ที่จอดรถเร็ว	เก็บพืชผลทางการเกษตร	ไม่มีการใช้งาน

การเกิดกิจกรรมในพื้นที่เรือน ช่วงเวลาปรกติ

ที่มา : การสำรวจ เรือนพักอาศัย ของ นางสาวบุญมี คุ่มพุ่ม ระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน 2551 ถึงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2551

ห้องนอน	พักผ่อน	ห้องครัว	ห้องครัวทำขนม	ห้องน้ำ-ส้วม	ห้องเก็บของ
ซักล้าง	ตากผ้า	ที่จอดรถ	ที่จอดเรือ	เก็บพืชผลทางการเกษตร	ไม่มีการใช้งาน

การเกิดกิจกรรมในพื้นที่เรือน ช่วงฤดูน้ำหลาก

ที่มา : การสำรวจ เรือนพักอาศัย ของ นางสาวบุญมี คุ่มพุ่ม ระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน 2551 ถึงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2551

จากการเปรียบเทียบการใช้พื้นที่พบว่า ในช่วงเวลาปกติ เจ้าของเรือจะใช้พื้นที่ทำกิจกรรมทั้งในบริเวณใต้ถุนเรือน และบนเรือน แต่ในช่วงฤดูน้ำหลาก กิจกรรมทั้งหมดจะถูกนำขึ้นไปทำบนเรือน สิ่งนี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ใช้สอยในส่วนต่างๆ เช่น พื้นที่ชานเรือน และทางเดิน ที่ถูกเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ทำขนม และเก็บ อุปกรณ์เครื่องใช้ ส่วนเฟอร์นิเจอร์ต่างๆ ต้องสามารถเคลื่อนย้ายได้สะดวก เมื่อเกิดน้ำท่วม

นอกจากนี้การปรับใช้พื้นที่บนเรือน ยังต้องสามารถทำได้อย่าง ง่ายดายและสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของสมาชิกในเรือน เนื่องจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นถูกกำหนดโดยลักษณะของการใช้งานในแต่ละช่วงเวลา เช่น ถูกใช้เป็นที่นอนในเวลากลางคืน เมื่อเก็บที่นอนแล้ว ในพื้นที่เดียวกันนี้ก็จะถูกใช้เป็นที่ทำงานในช่วงเวลากลางวัน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์โดยรอบ

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์โดยรอบของเรือน จากเรือนกรณีศึกษาที่ 5 พบว่าเกิดขึ้นจากปัจจัยดังต่อไปนี้

1. การประกอบอาชีพ

การเปลี่ยนแปลง ภูมิทัศน์ของพื้นที่ เรือนหลังนี้ เกิดขึ้น จากการทำเกษตรกรรม รอบบริเวณเรือน ซึ่งลักษณะของภูมิทัศน์ของเรือนขึ้นอยู่กับชนิดของพืช วิธีการปลูก การเจริญเติบโต จนถึงการเก็บเกี่ยว ที่ล้วนส่งผลต่อภูมิทัศน์ของพื้นที่ และเรือนทั้งสิ้น กล่าวคือ ในช่วงเวลาปกติ เราสามารถมองผ่าน จากบริเวณใต้ถุนเรือน (พื้นที่ดินแข็ง) ไปยังพื้นที่ริมน้ำได้ (พื้นที่น้ำไหลทรายมูล) โดยไม่มีสิ่งใดบดบัง แต่เมื่อมีการปลูกพืชในที่ดินรอบเรือน ต้นพืชที่ค่อยๆ เจริญเติบโตขึ้นจะบดบังทัศนวิสัยการมองเห็นขึ้นเรื่อยๆ จนไม่สามารถมองเห็นแม่น้ำได้อีก แนวของพืชในส่วนจึงทำหน้าที่เป็นทั้งสิ่งกีดขวางทางสายตา และทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดขอบเขตของ สถาปัตยกรรมไปด้วยในตัว แต่สิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อทำการเก็บผลผลิต และ ตัดสางต้นพืชออกจากพื้นที่สวนในช่วง ก่อนฤดูน้ำหลาก จนกระทั่งน้ำลดก็จะมี การปลูกพืชในพื้นที่แห่งนี้อีกครั้ง เป็นการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ที่เป็นวัฏจักรหมุนเวียนไปในรอบ 1 ปี

2. ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

ลักษณะของภูมิทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงช่วงเวลาปกติ และช่วงฤดูน้ำหลาก เกิด จากการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำ ที่ ในช่วงเวลาปกติ ตัวเรือนจะถูกกำหนดขอบเขตพื้นที่ด้วยแนวของพืชที่ปลูก แนวรั้วต้นไม้ และแนวของถนน แต่เมื่อเกิดน้ำท่วมเส้นแบ่งพื้นที่เหล่านี้จะถูกทำให้หายไป ด้วยระดับน้ำที่ขึ้นสูง จนกลายเป็นผืนน้ำที่เว้ากว้างเหมือนๆ บว่าเรือนเหล่านี้ไม่มีขอบเขต โดยรอบเรือนแต่อย่างใด

ภาพที่ 63 ลักษณะภูมิทัศน์โดยรอบของเรือนในช่วงเวลาปกติ

ภาพที่ 64 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเรือนในช่วงที่มีการเพาะปลูก

ภาพที่ 65 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเรือนในช่วงหลังการเก็บเกี่ยว และมีการตัดสาางต้นพืชออกไปแล้ว

ภาพที่ 66 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเรือนเมื่อเกิดน้ำท่วม

การคาดคะเนความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในอนาคต

ลักษณะของเรือนที่ปลูกสร้าง กันในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีรูปแบบที่ไม่ต่างกับเรือนในอดีตเท่าใดนัก กล่าวคือ เป็นเรือนเสาสูง หลังคาทรงจั่วแบน หรือหลังคาทรงปั้นหยา แต่เรือนเหล่านี้ก็มีความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางประการที่สังเกตได้ ยกตัวอย่างเช่น รูปแบบของเรือนมีการรับอิทธิพลของงานสถาปัตยกรรมเรือน หรืออาคารในเมือง ทำให้เกิดเรือนที่มีรูปแบบที่ต่างไปเดิม เกิดเป็นเรือนคอนกรีตชั้นเดียว เรือนคอนกรีตผสมไม้ หรือเรือนครึ่งตึกครึ่งไม้

นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลง ของเรือนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความเปลี่ยนแปลงของวัสดุ และเทคโนโลยี การก่อสร้างที่จากเดิมเป็นไม้หรือโครงสร้างไม้เป็นหลัก มาเป็นโครงสร้างคอนกรีตก่ออิฐถือปูน ทำให้ไม้ถูกลดบทบาทลงไปกลายเป็นเพียงวัสดุตกแต่ง หรือเป็นโครงสร้างในส่วนที่ไม่สำคัญ เนื่องจากไม้หายากและมีราคาแพง

สำหรับ พัฒนาการในการแก้ปัญหาหน้าท่วมหลาก ส่วนใหญ่เป็นการแก้ปัญหาในเชิงกายภาพมากกว่าการทำความเข้าใจในสภาพแวดล้อม เช่น การแก้ปัญหาด้วยการ ยกพื้นเรือนให้สูงกว่าระดับพื้นดิน หรือระดับน้ำท่วม ในเรือนชั้นเดียว หรือการถมพื้นที่ให้สูงกว่าบริเวณโดยรอบ โดยการแก้ปัญหาด้วยวิธีเหล่านี้ปรากฏในเรือนสมัยใหม่ที่มีอายุประมาณ 10 - 20 ปี หรือในเรือนที่ปลูกสร้างกันในปัจจุบัน

การคาดการณ์เกี่ยวกับลักษณะ การใช้พื้นที่ของเรือน ในอนาคต คาดว่าพื้นที่ชั้นล่างหรือพื้นที่ใต้ถุนเรือนจะมีการใช้งาน หรือการทำกิจกรรมในบริเวณนี้มากขึ้น จากเดิมที่ใช้เป็นเพียงที่เก็บของ ที่นั่งเล่น หรือเก็บเรือเท่านั้น เนื่องจากการเกิดน้ำท่วมที่ลดความรุนแรงลง ลงในปัจจุบัน หรืออาจไม่เกิด น้ำท่วม ในพื้นที่แห่งนี้ก็เลย เมื่อการสร้างเขื่อนกัน แม่น้ำแควน้อยที่จังหวัดพิษณุโลก แล้วเสร็จ ซึ่งจะส่งผล ให้เรือนเสาสูงในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนรูปแบบกลายเป็นเรือนสองชั้น เรือนครึ่งตึกครึ่งไม้ หรือมีการต่อเติมพื้นที่ใช้สอยด้วยการก่อผนังในพื้นที่ใต้ถุนเรือน เป็นต้น

สำหรับการคงอยู่ของเรือนทรงไทย และเรือนเสาสูงในพื้นที่แห่งนี้ในอนาคต คาดว่ายังคงเหลือเรือนลักษณะนี้อยู่ ถึงแม้ว่าจะไม่เกิดน้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลากอีกต่อไป เนื่องจากชาวบ้านมีความผูกพันกับเรือน และรูปแบบของเรือน มีความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต ส่วนเรือนทรงไทยที่มีอายุ หรือมีการผุพัง อาจมีการรื้อถอน หรือเปลี่ยนแปลงรูปทรง เนื่องจากการขาดวัสดุ และช่างผู้ชำนาญในการปลูกสร้างเรือน

2. ความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรม

ความเปลี่ยนแปลง ที่มีส่งผลต่อรูปแบบวิถีชีวิต ของชาวบ้านในพื้นที่แห่งนี้ เกิดขึ้นจาก ปัจจัย หลายประการ มีทั้งที่เกิดจา กความเปลี่ยนแปลง ในพื้นที่ เอง และจาก อิทธิพลความ เปลี่ยนแปลงของพื้นที่ใกล้เคียง ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้แก่

2.1 ความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับการคมนาคมขนส่ง

แม่น้ำเจ้าพระยา เปรียบเสมือนเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย โดยเป็นสายน้ำสำหรับการดำรงชีวิต การทำเกษตรกรรม รวมถึงเป็นเส้นทางคมนาคม สำหรับการ เดินทางและขนส่งสินค้า จากที่ต่างๆเข้ามายังกรุงเทพฯ ในอดีตที่การคมนาคมทางบกยังไม่เจริญ การเดินทางขึ้นไปยังพื้นที่ภาคเหนือ ต้องใช้การนั่งเรือจากกรุงเทพฯ มายังปากน้ำโพ จังหวัด นครสวรรค์ ที่เป็น จุดบรรจบ ของแม่น้ำปิง กับแม่น้ำน่าน แล้วจึงเดินทางต่อโดยการขี่เรือ เกวียน หรือช้างเป็นพาหนะ

สิ่งนี้ทำให้ปากน้ำโพ กลายเป็นชุมทางการค้าที่สำคัญ ในการติดต่อค้าขาย ระหว่าง ภาคเหนือ และภาคกลาง คือ การที่ปากน้ำโพ เป็นจุดที่เรือที่เดินทางระหว่าง 2 นี้ต้องแวะพักเพื่อ แลกเปลี่ยน หรือขนถ่ายสินค้า สำหรับพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ แล้ว ความสำคัญของ ปากน้ำโพหรือที่ รู้จักในชื่อของตลาดปากน้ำโพ คือ เป็นที่ที่นำผลผลิตทางการเกษตรไป ขาย และเป็น ที่ซื้อสินค้าที่ จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

ความเปลี่ยนแปลงของการคมนาคมเกิดขึ้น เมื่อมีการสร้างเส้น ทางรถไฟสายเหนือ และถนนสายเอเชีย ทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกรวดเร็ว และมีราคาถูกกว่าการเดินทางด้วย เรือ การคมนาคม ทางน้ำจึงลดความสำคัญลง จนในที่สุด เมื่อมีการ สร้างเขื่อนเจ้าพระยา หรือ เขื่อนชัยนาท ขวางแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อกักเก็บน้ำจากทางภาคเหนือ ที่จังหวัดชัยนาทแล้ว ก็ทำให้ ไม่สามารถเดินทางไปยังภาคเหนือด้วยเส้นทางน้ำอีกต่อไป การขนส่งสินค้า ทางน้ำระหว่าง ภาคเหนือ กับภาคกลางจึงหมดไปในปีที่สุด

ถึงกระนั้น การคมนาคม ทางน้ำ ระหว่าง บ้านเกาะหงษ์ กับปากน้ำโพ ก็ยังคงดำเนิน ต่อไป เนื่องจาก ในสมัยนั้น ถนนเป็นเส้นทาง ติดต่อกับพื้นที่นี้ คือ ถนนสายเลียบบแม่น้ำที่ตัดผ่าน พื้นที่บ้านเกาะหงษ์ในปัจจุบัน สภาพผิวถนนเป็นดินลูกรัง มีความคับแคบ และเมื่อฝนตกเส้นทาง นี้จะเฉอะแฉะ เต็มไปด้วย หลุมบ่อ และ โคลน ทำให้การเดินทางเป็นไปด้วยความยากลำบาก ชาวบ้านจึงนิยมเดินทางด้วยเส้นทางน้ำมากกว่า จนกระทั่ง ทางราชการได้ทำการตัด ถนนสาย นครสวรรค์ – โกรกพระ ทำให้การเดินทาง ทางบกสะดวกและรวดเร็ว มากขึ้น การคมนาคมทางน้ำ จึงลดความสำคัญลงไป จนในปัจจุบันการใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทางจะเกิดขึ้น ก็ต่อเมื่อเกิด น้ำท่วมเท่านั้น

การคมนาคมทางบกที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ นอกจากจะส่งผลต่อการเดินทางที่สะดวกสบายมากขึ้นแล้ว ถนนยังมีอิทธิพลต่อรูปแบบการกระจายตัวของชุมชนด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เดิมการกระจายตัวของเรือน จะกระจายไปตามแนวริมแม่น้ำที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก แต่เมื่อมีการตัดถนนผ่านพื้นที่ชุมชน เรือนที่สร้างในยุคหลังจึงหันหน้าเข้าถนนที่เป็นทางสัญจรหลักในปัจจุบันแทน และมีการกระจายตัวไปตามแนวสองฝั่งถนนเช่นเดียวกัน

2.2 ความเปลี่ยนแปลงที่มาจากระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากระบบสาธารณูปโภค เป็นสิ่งที่มีผลกระทบต่อชาวบ้านมากที่สุด ทั้งในด้านของวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรม รวม จากเดิมที่การดำเนินชีวิตของชาวบ้านเป็นแบบที่พึ่งพาทรัพยากรในท้องถิ่น มาเป็นการพึ่งพาอาศัยระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการของทางภาครัฐแทน

โดยระบบสาธารณูปการที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต และวัฒนธรรมในพื้นที่มากที่สุดคือ ระบบไฟฟ้า เนื่องจากเดิมพื้นที่บ้าน กะหะยังไม่มี การวางระบบไฟฟ้า แสงสว่างในชุมชน การให้แสงสว่างภายในเรือนชาวบ้านส่วนใหญ่ ใช้การจุดตะเกียงน้ำมันก๊าด หรือตะเกียงเจ้าพายุ จนเมื่อมีการผลิต และวางสายส่งไฟฟ้าจากเขื่อนภูมิพลจังหวัดตาก เข้ามาในพื้นที่ ประมาณปีพ.ศ. 2512 – 2513 ชาวบ้านก็หันไปใช้ไฟฟ้า ในการให้พลังงาน และแสงสว่างใน เรือนกันมากขึ้น เนื่องจากมีความสะดวกสบายกว่าการใช้ตะเกียง และมีความสว่างมากพอที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การขุดเรือ การทอเสื่ออก หรือแม้แต่การเดินทางในเวลากลางคืนได้

นอกจากนี้ การเข้ามาของไฟฟ้าได้นำความบันเทิงรูปแบบใหม่ อัน ได้แก่ วิทยุ และโทรทัศน์ เข้ามา ทำให้การละเล่น ของท้องถิ่นในงานประเพณีต่างๆ เช่น การเล่นเพลงเรือ สะบ้า มอญซ่อนผ้า และลูกช่วง ลูกกะทิงจนสูญหายไปในปัจจุบัน

ระบบสาธารณูปโภค ที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งคือ ระบบน้ำประปา แม้ว่าสิ่งนี้จะไม่ส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้านมากเท่ากับ ระบบไฟฟ้า แต่น้ำประปาก็นำมาซึ่งความสะดวกสบายให้กับชุมชนอย่างมาก เนื่องจากในอดีตการหาน้ำ สำหรับการอุปโภคบริโภค ของชาวบ้านต้องพายเรือออกไปตักจากกลางแม่น้ำ หรือจากริมแม่น้ำ ดังนั้น เมื่อมีการวาง ระบบประปาในชุมชนชาวบ้านก็ไม่ต้องออกไปตักน้ำมาใช้ บริโภคอีกต่อไป แต่แม่น้ำก็ยังคงมีความสำคัญในการเป็นแหล่งน้ำดิบในการผลิตน้ำประปา และในการทำเกษตรกรรม

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างระบบเหล่านี้กับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม แสดงให้เห็นว่าลักษณะ การติดตั้งงานระบบไฟฟ้า และน้ำประปา ภายในเรือน ต้องที่มีการติดตั้งใน

ระดับที่อยู่สูงพื้นระดับน้ำ หรืออยู่ในตำแหน่งที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ซึ่งเป็นการนำภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมมาปรับใช้กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการดำรงชีวิตได้อย่างน่าสนใจ

2.3 ความเปลี่ยนแปลงของการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

เดิมรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้านมีความสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม จนมีคำพูดที่ว่า **น้ำมาก็หาปลา น้ำลดก็ปลูกกล้วย ปลูกพริก** ที่แสดงถึงการยอมรับ และการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของคนในพื้นที่

แต่จากอิทธิพลของระบบ แบบทุนนิยม ในสังคมปัจจุบัน ที่กระจายตัวไปในทุกพื้นที่ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิต เพื่อให้สามารถมีชีวิตอยู่รอดได้ในสังคม โดยเป็นวิถีชีวิตที่ มุ่งเน้นการหารายได้ให้มากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น การดำเนินชีวิต ในฤดูน้ำหลากที่ไม่สามารถทำการเพาะปลูกพืชได้ ในช่วงเวลานี้ชาวบ้านมักไม่มีการทำงานเนื่องจากพื้นที่สวนส่วนใหญ่ถูกน้ำท่วม ทำให้ไม่มีรายได้ แต่ในสังคมทุนนิยมในปัจจุบัน ชาวบ้านต้องแสวงหารายได้ระหว่างช่วงฤดูน้ำหลาก ด้วยการออกไปรับจ้างนอกพื้นที่ ออกไปรับจ้างก่อสร้าง ไปเป็นลูกมือตามโรงงานอุตสาหกรรม หรือประกอบอาชีพค้าขาย และถึงแม้บางครั้งอยู่ในช่วงฤดูปรกติก็ตามเพื่อให้ได้รายได้ นอกเหนือจากการประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม ที่เป็นรายได้หลัก ทำให้ในปัจจุบันคนบางกลุ่มริเริ่มให้มีการรวมกลุ่ม สร้างผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น ขึ้น เพื่อเป็นการสร้างงานและเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า

นอกจาก ระบบ ทุนนิยมจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนแล้ว สิ่งนี้ยังส่งผลต่อการคงอยู่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบ้านเกาะหงษ์เช่นกัน กล่าวคือ ชาวบ้านบางส่วนได้ทำการรื้อเรือนของตนเพื่อนำออกขายให้กับพ่อค้าจากภายนอกที่เดินทางเข้ามากว้านซื้อ เรือนเก่าและเรือนไทย เพื่อนำเงิน มาใช้จ่ายในครอบครัว จนทำให้เหลือ เรือนทรงไทยที่มีสภาพ สมบูรณ์เพียงไม่กี่หลังในปัจจุบัน

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมโดยรวม ทำให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพสังคม แต่มีคนอีกไม่น้อยที่พยายามดำเนินชีวิตด้วยวิถีดั้งเดิม ที่ไม่เป็นการฝืน และไม่คล้อยตามกระแสสังคมที่ถาโถมลงมา

2.4 ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศ

ในอดีต รูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ มีความสอดคล้อง กับสภาพแวดล้อมของระบบนิเวศที่อาศัย อยู่ แต่เนื่องจากความ ต้องการทรัพยากรสำหรับการ

ดำรงชีวิต และความต้องการที่จะควบคุมสภาพแวดล้อมให้เป็นไปตามที่ตนต้องการของมนุษย์ ทำให้สภาพแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างมาก ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิต เป็นทั้งในแง่บวก และแง่ลบ

ผลกระทบที่เป็นแง่ที่บวกนั้นได้แก่ ชาวบ้านสามารถดำเนินชีวิตได้อย่าง สะดวกสบาย จากการใช้พลังงานไฟฟ้าที่ได้จากการสร้างเขื่อน การเพาะปลูกที่ได้น้ำจากการสร้างฝาย หรือจากการชลประทาน ส่วนผลกระทบที่เป็นแง่ ด้านลบได้แก่ การที่มนุษย์ ต้องรับมือกับปัญหาที่เกิดจากการบริโภคทรัพยากรอย่างไม่มีขีดจำกัด จนก่อให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อม ภาวะโลกร้อน หรือการเกิดน้ำท่วมที่มีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ

ในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ผลกระทบที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมนี้ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะครอบครัว วชิรศักดิ์ หรือทำการเกษตรกรรมอยู่ในพื้นที่ริมแม่น้ำ ยกตัวอย่าง ารเช่นการเกิดน้ำท่วมในเดือนพฤษภาคม ปี 2545 ที่เร็วกว่าช่วงเวลาปกติ ถึง 5 เดือน ทำให้พืชผลทางการเกษตร รเสียหายไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งความผันแปรเหล่านี้กำลังเกิดขึ้นบ่อยครั้ง และมีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ

ส่วนในด้านความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตนั้น คาดการณ์ว่าการที่ระดับน้ำที่เข้าท่วมพื้นที่ในช่วงฤดูน้ำหลากจะลดความรุนแรงลงเนื่องจาก การสร้างเขื่อน และฝายกักเก็บน้ำ จะมีผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านค่อนข้างน้อย เนื่องจากการดำเนินชีวิตระหว่างช่วง เวลาปกติ กับช่วงฤดูน้ำหลาก ในปัจจุบันมีแตกต่างกันน้อยมาก แต่การได้รับผลกระทบในเรื่องนี้คาดว่าจะปรากฏ อยู่ในการใช้พื้นที่ภายในเรือน รูปแบบของเรือน ที่จะมีการใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนมากขึ้น และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเกิดน้ำท่วมในพื้นที่ ที่อาจถูกละเลย หรือลืมนำไปได้ในอนาคต

3. พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากความเปลี่ยนแปลง ที่กล่าวถึงในขั้นต้น จะส่งผลต่อรูปแบบการดำรงชีวิต สังคม และวัฒนธรรม แล้ว สิ่งนี้ยังส่งผลต่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เปรียบเสมือนตัวกลาง หรือสิ่งเชื่อม โยง ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ ด้วยเช่นกัน จากการลงพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบทั้งในอดีต และปัจจุบัน สามารถแบ่งออกได้เป็น

3.1 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม

3.1.1 ภูมิปัญญาในการสังเกตความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ คือ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ และสังเกต ความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เพื่อให้สามารถเตรียมตัวรับมือกับ ความเปลี่ยนแปลงที่จะตามมา ซึ่งภูมิปัญญาในเรื่องนี้ได้แก่ การสังเกตความ

เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เช่น การเกิดฝนตก ความเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำ หรือจากสภาพแวดล้อมเพื่อใช้ในคาดคะเนการเกิดน้ำท่วมในพื้นที่ เป็นต้น

3.1.2 ภูมิปัญญาในการใช้พื้นที่สำหรับการตั้งถิ่นฐาน และการประกอบ

อาชีพ คือ การเลือกใช้ที่ดินสำหรับการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับกิจกรรม และลักษณะทางธรณีวิทยาของพื้นที่ ภูมิปัญญาในเรื่องนี้ได้แก่ การใช้พื้นที่น้ำไหลทรายมูล ที่เป็นพื้นที่ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนดินในแม่น้ำเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์ และการใช้พื้นที่ดินแข็ง ที่อยู่สูงขึ้นไป สำหรับเป็นพื้นที่ปลูกเรือนอยู่อาศัย เนื่องจากเนื้อดิน มีความหนาแน่นมากกว่า และเมื่อเกิดน้ำท่วมพื้นดินส่วนนี้จะไม่ถูกกระแสน้ำพัดไปเหมือนในพื้นที่น้ำไหลทรายมูล

3.2 ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต

3.2.1 ภูมิปัญญาในการปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ในช่วงฤดูน้ำหลาก คือ ภูมิ

ปัญญาในอยู่อาศัยที่สามารถปรับเปลี่ยน พื้นที่ภายในเรือนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิตในแต่ละช่วงเวลา กล่าวคือ ในช่วงเวลาปกติพื้นที่ส่วนใต้ถุนเรือนจะถูกใช้เป็นที่เก็บของ เก็บอุปกรณ์การเกษตร ประกอบอาชีพหรือใช้เป็นที่จอดรถ แต่เมื่อเกิดน้ำท่วมกิจกรรมที่เคยทำในพื้นที่ส่วนนี้ต้องถูกโยกย้ายไปยังบริเวณอื่น เช่น บนเรือน หรือพื้นที่ที่น้ำท่วมไม่ถึง ทำให้ลักษณะของเฟอร์นิเจอร์ หรือของที่เก็บใต้ถุนเรือนต้อง มีน้ำหนักเบา สามารถเคลื่อนย้ายไปยังที่ต่างๆ ได้ง่าย

นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญา ที่เกี่ยวข้องกับ ทำทางเดิน เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภายนอกกับเรือน โดยการสร้างทางเชื่อมมักใช้วัสดุที่มีในบริเวณเรือน เช่น ไม้ ยางรถยนต์ หรือท่อซีเมนต์มาทำเป็นทางเดินชั่วคราว แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของชาวบ้านที่ดำรงชีวิตอยู่ในความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

3.2.2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปรับตัวในช่วงฤดูน้ำหลาก คือ ภูมิปัญญาที่

เกี่ยวข้องกับการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในระบบนิเวศรอบตัวมาใช้ดำรงชีวิตในช่วงฤดูน้ำหลาก เพื่อให้สามารถ ดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข ภูมิปัญญาในเรื่องนี้ได้แก่ การหาน้ำ สำหรับการอุปโภค บริโภคจากแม่น้ำ และการหาเชื้อเพลิง หรือพลังงานทดแทน สำหรับให้แสงสว่างตะเกียงจากน้ำมัน ที่ได้รับการเคี้ยวหัวปลา เป็นต้น

3.3 ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม

คือ ภูมิปัญญา ที่เกี่ยวข้องกับ การประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ที่สอดคล้อง ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในแต่ละช่วงเวลา โดยภูมิปัญญาเหล่านี้ปรากฏอยู่ในวิธีการปลูกพืชของชาวบ้าน ที่เริ่มขึ้นเมื่อระดับน้ำลดลง มีการจัดการ เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการใช้พื้นที่มากที่สุด และต้องสามารถเก็บเกี่ยวให้เสร็จก่อนเกิดน้ำท่วม นอกจากนี้ยังมีการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป ด้วยการ ตัดสาขาค้นพืช ที่เก็บผลผลิตไปแล้ว เพื่อเตรียม ให้กระแสน้ำพัดซากพืชออกไปเมื่อเกิดน้ำท่วม และซากพืชที่เน่าเปื่อยยังกลายเป็นสารอาหารให้แก่ผืนดินอีกทางหนึ่ง

นอกจากนี้ยังพบภูมิปัญญาในอดีต ที่เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่เกษตรกรรม นั่นคือ ภูมิปัญญาในการสร้างแนวรั้วกันกอสบุ่น ไม่ให้ไหลเข้ามาในพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน ซึ่งเป็น ภูมิปัญญาที่สูญหายไปแล้วในปัจจุบัน

3.4 ภูมิปัญญาในการเดินทางคมนาคม คือ ภูมิปัญญา เกี่ยวกับปรับเปลี่ยนวิธีการสัญจรคมนาคม บนพื้นที่ระหว่าง ช่วงเวลาปกติ กับ ช่วงฤดูน้ำหลาก เพื่อให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต และสภาพแวดล้อม ภูมิปัญญานี้ ได้แก่ การใช้รถยนต์หรือรถจักรยานยนต์ สำหรับการ เดินทางในช่วงเวลาปกติ และการใช้เรือสำหรับเดินทางในช่วงน้ำท่วม

เมื่อทำการวิเคราะห์ถึงพัฒนาการของภูมิปัญญาที่ องถินในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ ก็พบว่า ส่วนใหญ่มีบ่อเกิดจากการที่ชาวบ้านต้องดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมของ พื้นที่ริมแม่น้ำ โดยภูมิปัญญาเหล่านี้เกิดจากการสังเกต ทดลอง วิเคราะห์ ปรับปรุง และพัฒนา เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ อันเป็น สิ่งที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตในพื้นที่แห่งนี้ได้อย่างปกติ สุข แต่ในปัจจุบัน กลับพบว่า องค์ความรู้ หลายประการไม่มีการนำมาใช้ เนื่องจากถูกแทนที่ด้วยองค์ความรู้อื่น หรือ เทคโนโลยีที่ทันสมัย

และปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อภูมิปัญญาที่องถินในพื้นที่ คือ ความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่เกิดขึ้นอยู่ เป็นประจำจนเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน กำลังจะถู กควบคุมโดย มนุษย์ให้ลดความรุนแรงหรืออาจสามารถควบคุมให้ ไม่เกิดขึ้นเลยในอนาคต ปัจจัยเหล่านี้ อาจทำให้ภูมิปัญญาที่องถินที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตในช่วงฤดูน้ำหลากถูกลืมเลือนจน สูญหายไปจาก ท้องถิ่นและจากความทรงจำของชาวบ้านก็เป็นได้

บทที่ 6

อภิปรายผล

การศึกษาพัฒนาการของงานสถาปัตยกรรม พื้นถิ่น ภูมิปัญญา และรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวที่สอดคล้อง กับการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติในแต่ละฤดูกาล โดยเฉพาะเมื่อเกิดน้ำท่วมหลาก ในบทนี้เป็นการสรุปและอภิปรายผล โดยการเปรียบเทียบ ข้อมูลระหว่างงานวรรณกรรมที่ศึกษาในขั้นต้น และข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม ดังมีหัวข้อต่อไปนี้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการ ที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับ ชุมชน เป็นอย่างมาก นั้น มีประเด็นที่สำคัญ คือ ภูมิปัญญาที่มีจุดกำเนิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศ ทำให้มนุษย์รู้จักการปรับตัวที่จะดำรงชีวิต ในระบบนิเวศ แห่งนั้นๆ องค์ความรู้ เหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่พวกเขาดำรงชีวิตอยู่ การสร้างองค์ความรู้เหล่านี้เกิดขึ้นจากการสังเกต ศึกษา ทดลอง ปรับปรุงและพัฒนา เพื่อแก้ปัญหา โดยขั้นตอนเหล่านี้มีความคล้ายคลึง กับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ แต่มีความ ต่างกัน ในแง่ของแนวความคิด เนื่องจาก ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการมองภาพรวม ของความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ แล้วจึงศึกษาถึงความสัมพันธ์ของแต่ละสิ่งต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งต่างจากองค์ความรู้ ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่ แบ่งข้อมูลออกเป็นส่วนๆ โดยที่แต่ละส่วนจะถูกแบ่งแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ทำให้องค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถปรับเปลี่ยนแก้ไขให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง ของธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ได้ดีกว่าการแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีความแน่นอนตายตัว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ที่มีที่มาจากการดำรงชีวิต ย่อม มีความสัมพันธ์ กับสภาพ แวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ทำให้มนุษย์ สามารถ ดำรงชีวิตในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม¹

¹ ยศ สันตสมบัติ , ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์ , 2542) , 51-52.

เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลในพื้นที่ศึกษาที่พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านเกาะหงษ์ก็มีที่มาจากระบบนิเวศในท้องถิ่นเช่นเดียวกัน เนื่องจากสภาพพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ มีการเกิดน้ำท่วมหลากในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคมเป็นประจำ ทำให้การดำรงชีวิตของชาวบ้านต้องมีการปรับตัวให้สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติได้อย่างไม่ เดือนร้อน ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่จึงเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และการคมนาคมในช่วงเวลาปกติและช่วงฤดูน้ำหลาก

การสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ เกิดจากการสังเกต ศึกษา ทดลอง และปรับปรุงให้มีความเหมาะสม ซึ่งเป็นพัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน โดยตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ พัฒนาการของเสาเรือนพื้นถิ่น ในพื้นที่แห่งนี้ที่มีการปรับปรุง และพัฒนาจากเสาเรือนไม้ในอดีตมาเป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็กในปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลมาจากวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง ที่พัฒนาขึ้น โดยเป็นการประยุกต์เอา เทคโนโลยีจากภายนอกเข้ามาใช้กับงานสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่น และการยอมรับใน เทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ตอบรับกับความต้องการของชาวบ้าน โดยไม่ยึดติดกับองค์ความรู้เดิมๆ จนมองข้ามเทคโนโลยีสมัยใหม่ไป

จากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หลังจากที่มีการสร้างฝาย และเขื่อนเก็บกักน้ำ ที่ทำให้น้ำท่วมหลากในพื้นที่ลดปริมาณลง หรืออาจจะไม่เกิดขึ้นเลยในอนาคต ส่งผลอย่างมาก ต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ การปรับตัวของชาวบ้านในช่วงฤดูน้ำหลาก โดยตัวอย่างของ ภูมิปัญญา หรือองค์ความรู้ ที่ถูกลดความสำคัญ ลง และอาจสูญสิ้นเลือนไปในอนาคต ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับเรือ ที่เคยเป็นพาหนะหลักในการเดินทางคมนาคม ของชาวบ้าน และภูมิปัญญาที่ไม่ปรากฏอยู่แล้วในปัจจุบัน ได้แก่ ภูมิปัญญาในการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมบนเกาะหงษ์ในช่วงฤดูน้ำหลาก ที่เลือนหายไปเนื่องจากการสร้างเขื่อนกั้นน้ำที่บึงบอระเพ็ด และไม่มี การทำเกษตรกรรมบนเกาะหงษ์อีกแล้วในปัจจุบัน ทำให้องค์ความรู้เหล่านี้กลายเป็นเพียงเรื่องเล่าในอดีตจากคนรุ่นหนึ่งเท่านั้น

ประเด็นต่อมา ที่เกี่ยวเนื่องกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ คติความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น เนื่องจากองค์ความรู้เหล่านี้มีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละชุมชน โดยการสืบทอดภูมิปัญญา จากคนรุ่นก่อน ไปยังคนรุ่นต่อไป ใช้วิธีการบอกเล่าด้วยภาษา ๖ ผ่านนิทาน ตำนาน หรือเรื่องเล่าพื้นถิ่น หรือการถ่ายทอดเรื่องราวผ่าน

กฎเกณฑ์ทางสังคม ข้อห้าม จารีตชุมชน รวมถึงการสั่งสอนให้กับลูกศิษย์ หรือคนในครอบครัว ในระหว่างนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับช่วงเวลานั้น²

สำหรับ ในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ พบว่ายังมีการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายประการผ่านทางคติความเชื่อ ยกตัวอย่างเช่นความเชื่อ ที่เกี่ยวกับเรือ ซึ่งได้แก่ ทิศทางการวางเรือ หรือตำแหน่งของบันได ทางขึ้นเรือ เป็นต้น ส่วนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนรุ่นเก่าๆ หรือจากผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ ให้แก่คนในครอบครัวหรือผู้ที่สนใจ ก็ยังมีปรากฏอยู่ในพื้นที่แห่งนี้เช่นกัน ถึงแม้ว่าความต้องการที่จะเรียนรู้ และศึกษาในสิ่งเหล่านี้ อาจไม่ได้ได้รับความนิยมนิยมจากเด็กวัยรุ่น หรือคนรุ่นใหม่เท่าไรนัก แต่พวกเขาก็ยังหวังว่าความพยายามในการปลูกฝังองค์ความรู้ท้องถิ่นให้คนรุ่นหลัง จะช่วยให้ความรู้เหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ต่อไปในอนาคต

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน มักมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์คิดค้นโดยชาวบ้านมากกว่า เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้เหล่านี้ กับสภาพแวดล้อม ทำให้ขาด ความตระหนักถึงคุณค่าที่แท้จริง หากในอนาคตมีการ ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้อุทิศ การศึกษาที่เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการศึกษาทำความเข้าใจ ในบริบทของสังคม และวัฒนธรรม ก็จะทำให้สามารถนำองค์ความรู้เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ต่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ³

สำหรับ การศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ จาก รายงาน ของสถาบันการศึกษาที่อยู่ภายในและภายนอกจังหวัดนครสวรรค์ รวมถึงข้อมูลของหน่วยงานราชการก็ล้วนแต่เป็น านงานศึกษา เกี่ยวกับ องค์ความรู้เฉพาะอย่าง ทำให้ข้อมูลที่ได้ขาดการเชื่อมต่อกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ดังนั้นเราจึงควรเร่งส่งเสริมให้เกิดการ ศึกษาข้อมูลจากผู้มีความรู้ในพื้นที่ เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม การดำรงชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้สามารถ จัดเก็บข้อมูล อย่าง ได้ถูกต้อง สมบูรณ์ ทำให้เกิดความเข้าใจ เกี่ยวกับ

² ชันญ์ วงษ์วิภาค , นิเวศวัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2532), 10.

³ เกรียงไกร เกิดศิริ , ชุมชน และภูมิทัศน์วัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อุษาคเนย์ , 2551), 76.

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้กับสิ่งต่างๆ และสามารถนำไปใช้ในการศึกษาอ้างอิงต่อไปได้ในอนาคต

การตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ริมน้ำ

การตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำนั้น สามารถย้อนไปได้ถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เพราะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานริมน้ำเกิดขึ้นจากความต้องการใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์⁴

การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ก็เช่นกัน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้คือ สภาพของพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม นอกจากนี้ยังสามารถใช้ประโยชน์ทางอ้อมจากแม่น้ำที่ไหลผ่าน ในการเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับพื้นที่ภายนอก ว่ากันว่าการตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้มีมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา เวลาต่อมาจึงได้มีคนอพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่นี้มากขึ้น ผู้คนเหล่านี้มีทั้งชาวไทยจากพื้นที่ใกล้เคียง และชาวมอญที่เดินทางค้าขายมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้ชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็ไม่มากพอที่จะพัฒนาจนเป็นรัฐตามแม่น้ำลำคลอง ดังเช่นชุมชนในพื้นที่ปากน้ำโพที่ตั้งอยู่บริเวณจุดบรรจบกันของแม่น้ำปิง และแม่น้ำน่าน ที่พัฒนาจนมาเป็นตัวเมืองนครสวรรค์ในปัจจุบัน

จากลักษณะการกระจายตัวของเรือนสามารถแบ่งออกได้เป็นสองแบบคือ การกระจายเป็นกลุ่มยาวตามลำน้ำ เรียกว่า **river linear** ส่วนใหญ่จะพบได้ในพื้นที่ราบภาคกลางและภาคใต้ ส่วนแบบที่สอง คือการกระจายแบบกระจุก ที่เรียกว่า **cluster** พบได้ในชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับบึงน้ำหรือหนองน้ำ ส่วนใหญ่จะพบในพื้นที่ภาคอีสาน⁵

สำหรับพื้นที่ศึกษาแห่งนี้ก็มีลักษณะการกระจายตัวของชุมชนก็เช่นเดียวกับชุมชนริมน้ำในพื้นที่ภาคกลางโดยทั่วไป คือ มีรูปแบบที่วางตัวขนานไปกับแนวของแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลผ่าน

⁴ พีรพน พิสดรพงษ์, “แต่แม่น้ำลำคลองที่ถูกลืม.” THE EARTH MAGAZINE. 2, 16 (2538): 54 -55.

⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม, เรือนไทย บ้านไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2543), 14.

ทางทิศตะวันออกของชุมชน บริเวณ หน้าที่มีการตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่ เริ่มจากบริเวณริมแม่น้ำ แล้วจึงค่อยๆ กระจายตัวขึ้นไปตามริมตลิ่งที่อยู่ถัดขึ้นไปบนฝั่ง แต่เมื่อมีการตัดถนนชาวบ้านก็เปลี่ยนไปตั้งบ้านเรือน ตามแนวถนนแทน ทำให้การกระจายตัวของเรือน กลายเป็นแบบที่วางตัวตามแนวเส้นทางถนน เนื่องจากความสำคัญของระบบคมนาคมทางน้ำลดความสำคัญลง และ ละถูกแทนที่ด้วยระบบการคมนาคมทางบก

ภาพที่ 67 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการกระจายตัวของชุมชนบ้านเกาะหงษ์
ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศดิจิทัล, จังหวัดนครสวรรค์[ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ
วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2552. เข้าถึงได้จาก [http : //web.pointasia.com/th/](http://web.pointasia.com/th/)

สำหรับรูปแบบการตั้งชุมชนใน บริเวณริมแม่น้ำ ของพื้นที่ภาคกลาง ในอดีต บริเวณริมตลิ่งทั้งสองฝั่งแม่น้ำ จะถูกยึดครองด้วย แนวของ เรือนแพยาวตลอด โดย ที่แนวของเรือนแพนี้ อาจมีแนวเดียว หรือมีหลายแนวซ้อนกันเป็นชั้นๆ ก็ได้ เรือนแพส่วนใหญ่เป็นเรือนค้าขาย ที่ผนังด้านหนึ่งสามารถเปิดออกให้ผู้สัญจรไปมาในแม่น้ำ ทำการซื้อขาย หรือแลกเปลี่ยนสินค้าที่ต้องการได้ และจากการที่เรือนแพสามารถลอยตัวขึ้นลงตามความเปลี่ยนแปลงของ น้ำ จึงทำให้เรือนประเภทนี้มีความเหมาะสมที่ สุดในการ ตั้งอยู่ในบริเวณ ริมแม่น้ำที่ ระดับน้ำ มีการเปลี่ยนแปลง ขึ้นลง อยู่ตลอดเวลา

ถัดขึ้นไปบนตลิ่ง เป็นแนวของ เรือนแบบ สะเทินน้ำสะเทินบก หรือเรือนชายน้ำ ที่มีลักษณะผสมผสานกันระหว่างเรือนแพและเรือนเสาสูง กล่าวคือ เมื่อน้ำท่วมสูงถึงระดับเสาเรือนจะทำให้เรือนประเภทนี้มองดูคล้ายกับเรือนแพ แต่เมื่อระดับน้ำลดต่ำลงจนมองเห็นเสาเรือนที่ตั้งอยู่บนพื้นดินริมตลิ่งก็จะดูเหมือนกับเรือนเสาสูงที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไป

ในบริเวณที่อยู่ ถัดขึ้นไปอีก หรือบนพื้นดินริมแม่น้ำ เป็นแนวของเรือนบกหรือเรือนเสาสูง การที่เรือนตั้ง อยู่บนดินไม่ได้หมายความว่า เรือนเหล่านี้ ตัดขาดจากน้ำอย่างเด็ด ขาด เนื่องจากในช่วงเดือนตุลาคมจนถึงเดือนพฤศจิกายน ที่เป็นช่วงหลังฤดูฝน จะมีกระแสน้ำจากทางภาคเหนือไหลหลากผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา ลงมายังพื้นที่ภาคกลาง ทำให้เกิดน้ำท่วมหลากเป็นบริเวณกว้าง เปลี่ยนพื้นที่ราบ ลุ่มและทุ่งนาให้ กลายเป็น ทะเลสาบขนาดใหญ่⁶ โดยในช่วงเวลานี้เสาของเรือน นอกจากจะเป็นโครงสร้างของเรือนแล้ว ยังทำหน้าที่ยกส่วนพักอาศัยให้อยู่สูงจากระดับน้ำ อีกด้วย ทำให้เรือนเสาสูงเป็นเรือนที่สามารถตอบรับกับความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ได้โดยไม่ส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตเท่าใดนัก

เรือนในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ส่วนใหญ่เป็นเรือนเสาสูง เนื่องจากในพื้นที่แห่งนี้มีการเกิดน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี เรือนรูปแบบนี้ทำให้ชาวบ้าน สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข หรือได้รับผลกระทบค่อนข้างน้อย นอกจากนี้ชาวบ้านยังสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้จนเรือนในช่วงเวลาปกติได้ โดยใช้เป็นพื้นที่เก็บของ อุปกรณ์การ เกษตร หรือบางครั้งก็ใช้เป็น ที่นั่งเล่นของคนในครอบครัว

⁶ วีระ อินพันทัง , ปลุกเรือนคล้ายตามแผ่นดิน ปักถิ่นคล้ายตามสายน้ำ รวมบทความทางวิชาการ ว่าด้วยสถาปัตยกรรม และภูมิปัญญา (กรุงเทพมหานคร : บริษัทกีเลนการพิมพ์ , 2550) , 113-119.

ภาพที่ 68 เรือนกรณีศึกษาที่ 4 ในช่วงเวลาปกติ

ภาพที่ 69 เรือนกรณีศึกษาที่ 4 ในช่วงฤดูน้ำหลาก

ส่วนเรือนพื้นดินประเภทอื่นๆ เช่น เรือนริมน้ำ และเรือนชายน้ำหรือเรือนสะเทินน้ำสะเทินบก กลับไม่มีปรากฏในพื้นที่บริเวณนี้ เนื่องจากสภาพของพื้นที่เป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำที่เกิดจาก

ตะกอนดินที่ทับถมกันจนยื่นยาวออกไปในน้ำ พื้นที่ที่มีความลาดเอียงต่ำ ดินมีความอ่อนตัว และมักถูกน้ำพัดพาไปในช่วงฤดูน้ำหลาก ทำให้ไม่เหมาะกับการปลูกสร้างเรือนแพที่ต้องอยู่ในพื้นที่น้ำลึก และเรือนชานน้ำที่ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บนพื้นที่ตลิ่งที่เป็นดินแข็งริมแม่น้ำ ดังเช่นเรือนในพื้นที่ริมแม่น้ำน่าน บริเวณปากน้ำโพ ที่ตลิ่งมีความลาดชันและพื้นดินมีความแข็งแรงกว่า

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและอัตลักษณ์ของเรือนเสาสสูง

องค์ประกอบ ทางสถาปัตยกรรม และอัตลักษณ์ของเรือน ของแต่ละท้องถิ่น เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนและพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์ ประเพณี วัฒนธรรม และคติความเชื่อ ของท้องถิ่น โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญ คือ การตอบสนองความต้องการในการใช้สอย และเป็นที่ยอมรับอยู่อาศัยของมนุษย์

รูปทรงของเรือน แสดงออกถึงพัฒนาการ ของ วัสดุ เทคโนโลยีการก่อสร้าง และความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อม สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึง การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติของคน ในพื้นที่ จนอาจเรียก สถาปัตยกรรม เรือนพื้นถิ่นว่าเป็น งานสถาปัตยกรรม **สิ่งแวดล้อม (sustainable architecture) ก็ได้**⁷

เมื่อทำการวิเคราะห์ ข้อมูลข้างต้น เปรียบเทียบกับเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวกับ **สภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งของเรือน** มีผลต่อลักษณะรูปแบบของเรือนมากที่สุด เนื่องจากการดำรงชีวิตของชาวบ้านที่พึ่งพาสภาพแวดล้อมเป็นหลัก ทำให้รูปแบบของเรือนต้องสามารถรองรับความเปลี่ยนแปลงของ **การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ** ของผู้อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆได้ โดยมี **วัสดุและเทคโนโลยีในการก่อสร้าง** เป็นเครื่องมือรวมถึงเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือน ส่วนเรื่องของ **ประเพณีวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์** ของชาวมอญที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ได้ถูกผสมผสานเข้ากับประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวไทยที่ อาศัยอยู่เดิมจนไม่มีหลักฐานปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ของ เรือนพื้นถิ่นริมน้ำมีพัฒนา การมาจากเรือนไทยโบราณของภาคกลาง ที่มีลักษณะเป็นเรือนเสาสสูง เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของภาคกลางที่

⁷ เกียรติไกร เกิดศิริ , ชุมชน และภูมิทัศน์วัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อุษาคเนย์ , 2551) , 60.

เป็นพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ มีฝนตกชุก และมักจะเกิดน้ำท่วมเป็นประจำในฤดูน้ำหลาก รูปทรงของเรือนในบริเวณนี้จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มักมีขนาดสามห้อง(แปดเสา) มีหน้าต่างหรือช่องเปิดทั้งสี่ด้าน และมีการตั้งเสาต่อชาน ระเบียงหรือชานเรือนออกไปจาก เรือนนอน ทำให้ได้พื้นที่สำหรับการทำกิจกรรมบน เรือน ในช่วงเวลากลางวัน เรือนไทยภาคกลาง มีลักษณะโปร่งโล่ง อากาศหมุนเวียนถ่ายเทได้ดี ทำให้เย็นสบายและไม่เก็บความชื้น

ส่วนรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นถิ่นในบ้านเกาะหงษ์ กับข้อมูล เรือนเสาสูง ในพื้นที่อื่นๆ พบว่า องค์ประกอบของเรือน มีส่วนใหญ่ ความคล้ายคลึงกัน เนื่องจากชาวบ้าน อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบริมแม่น้ำ และประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำให้เรือน มีลักษณะเป็นเรือนเสาสูง หรือเรือนใต้ถุนสูง แต่ยังมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และปัจจัยบางประการที่ทำให้เกิดความแตกต่างไปจากเรือนในพื้นที่อื่นกล่าวคือ⁸

- **วัฒนธรรมการอยู่อาศัย** ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรือน และการดำรงชีวิต เพื่อให้เกิดความสบายใจ และอยู่อาศัยได้อย่างมีความสุข ซึ่งประเพณีเหล่านี้ ได้แก่ การตั้งเสาเอก การตั้งศาลพระภูมิ และการทำบุญบ้านเป็นต้น ส่วนประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชนชาติมอญนั้น ไม่มีปรากฏอยู่ในพื้นที่แห่งนี้แล้วในปัจจุบัน

ส่วนความสัมพันธ์กับเรือนที่ปลูกอยู่ใกล้เคียงก็มักจะเป็นแบบเครือญาติ เช่นเดียวกันกับชุมชนส่วนใหญ่ โดยในพื้นที่เดียวกันนั้นอาจมีเรือนในกลุ่มเครือญาติเดียวกันถึง 3 หลัง

- **การใช้ที่ว่างของเรือน** เรือนในพื้นที่ศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับเรือนในพื้นที่อื่นๆ พบว่าส่วนใหญ่ใช้การยกกระดานพื้น เพื่อ แบ่งพื้นที่ภายใน เรือน หรือ ใช้การกั้นห้อง ด้วยผนังไม้แบบตีตามนอนซ้อนเกล็ด หรือบานเฟี้ยม พื้นที่ห้องนอนมักเป็น ของลูกสาวหรือสมาชิกในเรือนที่เป็นผู้หญิง ส่วนลูกชาย หรือสมาชิกที่เป็นผู้ชายจะใช้พื้นที่ชานเรือน หรือพื้นที่หน้าห้องสำหรับเป็นที่นอน ส่วนพื้นที่ครัวบนเรือนนั้นก็คล้ายกับพื้นที่เรือนส่วนอื่นๆ คือ ไม่มีการทำผนังปิดล้อม แต่จะใช้การกำหนดพื้นที่ด้วยการวางอุปกรณ์ในการประกอบอาหาร หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องแทน ในบางเรือนอาจมีการสร้างครัวในพื้นที่ชั้นล่างเพิ่มเติมเข้าไป

⁸ เฉลิมชัย เจริญชัย และคณะ , การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนครสวรรค์ : กรณีศึกษา

ส่วนบริเวณใต้ถุนเรือน ในช่วงเวลาปรกติ มักถูกใช้เป็นพื้นที่ ทำกิจกรรมในครัวเรือนหลายประการ เช่น ผลิตสินค้าหัตถกรรม แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ทำขนม เป็นที่เก็บของ นั่งพักผ่อน และเก็บเรือของครอบครัว

ภาพที่ 70 รายละเอียดของลวดลายแกะสลักช่องระบายอากาศบนประตูบานเฟี้ยม

- **โครงสร้างของเรือน** ระบบโครงสร้าง พัฒนาการของวัสดุ และเทคโนโลยีในการก่อสร้างของพื้นที่ศึกษา เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นๆ นั้นมีความคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะวัสดุหลักในการก่อสร้าง ที่เป็นไม้ ชนิดของไม้ที่นิยมนำมาใช้ ในการก่อสร้าง ได้แก่ ไม้เต็ง (ไม้มะค่าแต่) ไม้มะค่า หรือไม้เต็งรัง โครงสร้างบางอย่างมีลักษณะพิเศษกว่าที่อื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น โครงสร้างพื้นที่นิยมนางพื้นลงบนรอดโดยไม่มีตงมารองรับ และมีการเพิ่ม **ไม้รา** สำหรับตีขวางใต้แผ่นพื้นเรือนเพื่อป้องกันการแอ่นตัว ทำให้พื้นลักษณะนี้เป็นโครงสร้างแบบเฉพาะของท้องถิ่น พบในเรือนที่มีความเก่าแก่มากๆ เท่านั้น

ส่วนหลังคาของเรือนในพื้นที่นี้ พบว่ามีหลายลักษณะเช่นกันยกตัวอย่างเช่น หลังคาแบบจั่วแหลม หรือแบบจั่วแบน ดังเช่นที่พบในเรือนเสาสูงของพื้นที่อื่นๆ แล้ว ยังพบว่าหลังคา ที่ได้รับความนิยมอีกแบบหนึ่ง คือ หลังคาแบบปั้นหยา โดยใช้ไม้เป็นวัสดุหลักในการทำโครงสร้าง

หลังคามีหัวเทียน(เดือยหัวเสา) เป็นตัวบังคับโครงสร้าง และทำหน้าที่ยึดอะเส ี้อหรือคานหัวเสา เพื่อรองรับจันทัน เรือนในยุคปัจจุบันใช้การยึดโครงสร้างด้วยน๊อตหรือตะปู แทนการเข้าสลักเดือย ดังเช่นในอดีต ระบบโครงสร้างหลังคาแบบนี้ จึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างวิธีการก่อสร้างแบบโบราณกับการก่อสร้างสมัยใหม่

ภาพที่ 71 การเชื่อมต่อโครงสร้างส่วนต่างๆ
ภายในส่วนของเรือนไทย

ภาพที่ 72 โครงสร้างผนัง และหลังคาในเรือน
กรณีศึกษาที่ 7

สำหรับการพัฒนาเกี่ยวกับ โครงสร้าง ของ เรือนเมื่อเปรียบเทียบกับเรือนในเขตเมือง บริเวณตลาดปากน้ำโพในปัจจุบัน พบว่า มีการใช้เสาปูนและคานไม้ ที่ยึดติดกันด้วยน๊อตหรือตะปู ซึ่งต่างกับในพื้นที่ศึกษาอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะตำแหน่งของบ่าเสาที่รองรับ คานพื้น เสาของ เรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ปากน้ำโพ มีตำแหน่งของบ่าเสาอยู่ที่บริเวณด้านข้าง เพื่อให้สามารถวางคาน และยึดโครงสร้างได้สะดวก ต่างกับเสาเรือนในพื้นที่ศึกษาที่ตำแหน่งของบ่าเสาจะอยู่ตรงกลาง เนื่องจากเสาถูกออกแบบให้มีลักษณะคล้ายกับเสาไม้แบบเดิม ที่มีช่องเจาะสำหรับร้อยรอดตรงกลางเสา ทำให้สามารถนำไปใส่แทนเสาไม้ได้ทันทีโดยไม่ทำให้โครงสร้างโดยรวมเสียหาย

ภาพที่ 73 ลักษณะโครงสร้าง และการเชื่อมต่อเสากับโครงสร้างพื้นเรือนในพื้นที่ปากน้ำโพ

ภาพที่ 74 ลักษณะโครงสร้าง และการเชื่อมต่อเสากับโครงสร้างพื้นเรือนในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์

จากการศึกษาเกี่ยวกับข้อมูล และองค์ประกอบของเรือนในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ ทำให้สรุป พัฒนาการและรูปแบบของการต่อเติมพื้นที่เรือน ได้ดังนี้⁹

1. แบบต่อเติมเพิง หลังคาคลุมชาน

คือ การต่อหลังคาขึ้นจากเรือนเดิมเฉพาะด้านใดหนึ่ง หรือหลายด้านด้วยกัน เพื่อปกคลุมพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม เช่น ชาน ครัว หรือ ห้องน้ำ โดยใช้ฝาเรือนแบบฝาไม้ตีเกล็ดผสมกับไม้ระแนงและฝาสังกะสีในส่วนของห้องน้ำ ห้องส้วม โดยเป็นการต่อเติมขยายเรือนแบบค่อยเป็นค่อยไป ตามความต้องการและจำนวนสมาชิกภายในเรือน

ในพื้นที่ศึกษาการต่อเติมเรือนแบบนี้ส่วนใหญ่ เป็นเรือนที่มีจำนวนสมาชิกไม่มากนัก โดยเป็นการสร้างหลังคาขึ้นออกไปคลุมพื้นที่ชานเรือนเดิมเพื่อเพิ่มพื้นที่

ภาพที่ 75 การต่อเติมเรือนแบบต่อเติมเพิง หลังคาคลุมชาน ในเรือนกรณีศึกษา
ที่ 1

2. แบบต่อเติมเรือนขวาง

⁹ ัญลักษณ์ นิมวัฒน์ , เรือนพื้นถิ่นนครสวรรค์ (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2550) , 265 – 276.

คือ การต่อเติมเรือนใหม่ด้วยการวางขวางกับตำแหน่งเรือนเดิม มีทั้งการ วางเรือนใหม่ ซิดเรือนเดิม และการวางขวางแบบมีชานเรือนเชื่อมกับเรือนเดิม วิธีต่อเติมเรือนลักษณะนี้ส่วนใหญ่ อยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม ของ ครอบครัวยุคขนาดกลาง – ใหญ่ โดยที่การต่อเติมเรือนขวางในลักษณะนี้นี้ กำหนดว่าต้องอยู่ด้านที่ ศีโตของเรือน มีเพียงแนวคิดที่ว่าทางสัญจรของเรือนต้องติดต่อกับ ภายนอกได้สะดวก และขนาดของเรือนจะมีผลต่อแนวของเรือนที่ต่อเติมใหม่ กล่าวคือ ถ้าเรือนเดิม มีขนาดพื้นที่จำกัด เรือนขวางก็จะอยู่ซิดเรือนเดิมโดยไม่ต้องมีชานคั่น แต่ถ้าเรือนเดิมมีพื้นที่มากพอ ก็จะสร้างให้มีชายค้ำระหว่างเรือนเดิม

3. แบบต่อเติมเรือนหลังคาแบนและมีใต้ถุน

คือ การต่อเติมโดยสร้างเรือนหลังใหม่ แบบเรือนหลังคาแบน ที่ประกอบด้วยพื้นที่ ห้องนอน โถง ระเบียง ส่วนมากนิยมสร้างเรือนหลังใหม่ติดกับเรือนเดิม ด้วยลักษณะของหลังคาที่มี องศาลาดต่ำลง ทำให้พื้นที่ของเรือนหลังคาแบนที่ต่อเติมหนึ่งหลัง จะมีขนาดเท่ากับเรือนเดิม 2-3 หลัง และในส่วนของ พื้นที่ใต้ถุน เรือน อาจ มีการกั้นแบ่งเป็นห้อง เพื่อการอยู่อาศัย หรือทำ กิจกรรมในเรือน

เรือนในพื้นที่บ้านเกาะหงษ์ส่วนใหญ่ มีลักษณะของการต่อเติมเรือนในรูปแบบนี้ โดย เป็นการดัดแปลงพื้นที่ของชานเรือนเดิมให้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ใช้สอย ซึ่งการต่อเติมนี้ไม่มี ทิศทาง หรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว แต่ พบว่าพื้นที่ที่ ถูกต่อเติมใส่หลังคานั้น ล้วนแต่เป็นพื้นที่ ชานเรือนเดิมทั้งสิ้น

4. แบบดัดแปลงเป็นเรือนสมัยใหม่

คือ เรือนที่แปลงมาจากเรือนไทย แบบจั่วแหลม หรือเรือนทรงไทย มาเป็นเรือนที่มีฝ้า เรือนแบบบานเพี้ยมผสมกับฝ้าตีซ้อนเกล็ด หลังคาทรงจั่วแบน ตามรูปแบบของเรือนไม้ในปัจจุบัน โดยการต่อเติมเรือนลักษณะนี้ ทำด้วยการรื้อหลังคาจั่วสูงแบบเรือน ทรงไทย หรือหลังคาเรือน เดิมออก หลังจากนั้นจึงใส่หลังคาแบบจั่วแบนเข้าไปแทนที่ ก่อนสร้างผนังเรือนเพิ่มเติมในพื้นที่ที่ เพิ่มขึ้น ทำให้รูปทรงของเรือนมองดูคล้ายกล่องขนาดใหญ่ การต่อเติมเรือน ลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะ อยู่ในบริเวณพื้นที่ราบลุ่ม เนื่องจากการต่อเติมเรือนแบบนี้มัก มีสาเหตุมาจากความเปลี่ยนแปลง ของวิถีชีวิตของคนในชุมชน

นอกจากการขยายต่อเติมเรือนในลักษณะ ที่กล่าวถึงในขั้นต้น แล้ว ยังพบอีกว่ารูปแบบ ของเรือนในพื้นที่ ได้มีการพัฒนาออกมาอีกหลายรูปแบบเช่น เรือนบันยาศ หรือเรือนหน้าจั่วแบน

แบบเรียบๆ ที่ไม่มีการตกแต่งอย่างสวยงาม ดังเช่นเรือนในอดีต ซึ่งบ่งบอกถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม และเศรษฐกิจ ของชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยสามารถสรุปปัจจัยในการพัฒนารูปแบบและการใช้สอยพื้นที่ภายในเรือน ได้ดังนี้

- ความต้องการพื้นที่ใช้สอยตามจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้น
- ความเปลี่ยนแปลงของเส้นทางคมนาคมขนส่ง
- พัฒนาการของวัสดุก่อสร้างและเทคโนโลยีในการ
- การเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม มาเป็นสังคมแบบทุนนิยม

และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ยังแสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ของภูมิอากาศ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การเจาะช่องเปิด รูปแบบของหน้าต่าง ฝาเรือน เพื่อถ่ายเทอากาศ โดยวัสดุที่ใช้ ในการก่อสร้าง ส่วนใหญ่มีคุณสมบัติที่ไม่เก็บความร้อน นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับการวางผัง และทิศทางของเรือน ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของคลองหรือ ลำน้ำ เช่น ทำเทียบเรือ ทำน้ำ เขื่อนที่ป้องกันน้ำเซาะหรือบรว เทาแรงคลื่นที่เกิดจากความเร็วของเรือที่สัญจร¹⁰

จากการลงพื้นที่ศึกษาพบว่าองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางอย่าง เช่น ทำเรือ ทำ น้ำ และเขื่อนกันตลิ่ง ไม่มีปรากฏ อยู่ในพื้นที่ เนื่องจากลักษณะของพื้นที่ริมแม่น้ำที่เกิดจากดินตะกอนทับถมกัน ทำให้พื้นดินมีลักษณะที่ลาด าดลงไปในแม่น้ำ มีความลาดชันต่ำและมีระดับที่แตกต่างกันไม่มากนัก

ส่วนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอื่นๆ ของเรือน พบว่าส่วนใหญ่มีคุณสมบัติและการใช้งานเช่นเดียวกันกับที่ศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรม แต่คุณสมบัติขององค์ประกอบบางอย่างก็มีความแตกต่างกัน ดังนั้นจึงสามารถสรุปข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมดังนี้

1. การวางอาคาร

มีความสัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ คือเป็นการวางอาคารขนานไปกับแนวแม่น้ำ หรือหันหน้าเรือนเข้าหาแม่น้ำ แต่ในปัจจุบันกลับพบว่า เรือนส่วนใหญ่ หันหน้าเรือนเข้าหา

¹⁰ อรศิริ ปาณินท์ , หมู่บ้านลอยน้ำของไทย (THAI FLOATING VILLAGE) , (กรุงเทพมหานคร : เจ.พรินท์ ท่าพระจันทร์ , 2546) , 7-11.

ถนนที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลักในชุมชนแทน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระบบคมนาคมขนส่งจากการคมนาคมทางน้ำมาเป็นการคมนาคมทางบก

ภาพที่ 76 สภาพของพื้นที่ริมแม่น้ำ ที่มีลักษณะเทลาดจากตลิ่งลงไปยังแม่น้ำ

ภาพที่ 77 สภาพของพื้นที่ริมแม่น้ำ ที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม

2. องค์ประกอบของเรือนที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวเรือนกับน้ำ

ไม่ปรากฏในพื้นที่ศึกษา เนื่องจากสภาพของพื้นที่มี ลักษณะเป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ ที่เกิดจากตะกอนดินทับถม ตลิ่งมีความลาดชันต่ำ ชาวบ้านจึงสามารถเดินไปตักน้ำที่ริมแม่น้ำได้ เลย ทำให้ไม่มีการสร้างทำนน้ำขึ้นในบริเวณนี้

3. เขื่อน

ไม่ปรากฏในพื้นที่ ศึกษา เนื่องจากสภาพของพื้นที่มี ลักษณะเป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ ที่เกิดจากตะกอนดินทับถม ตลิ่งมีความลาดชันต่ำพื้นดินมีความอ่อนตัว และมักถูกน้ำพัดพาไป ในช่วงฤดูน้ำหลาก ทำให้ พื้นที่ริมแม่น้ำที่มีตลิ่งในลักษณะนี้ ไม่มีการสร้าง เขื่อนกันตลิ่ง แต่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน คือ หมู่ที่ 3 , 8 และ 10 ของตำบลตะเคียนเลื่อน (พื้นที่เหล่านี้อยู่นอก ขอบเขต พื้นที่ศึกษา) มีการสร้างเขื่อนหินถมขึ้นตาม แนวตลิ่งริมแม่น้ำ เพื่อชะลอการกัดเซาะ และเพิ่มความแข็งแรงให้กับพื้นที่ริมตลิ่ง โดย ได้รับงบประมาณจากกรมการขนส่งทางน้ำ และพาณิชย์นาวี กระทรวงคมนาคม

4. รั้ว

การสร้างรั้วในพื้นที่นี้ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดขอบเขต และบริเวณโดยรอบ เรือนเท่านั้น เนื่องจากคนในพื้นที่ ใกล้เคียงกันมักเป็นเครือญาติ เดียวกัน ทำให้ไม่มีความจำเป็นที่ ต้องสร้างรั้วเพื่อความเป็นส่วนตัว หรือความปลอดภัย แนวรั้วของเรือนจึงอาจเป็นเพียงแนวของ ต้นไม้ที่ปลูก เอาไว้ เช่น กระถิน มะขามเทศ หรือไม้ก็เป็นรั้ว ไม้ที่มีลักษณะ โปร่งบางไม่ทึบตัน สามารถระบายอากาศได้ดี และทำให้น้ำไหลผ่านได้อย่างสะดวกในช่วงฤดูน้ำหลาก

5. ศาลา หรือ ชานเรือน

ส่วนใหญ่พบอยู่บริเวณด้านบนสุดของบ้านไค หรือบริเวณหัวบันได มักสร้างเป็นพื้นที่ ชานเรือนขนาดเล็ก มีหลังคาคลุม หากเป็นศาลาก็มีขนาดใหญ่ และมีการทำเก้าอี้ไว้สำหรับนั่งเล่น ในช่วงฤดูน้ำหลากพื้นที่ชานเรือนมัก ถูกใช้เป็นที่สำหรับ ทำกิจกรรมในครัวเรือน เช่น ทำครัวหรือตาก ผ้า เป็นต้น

6. หลังคาเรือน

รูปแบบของหลังคาเรือนมีต้นแบบมาจากหลังคาเรือนทรงไทย แบบจั่วแหลม แล้วจึง พัฒนามาเป็นแบบจั่วแบน และแบบปั้นหย่ ตามลำดับ โครงสร้างหลังคาส่วนใหญ่ เป็นโครงสร้าง ไม้ วัสดุที่ใช้มุง มีตั้งแต่ กระเบื้องดินขอ กระเบื้องว่าว และแผ่นสังกะสี พัฒนาการของหลังคา และ

วัสดุผง เกิดขึ้น เพราะความต้องการ ในการป้องกันน้ำรั่วซึม การเปลี่ยนแปลง รูปแบบเรือน และ เทคโนโลยีของวัสดุก่อสร้างที่พัฒนาขึ้น

สำหรับความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมริมน้ำ นอกจากจะปรากฏอยู่ในงาน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแล้ว สิ่งนี้ยังปรากฏอยู่ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอีกด้วย โดยเฉพาะการคมนาคมที่ใช้ เรือ เป็นพาหนะในการเดินทาง ที่มีความสอดคล้องกับการดำรงชีวิตบริเวณพื้นที่ ริมน้ำ¹¹

ภาพที่ 78 การใช้เรือเป็นพาหนะเดินทางในช่วงฤดูน้ำหลาก ของบ้านเกาะหงษ์

ในยุคที่ การใช้เรือได้รับความนิยม ชาวบ้านบ้านเกาะหงษ์หลายครอบครัวประกอบ อาชีพทำเรือ เพื่อนำไปขายในพื้นที่ใกล้เคียงและจังหวัดอื่น โดยเรือที่ส่วนมากจะเป็นเรือซุด และ เรือต่อ เช่นเดียวกับในจังหวัดอื่นๆ ในพื้นที่ภาคกลาง เรือที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้นได้แก่ เรือห มู เรือ

¹¹ ราตรี โตเพงทรัพย์ , ตลาดน้ำ : วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร , 2543) , 26-27.

พายผ้า หรือเรือพม่า และเรือมาด เรือจึงมีความสำคัญกับชาวบ้านเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นในด้านการดำเนินชีวิต หรือด้านประเพณีและวัฒนธรรม แต่ความสำคัญของเรือในปัจจุบันกลับถูกลดความสำคัญลงเนื่องจากการเข้ามาแทนที่ของระบบการคมนาคมทางบก เรือจึงถูกนำมาใช้ในการสัญจรเฉพาะในช่วงฤดูน้ำหลากที่ไม่สามารถใช้พาหนะอื่นในการเดินทางในพื้นที่ได้ ในช่วงเวลาปกติเรือเหล่านี้ ถูกเก็บไว้ในบริเวณใต้ถุนเรือน และถูกนำออกมาซ่อมแซมในช่วงน้ำท่วมเท่านั้น

บทที่ 7

ตอบคำถามการศึกษา และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในช่วงฤดูน้ำหลาก ในพื้นที่ศึกษา บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มีคำถามในการศึกษาดังนี้

1. จากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีผลต่อรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนอย่างไร
2. พัฒนาการของเทคโนโลยีการก่อสร้าง และการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบของเรือนที่ปรากฏในพื้นที่มีความเกี่ยวข้องอย่างไรกับการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก
3. ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิต เพื่อรับมือกับการเกิดน้ำท่วมในพื้นที่อย่างไรเมื่อเปรียบเทียบกับการดำเนินชีวิตในเวลาปกติ
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในพื้นที่ และมีวิวัฒนาการของภูมิปัญญาจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไร

ตอบคำถามการศึกษา

1. จากความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกๆปีในพื้นที่แห่งนี้ ส่งผลต่อรูปแบบงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สอดคล้อง และต้องตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลง เหล่านั้น โดยลักษณะการใช้สอยพื้นที่ภายในเรือน ระหว่างช่วงเวลาก่อนเกิดน้ำหลากกับช่วงฤดูน้ำหลากมีความแตกต่างกันค่อนข้างน้อย และไม่ส่งผลต่อรูปแบบการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ส่วนการดำเนินชีวิตในพื้นที่พบว่ามีการปรับตัวได้อย่างเหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ เช่น การเปลี่ยนอาชีพ ทำเกษตรกรรมมาเป็นการทำ ประมง น้ำจืด หรือการใช้เรือ สำหรับสัญจร เมื่อเกิดน้ำท่วมหลากจนไม่สามารถทำการเพาะปลูก หรือใช้รถในการเดินทางในพื้นที่ได้
2. พัฒนาการของ วัสดุ และ เทคโนโลยีการก่อสร้าง เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างเรือนกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในช่วงฤดูน้ำหลาก กล่าวคือพัฒนาการของเรือนในพื้นที่ แห่งนี้ต้องมี ลักษณะโครงสร้าง เรือน ที่ทนทาน กับกระแสน้ำที่เข้าท่วมพื้นที่ หรือ

กระแสน้ำที่ไหลผ่านเรือน และต้องทนทาน ต่อสภาพการกัดกร่อนที่เกิดจากความชื้น ยกตัวอย่าง เช่น ส่วนของเสาเรือนที่ต้องแช่อยู่ในน้ำ เมื่อเกิดน้ำท่วม และการต้องสัมผัสกับความชื้นจากพื้นดิน หรือหลังคาเรือนที่มีการรั่วซึม ที่อาจจะทำให้โครงสร้างหลังคาผุกร่อน ส่วนพัฒนาการของรูปทรง เรือนนั้นมีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติน้อยกว่า เพราะส่วนใหญ่รูปแบบของ เรือนนั้นมาจากการใช้งาน จำนวนผู้อยู่อาศัย รูปแบบที่นิยมในช่วงเวลานั้น วัสดุ และเทคโนโลยี การก่อสร้าง ช่างฝีมือ และเงินทุนในการก่อสร้าง

3. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ในช่วงฤดูน้ำหลาก เปรียบเทียบกับช่วงเวลาปกติ พบว่าชาวบ้านมีการปรับตัวที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การดำ รงชีวิต การใช้ พื้นที่ภายในเรือน และการสัญจรคมนาคมในพื้นที่ ยกตัวอย่าง เช่น การทำการประมงแทนการปลูก พืช และการย้ายกิจกรรมที่เคยทำ ในพื้นที่ได้ฤกษ์เรือนขึ้นมาทำบนเรือน เป็นต้น โดยส่วนใหญ่เป็น การปรับตัวให้สอดคล้อง อกกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม แต่ในส่วนของรูปแบบการ ดำเนินชีวิตนั้นกลับมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างน้อย

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับ ความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ โดยองค์ความรู้ ส่วนใหญ่เกี่ยว ข้องกับการดำรงชีวิต และการ อยู่ อาศัยในพื้นที่แห่งนี้ พัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่เกิด ขึ้นจาก การพัฒนาเทคโนโลยีที่ เกี่ยวข้อง ความเปลี่ยนแปลง ของสังคม วัฒนธรรม และที่ มีผลต่อภูมิปัญญาเหล่านี้ ที่สุดคือความ เปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เป็นจุดกำเนิดของภูมิปัญญานั้นๆ

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยในอนาคต

การศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการ ของงานสถาปัตยกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในงานวิจัย ขึ้นนี้ได้ทำการศึกษา เฉพาะในพื้นที่ที่กำหนดขอบเขต ของเนื้อหา ในขั้นต้น จากการลงพื้นที่เก็บ ข้อมูลภาคสนาม ในพื้นที่แห่งนี้ พบว่ายังมี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ที่น่าสนใจ อีกหลาย ประการ ยกตัวอย่างเช่น ความ สำคัญของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์ของการเสด็จ ประพาส ต้นหัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี ร.ศ.125 (พ.ศ. 2449) หรือด้านของสถาปัตยกรรมพื้น ถิ่นที่มีความน่าสนใจ โดยเฉพาะ งานสถาปัตยกรรมอุโบสถหลังเก่าของวัดเกาะ หงษ์ ที่เป็นงาน สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การศึกษา เกี่ยวกับชาติพันธุ์ ของชาวมอญ ในบ้านเกาะหงษ์ และพื้นที่ใกล้เคียง ก็เป็นอีก หัวข้อหนึ่งที่น่าสนใจ ในการที่จะศึกษาเกี่ยวกับการกระจายตัว การตั้งถิ่นฐาน และข้อมูลการ ดำเนินชีวิตของชาวมอญที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ในปัจจุบัน

ในส่วนของการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นก็มี ยังองค์ความรู้ที่น่าสนใจอีกหลาย ประการยกตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค ภูมิปัญญาเชิงช่างที่เกี่ยวกับการ สร้างเรือแข่ง (เรือยาว) และภูมิปัญญาที่พบใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งได้แก่การแปรรูปสินค้าทางการเกษตร ที่เป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตในพื้นที่

สำหรับข้อเสนอแนะในการศึกษาเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ คือ การศึกษา ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับงานสถาปัตยกรรม วิธีการดำเนินชีวิต และภูมิปัญญา ท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นภายหลังการสร้างเขื่อนแควน้อย ที่จังหวัดพิษณุโลก แล้วเสร็จ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อ การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำในชว่ ฤดูน้ำหลาก รวมถึงการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของ สิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการสร้างระบบการจัดการน้ำลักษณะอื่นๆที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. กองพุทธศาสนสถาน. กรมการศาสนา. กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติวัดหัว
ราชอาณาจักร เล่ม 6. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. ชุมชน และภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุษาคเนย์ , 2551.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ วัฒนธรรม
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์.
กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษา กรมศิลปากร , 2542. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระ
ราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา ๖ รอบ).
- เฉลิมชัย เกรียงไกร และคณะ. การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนครสวรรค์ : กรณีศึกษา อาคาร
ประเภทวัด และบ้าน. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร , 2544.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. นิเวศวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2532.
- ทิพย์วาทณี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ศิลปาบรรณาคาร , 2544.
- เทพมนตรี ลิ้มปวยอ และคณะ. ชีวิตชุมชนริมน้ำอยุธยา มรดกไทย...มรดกโลก .
กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) , 2540.
- เทียมจิตร พวงสมจิตร และคณะ. “รายงานเรื่องศาสนาและพิธีกรรมในชุมชนหมู่บ้านบริเวณ
ทะเลสาบเขมร ประเทศสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา.” จุลสารไทยคดีศึกษา. 4 ,
(พฤษภาคม- กรกฎาคม. 2544) : 26-39.
- น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. แบบแผนบ้านเรือนไทยในสยาม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมือง
โบราณ , 2548.
- นิธิ ลิศพันธ์. “แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู คลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสาคร.” ใน
สถาปัตยกรรม...บ้าน...เมือง , 93-110 . ขอนแก่น : โรงพิมพ์ธรรมขันธ์ , 2547.
- พีรพน พิสนุพงษ์ , “แต่แม่น้ำลำคลองที่ถูกลืม” THE EARTH MAGAZINE. 2 , 16 (2538) : 54-
55.
- ภาพถ่ายทางอากาศดิจิทัล. จังหวัดขอนแก่น [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2552.
เข้าถึงได้จาก <http://web.pointasia.com/th/>
- ภาพถ่ายทางอากาศดิจิทัล. จังหวัดพิษณุโลก [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2552.
เข้าถึงได้จาก <http://web.pointasia.com/th/>

ภาพถ่ายทางอากาศดิจิทัล. จังหวัดนครสวรรค์ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์

2552. เข้าถึงได้จาก <http://web.pointasia.com/th/>

ภาพถ่าย เรือนริมน้ำ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์, 2552. เข้าถึงได้จาก

<http://web.oknation.com/th/>

ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.

เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์ , 2542.

ยศ สันตสมบัติ และวิฑูรย์ ปัญญากุล. ความหลากหลายทางชีวภาพ มิติทางสังคม และนิเวศ .

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คบไฟ , 2536.

ราตรี โตเพงทรัพย์. ตลาดน้ำ : วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร,

2543.

วีระ อินพันทัง. "ภูมิปัญญาชาวบ้านในบริบทของวัฒนธรรมน้ำ." ใน ปลูกเรือนค้ำยตามแผ่นดิน

ปักถิ่นค้ำยตามสายน้ำ รวมบทความทางวิชาการว่าด้วยสถาปัตยกรรม และภูมิ

ปัญญาชาวบ้าน ,104-143. กรุงเทพมหานคร : บริษัทกีเลนการพิมพ์ , 2550.

ศรีศักร วัลลิโภดม. เรือนไทย บ้านไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ , 2543.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทย

วัฒนาพานิชย์ , 2529.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดนครสวรรค์. การเปลี่ยนแปลงของ

ชุมชนบึงบอระเพ็ด. นครสวรรค์ : ไทศาลกราฟฟิค , 2548.

องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ , แผนที่ [เอกสารราชการ] ,

เข้าถึงเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2551.

องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน . นโยบาย และแผนการดำเนินงาน ประจำปี 2547

องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน . นครสวรรค์ : ม.ป.ท. , 2547.

อรศิริ ปาณินท์. บ้าน และหมู่บ้านพื้นถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่า

พระจันทร์ , 2539.

_____ . เรือนพื้นถิ่นละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ , 2542.

_____ . เรือนพื้นบ้านไทย – มอญ (THAI – MON VERNACULAR HOUSES).

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2542.

อรศิริ ปาณินท์. หมู่บ้านลอยน้ำของไทย (THAI FLOATING VILLAGE). กรุงเทพมหานคร :
เจ.พรินน์ ท่าพระจันทร์ , 2546.

_____ . เรือนพื้นถิ่นไทยพุทธภาคใต้. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย , 2547.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิต และกระบวนการเรียนรู้ของชาวไทย .
นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , 2540.

_____ . ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : คันท้า และเรียบเรียงโดย เอกวิทย์ ณ ถลาง .
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ , 2544.

เอนก นาวิกมูล. เทียวทุ่งเมื่อหน้าน้ำ. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาคารพิมพ์ , 2536.

ฤทัย ใจจงรัก. เรือนไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2539.

วิทยานิพนธ์

ธัญลักษณ์ นิมวัฒณ์. “เรือนพื้นถิ่นนครสวรรค์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

แบบสอบถาม

พัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลง
ในช่วงฤดูน้ำหลาก : พื้นที่ศึกษา บ้านเกาะหงษ์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง

จังหวัดนครสวรรค์

แบบสอบถามนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย ภาควิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร

แบบสอบถามเรื่อง.....

ประเภทอาคาร.....

ชื่อผู้ทำการสัมภาษณ์.....

วันที่..... เวลา.....

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ..... นามสกุล..... เพศ..... อายุ..... ปี

เชื้อชาติ..... สัญชาติ.....

ศาสนา..... สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์.....

ที่อยู่ปัจจุบัน.....

เบอร์โทรศัพท์..... อาชีพปัจจุบัน.....

ข้อมูลเจ้าของเรือน

ชื่อ..... นามสกุล..... เพศ..... อายุ..... ปี

เชื้อชาติ..... สัญชาติ.....

ศาสนา..... สถานภาพในครอบครัว.....

ที่อยู่ปัจจุบัน.....

เบอร์โทรศัพท์..... อาชีพปัจจุบัน.....

การศึกษา.....

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน จำนวนสมาชิกในปัจจุบัน.....คน

ปัญหาในการอยู่อาศัย.....
 สถานภาพที่เกี่ยวกับเรือน.....ลักษณะการถือครองที่ดิน.....

ข้อมูลด้านการประกอบอาชีพ

อาชีพ.....ระยะเวลาที่ประกอบอาชีพ.....ปี

ลักษณะของการประกอบอาชีพ

.....

สถานที่ประกอบอาชีพ

.....

สถานที่ทำการแปรรูปวัตถุดิบ.....

สถานที่จำหน่ายสินค้า.....

อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ (ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ)

.....

คติและความเชื่อในการประกอบอาชีพ

.....

เศรษฐกิจปัญหา และผลกระทบต่อการทำงานประกอบอาชีพ

.....

แนวทางในอนาคต.....

หมายเหตุ.....

.....

ข้อมูลด้านการอยู่อาศัย

ลักษณะการถือครองที่อยู่อาศัย.....

ลักษณะความสัมพันธ์ของการเกาะกลุ่มของกลุ่มเรือน

.....ระบบเครือญาติ ระบบนับญาติ ระบบเพื่อน

บ้านเศรษฐกิจในครอบครัว.....ที่มาของรายได้หลัก.....

ปัญหาเรื่องการอยู่อาศัย.....

มีความต้องการจะย้ายถิ่นฐานหรือไม่.....ถ้ามีเพราะอะไร.....

ระบบสาธารณูปโภค - น้ำใช้ในครัวเรือนได้จาก.....

- ไฟฟ้าในครัวเรือนได้จาก.....

ข้อมูลลักษณะของที่อยู่อาศัย

ประเภทของอาคาร.....อายุของอาคาร.....ปี

ทิศทางของเรือน.....ขนาดพื้นที่โดยประมาณ.....ตร.ม.

เจ้าของ.....ช่างผู้ก่อสร้าง.....

ลักษณะของระบบในการก่อสร้าง

ข้อมูลเกี่ยวกับอาคารลักษณะ และรูปแบบของตัวอาคาร มีการปรับปรุงจากเดิมหรือไม่อย่างไร

เจ้าของบ้านมีเหตุผลในการปรับปรุงอาคารอย่างไร

คติและความเชื่อในการก่อสร้างอาคาร

วัสดุในการก่อสร้างอาคาร และประวัติการซ่อมบำรุง

ลักษณะกายภาพของตัวเรือน.....ชั้น ลักษณะของตัวอาคารอยู่ในสภาพที่.....

โครงสร้างชั้นที่ 1.....

โครงสร้างชั้นที่ 2

โครงสร้างส่วนหลังคา.....

เสา.....

แหล่งที่มาของวัสดุ.....

โครงสร้างพื้น.....

แหล่งที่มาของวัสดุ.....

โครงสร้างผนัง.....

แหล่งที่มาของวัสดุ.....

โครงสร้างหลังคา.....

แหล่งที่มาของวัสดุ.....

วัสดุผนังหลังคา.....

แหล่งที่มาของวัสดุ.....

วัสดุครอบสันหลังคา.....

แหล่งที่มาของวัสดุ.....

สภาพการเปลี่ยนแปลงของวัสดุในปัจจุบัน

ความต้องการในอนาคตเกี่ยวกับอาคาร (การปลูกอาคารใหม่ หรือการขยายต่อเติมอาคาร)

ตัวอาคารมีการออกแบบที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของน้ำในช่วงฤดูน้ำหลากอย่างไรบ้าง

ตำแหน่งที่ตั้งของตัวอาคารมีผลต่อการประกอบอาชีพอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

หมายเหตุ.....

.....
.....

ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการระบบน้ำในชุมชน

ในช่วงฤดูปรกติชาวบ้านมีวิธีการจัดการเกี่ยวกับน้ำ และการประกอบอาชีพอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

ภูมิปัญญาในการจัดการน้ำที่พบในชุมชน

.....
.....
.....

หมายเหตุ

.....
.....
.....
.....

